Національний університет
водного господарства
та природокористування

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

О.Л. КАРДАШ

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ОЦІНЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Монографія

Рівне – 2015

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 338.439:354
ББК 65.9.304.25
К21

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування. (Протокол № 2 від 13 лютого 2015 р.)

Рецензенти:
Грицюк П.М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне;
Сунцова О.О., доктор економічних наук, професор Національного авіаційного університету, м. Київ.

Кардаш О.Л.
К21 Продовольча безпека України: оцінювання та державне регулювання: Монографія. – Рівне : НУВГП, 2015. – 207 с.
ISBN 978-966-327-307-5

Національний університет
водного господарства
та природокористування

У монографії викладено теоретико-методичне обґрунтування наукових засад оцінювання продовольчої безпеки, проведено комплексну оцінку сучасного стану продовольчої безпеки України, обґрунтовано стратегічні завдання та напрями удосконалення державного регулювання продовольчої безпеки України.

Для науковців, економістів та управлінців-практиків, аналітиків аграрного сектору, викладачів, аспірантів та студентів економічних та управлінських напрямів підготовки.

УДК 338.439:354
ББК 65.9.304.25

ISBN 978-966-327-307-5

© Кардаш О.Л., 2015
© Національний університет водного господарства та природокористування, 2015

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ 7

1.1. Продовольча безпека: сутнісні характеристики та еволюція 7

1.2. Рівні продовольчої безпеки та загрози її забезпечення 24

1.3. Місце продовольчої безпеки в системі національної безпеки України 32

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ 38

2.1. Сучасне методичне забезпечення оцінювання продовольчої безпеки України 38

2.2. Світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки. 50

2.2.1. Державне регулювання продовольчої безпеки США 51

2.2.2. Спільна аграрна політика ЄС – основа європейської системи забезпечення продовольчої безпеки ... 56

2.3. Міжнародні методики оцінювання продовольчої безпеки 61

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА СТАНУ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ **68**

3.1. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України ... 68

3.2. Інституційно-фінансове забезпечення державного регулювання продовольчої безпеки України 94

РОЗДІЛ 4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 106

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

4.1. Інтегральна оцінка продовольчої безпеки України… 106

4.2. Моделювання продовольчої безпеки України в системі сучасних економічних детермінант розвитку… … … 130

4.3. Пріоритетні напрями державного регулювання продовольчої безпеки України … … … … … … … … … … … … . 156

ВИСНОВКИ… .. 173

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ… … … … … … … … . 177

ДОДАТКИ… . 199

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ВСТУП

Соціально-економічні трансформації, які відбуваються в нашій країні, зумовлюють посилену увагу до досліджень, дотичних до проблем державного регулювання основних економічних процесів, що забезпечують сталий розвиток України.

У зв'язку із цим серед об'єктів державного макроекономічного регулювання виняткового значення в останні періоди набуває продовольча безпека країни, оскільки саме в її площині формуються передумови стійкого економічного зростання з одночасним забезпеченням збалансованого соціального та екологічного розвитку. Отже, утвердження продовольчої безпеки України вимагає вдосконалення наявних науково-практичних засад її оцінювання й обґрунтування відповідних напрямів державного регулювання, особливо в небезпечних станах, у яких загрози продовольчій безпеці супроводжуються загостренням соціальних проблем та можуть створити передумови загального послаблення національної безпеки.

В таких умовах, а також враховуючи можливі загрози продовольчій безпеці України у випадку реалізації стратегії євроінтеграції, одним з першочергових завдань державного регулювання економічного розвитку є забезпечення стійкого, безпечного стану вітчизняного продовольчого ринку з імплементацією європейських стандартів відповідальності у бізнесі, зокрема, забезпечення якості та безпечності продовольства.

Теоретичні та практичні питання оцінювання та державного регулювання продовольчої безпеки України розглянуті в роботах В.Г. Андрійчука, А.А. Бабенка, О.Г. Білоуса, С.В. Бреус, В.І. Власова, О.І. Гойчук, В.А. Ільяшенко, С.М. Кваші, М.А. Латиніна, М.А. Лисака, І.І. Лукінова, В.Д. Малигіної, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, О.В. Скидана, О.О. Сунцової, М.А. Хвесика, М.Й. Хорунжого, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших. Серед зарубіжних науковців варто відзначити В. Агаєва, І. Богданова, В. Гусакова, М. Ендрюс,

Національний університет
водного господарства
та природокористування

В. Єсіпова, З. Ільїну, Б. Кумахова, Е. Матіс, С. Максвела, Т. Франкенбергера, Ю. Хромова та інших.

Проте потребує вдосконалення наявна критеріальна база та методичний інструментарій оцінювання продовольчої безпеки, оскільки в цих напрямах на сьогодні відсутній єдино прийнятий погоджений підхід, який дозволяє не лише отримувати зіставні економічні оцінки різного ієрархічного рівня забезпечення продовольчої безпеки, але й враховує максимально можливу кількість показників, придатних для вибору державних регуляторних важелів.

Теоретико-методологічну основу роботи становили фундаментальні положення і принципи сучасної теорії економічної науки, теорії систем та факторного аналізу.

Інформаційною базою дослідження слугували нормативно-правові документи Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших міністерств та відомств, дані Державної служби статистики України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, матеріали міжнародних аналітичних агентств (зокрема, науково-дослідної компанії Economist Intelligence Unit), праці вітчизняних і зарубіжних учених, періодичні наукові видання та результати власних досліджень автора.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Продовольча безпека: сутнісні характеристики та еволюція

Продукти харчування, задовольняючи життєво необхідні потреби населення, належать до найцінніших ресурсів нації, без яких її існування неможливе. Саме тому рівень продовольчої безпеки, як системи життєзабезпечення країни, є визначальним як для економічної так і для національної безпеки держави.

Сучасна продовольча криза в Україні є безпрецедентною за своєю тривалістю та глибиною, кризові явища на продовольчому ринку продовжуються на тлі ринкових перетворень та євроінтеграційних процесів в економіці держави. Причиною такої ситуації є занепад та деформація агропромислового комплексу країни, відсутність системного підходу до розуміння та забезпечення продовольчої безпеки, брак адекватного державного регулювання на виникаючі загрози продовольчого ринку.

Сучасний етап розвитку вітчизняної економічної думки характеризується пожвавленням цікавості науковців до проблем, пов'язаних з такою економічною категорією як "продовольча безпека".

Продовольча безпека виступає однією з основних умов політичної незалежності країни, економічної цілісності, стабільності та соціальної забезпеченості населення.

З метою вивчення процесу формування категорії "продовольча безпека" було здійснено онтологічне дослідження розуміння сутності цієї категорії у світовій економіці. В результаті були виділені сім етапів, що стали формотворчими для сутності продовольчої безпеки (табл. 1.1). Кожному з етапів було визначено відповідний історичний період, з'ясовано особливості розуміння сутності продовольчої безпеки, а також виокремлено шляхи її досягнення

Таблиця 1.1

Періодизація еволюції сутності продовольчої безпеки

Етапи	Історичний період	Розуміння сутності продовольчої безпеки	Методи досягнення продовольчої безпеки
І етап	початок формування суспільства - 1942 р.	**наявність їжі**	ведення землеробства, скотарства; натуральне виробництво, формування продовольчих резервів на мікрорівні, розвиток торгівлі, товарне виробництво.
ІІ етап	1943 - 1948 рр.	**достатність продовольства, право на їжу**	створення міжнародних організацій з координації питань ліквідації голоду та достатності продовольства; декларування права людини на їжу.
ІІІ етап	1949 – 1968 рр.	**світова продовольча проблема**	продовольча допомога розвинених країн, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, зелена революція, спільна аграрна політика; народногосподарське планування.
IV етап	1969 - 1978 рр.	**світова продовольча безпека**	політика самозабезпечення, формування державних продовольчих резервів, розподіл перевиробництва продовольства.

продовження табл. 1.1

V етап	1979 - 1993 рр.	**достатність, стабільність, фізична та економічна доступність продовольства**	проведення аграрних реформ, розвиток сільських регіонів, збільшення купівельної спроможності населення, подолання бідності; реалізація концепції сталого розвитку.
VI етап	1994 - 2008 рр.	**фізичний і економічний доступ до достатнього, безпечного й повноцінного продовольства**	лібералізація світових сільськогосподарських ринків, вільна сільськогосподарська торгівля, багатофункціональність сільського господарства; самозабезпечення держав продовольством
VII етап	2009 - сьогодні	**фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості екологічного і поживного продовольства**	розвиток сільських територій, формування культури харчування, екологізація виробництва продовольства

Національний університет водного господарства та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

І етап (початок формування суспільства – 1942 рр.). Суспільство вже на ранніх етапах свого формування приділяє значну увагу продовольчій безпеці, початково пов'язуючи її з *наявністю їжі* на рівні людини, сім'ї, племені. На пріоритет продовольчих питань у державних справах вказували мислителі Заходу (Платон, Арістотель) та Сходу (Конфуцій, Лао-Цзи) [89, с. 15, 20]. Первинно існування держави ототожнювалося з її обороноздатністю, а продовольча безпека виступала невід'ємною складовою військової безпеки. Формування основних продовольчих запасів і резервів здійснювалося на мікрорівні домогосподарством, громадою, а в період феодалізму ці функції покладалися також і на поміщика [133, с. 11]. Розвиток торгівлі, перехід від натурального до товарного виробництва, формування капіталістичних відносин надали значний поштовх для формування суспільних механізмів забезпечення продовольчої безпеки.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Початок у дослідженні продовольчої проблематики в економічній теорії поклав англійський економіст Т. Мальтус у роботі «Досвід про закон народонаселення» (1798 р.), вказуючи на необхідність контролю за приростом населення, який створює загрозу продовольчій безпеці, оскільки відбувається за геометричною прогресією, у той час, як зростання кількості продуктів харчування – за арифметичною [118, с. 9]. На пріоритетність продовольчої сфери, як підвалини розвитку господарства, вказували класики економічної науки А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, В. Парето, Дж. Кейнс [124, с. 5]. Розроблена ієрархія людських потреб А. Маслоу відносить потребу в їжі до базисних потреб першого рівня, задоволення яких впливає на фізіологічний стан організму і виступає передумовою для задоволення всіх інших потреб [120, с. 261].

Незважаючи на гостроту продовольчої проблеми та її пріоритетність у досягненні, на першому еволюційному етапі продовольча безпека не розглядається як окрема категорія, не має законодавчого підґрунтя та зводиться до примітивного розуміння – наявність їжі на індивідуальному рівні.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ІІ етап (1943-1948 рр.). Події Другої світової війни віднесли продовольчу безпеку в ранг основних державних проблем багатьох країн (відсутність продовольства, масове недоїдання, часті випадки голоду населення), що і стало першопричиною підвищеного інтересу міжнародної спільноти до вирішення її на глобальному рівні. Основна увага приділяється *достатності продовольства*, яке спроможне забезпечити повноцінне харчування.

У травні 1943 р. у м. Хот-Спрінгс, Сполучені Штати Америки (США), відбулася міжнародна конференція за участю представників 46 держав світу, результатом якої було оголошення про намір створення міжнародної організації у галузі сільського господарства та продовольства – Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй (ФАО). Перша сесія ФАО була проведена 16 жовтня 1945 р. в м. Квебек (Канада), де була озвучена головна мета її діяльності – ліквідація голоду і поліпшення харчування у світі. У 1946 р. між ФАО і Організацією Об'єднаних Націй (ООН) було укладено домовленість, згідно з якої ФАО отримала статус спеціалізованої установи ООН з питань харчування, продовольства і сільського господарства.

Першим юридичним документом, який стосувався продовольчої безпеки, стала прийнята і проголошена 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН «Загальна декларація прав людини». У статті 25 якої було задекларовано *право людини на їжу (*разом з правом на одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування), яке було віднесене до економічної категорії життєвий рівень, який, в свою чергу, є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту людини та її сім'ї [80].

Другий етап характерний перенесенням продовольчої проблематики з індивідуального рівня на міждержавний, появою міжнародних організацій з координації питань ліквідації голоду та достатності продовольства, законодавчим закріпленням права на їжу.

ІІІ етап (1949 – 1968 рр.). Продовольча безпека і надалі залишається під пильною увагою світової спільноти та

Національний університет
водного господарства
та природокористування

міжнародних організацій і трактується як *світова продовольча проблема,* найбільш швидким і раціональним шляхом вирішення якої вважається імпорт та допомога розвинутих країн.

Уряди ряду країн беруть курс на інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, впровадження передових методів агротехніки на основі застосування високоврожайних культур зернових і добрив, поширення досягнень науково-технічної революції у сільському господарстві. Однак, прорив у сільському господарстві, проведений у США, Латинській Америці, Близькому Сході – «зелена революція», був лише тимчасовим успіхом у боротьбі проти голоду та поневірянь» [16].

Особливий вплив на вирішення проблеми з наявності та доступності продовольства здійснила задекларована Римською угодою у 1957 р. спільна аграрна політика (САП) Європейської економічної спільноти (ЄЕС), яка базувалася на принципах ринкової єдності, переваги власної продукції, фінансовій солідарності [8, с. 11]. Великі державні дотації, з метою гарантування закупівельних цін для виробників сільськогосподарської продукції та підтримки їх стабільних доходів, спричинили надмірне виробництво сільськогосподарської продукції і, навіть, перевиробництво деяких її видів.

Історія Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) демонструє відмінний від європейського спосіб вирішення продовольчої безпеки шляхом впровадження народногосподарського планування, проте який, через виняткову складність об'єкта управління, далеко не завжди досягав поставлених завдань.

Третій етап пов'язаний з розробкою та впровадженням світовою спільнотою суспільних механізмів забезпечення продовольчої безпеки (у її розумінні як світової продовольчої проблеми): проведення «зеленої революції» та інтенсифікація сільського господарства, реалізація спільної аграрної політики країнами ЄЕС, впровадження народногосподарського планування в СРСР. Жоден із реалізованих механізмів не дав

Національний університет
водного господарства
та природокористування

очікуваного результату і не зняв гостроту у продовольчій проблемі.

IV етап (1969 – 1978 рр.). Постійна робота світової спільноти, спрямована на забезпечення взятих країнами зобов'язань з дотримання прав і свобод кожної людини, дала змогу в 1969 р. закріпити ліквідацію голоду та недоїдання разом з гарантуванням права на належне харчування як мету соціального прогресу і розвитку [62]. Відповідний текст включено до «Декларації соціального прогресу та розвитку», проголошеної резолюцією 2542 (XXIV) Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1969 р.

Глибока зернова криза 1972–1973 рр. загострила проблему продовольчої безпеки і перенесла її з глобального рівня на державний, що спонукало розробку концепції забезпечення держав продовольством за рахунок власного виробництва, використання продуктів харчування для стимулювання економічного розвитку, формування державних продовольчих резервів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Найважливішим документом в еволюційному розвитку продовольчої безпеки була «Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання» від 16 листопада 1974 р. прийнята Всесвітньою продовольчою конференцією і схвалена резолюцією 3348 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1974 р. Саме в цій декларації вперше було вжито і введено в міжнародну економічну практику термін «*світова продовольча безпека*», визначивши її як ситуацію, коли «кожен чоловік, жінка і дитина мають невід'ємне право бути вільними від голоду і недоїдання для повного розвитку і збереження своїх фізичних і розумових здібностей» [54].

На фоні глобальної геополітичної, економічної та ідеологічної конфронтації між СРСР і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою – з іншого, продовольство починає використовуватись в якості методу політичного тиску в умовах «холодної війни», а продовольча допомога – як метод поширення економічного впливу та ідеології на держави.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Значна державна підтримка та дотування сільськогосподарських товаровиробників в ЄЕС спричинили перевиробництво агропродукції, що створило нову проблему, пов'язану з реалізацією та знищенням надлишків, та спонукало до введення жорсткого регулювання закупівельних цін, впровадження квот та кількісних обмежень на виробництво певних видів продукції, застосування експортних субсидій [14, с. 83].

Четвертий етап відзначився введенням в міжнародну економічну практику терміну «світова продовольча безпека», перенесенням продовольчої проблеми з глобального на державний рівень, відхиленням раніше прийнятої концепції подолання продовольчої проблеми шляхом продовольчої допомоги, яка перешкоджала досягненню самодостатності країн та створювала можливості для проведення «продовольчих війн», спричиняла загрози національній безпеці країн.

V етап (1979 – 1993 рр.). Зміна міжнародною спільнотою концепції по забезпеченню продовольчої безпеки була задекларована ФАО в 1979 р. на Всесвітній конференції з аграрної реформи і розвитку сільських регіонів, основними методами досягнення продовольчої безпеки було визначено розвиток аграрної інфраструктури, покращення якості життя на сільських територіях, досягнення стійкості продовольчого ринку [23]. З ініціативи ФАО та за підтримки Генеральної Асамблеї ООН (Резолюція A/RES/35/70 від 5 грудня 1980 р.) було засновано Всесвітній день продовольства (на честь дати заснування ФАО) і вперше його відзначено 16 жовтня 1981 р.

Значний внесок у дослідження поведінки індивідуумів та соціальних груп у рамках продовольчої безпеки зробив лауреат Нобелівської премії з економіки Амартія Сен. У праці "Бідність і голод: нарис про права і позбавлення" (1981 р.). Він вказує, що для забезпечення продовольчої безпеки поставками достатньої кількості продовольства справа не обмежується, необхідно, щоб у бідних і уразливих верств населення був також фізичний і економічний доступ до цього продовольства [21].

Подальше розширення розуміння сутності продовольчої безпеки було оприлюднене у доповіді Генерального директора

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ФАО «Світова продовольча безпека: переоцінка концепцій та підходів» у Римі в 1983 р. Ототожнюючи продовольчу безпеку із забезпеченням *достатності і стабільності поставок продовольства,* особлива увага приділялась *фізичному та економічному доступу* до нього [30].

На важливість забезпечення економічної доступності, як складової продовольчої безпеки, вказує доповідь Світового банку «Бідність і голод» (1986 р.), де відзначалось, що хронічний голод та випадки тимчасової відсутності продовольчої безпеки викликані бідністю та низьким рівнем доходів населення [17].

Вперше на державному рівні продовольча безпека була законодавчо закріплена у США. Закон «Про продовольчу безпеку США» (1985 р.) підтвердив підхід до сільського господарства як до стратегічного сектору економіки та основи вирішення продовольчих проблем держави [10].

Розпад СРСР у 1991 р. створив значні загрози продовольчій безпеці країн на пост радянському просторі, оскільки зруйновані економіко-торгівельні зв'язки між республіками призвели до зниження виробництва та дефіциту продовольства, сильної імпортної залежності від поставок з інших країн.

Широке коло питань, пов'язаних з продовольчою безпекою у світі, в контексті концепції сталого розвитку, було обговорено на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [61] і закріплено в ухвалених документах: Порядок денний XXI століття, Конвенції про біологічну розмаїтість, Рамковій конвенції про зміну клімату. Реформа спільної аграрної політики Європейського Союзу (ЄС) у 1992 р., проведена за ініціативою Комісара із сільського господарства ЄС Мак Шеррі, також значною мірою була зосереджена на розвитку сільських територій та екологічних стандартів.

П'ятий етап характерний формуванням нових концепцій забезпечення продовольчої безпеки шляхом проведення аграрних реформ та розвитку сільських регіонів, подолання бідності, сталого розвитку. Відбувається розширення розуміння

Національний університет
водного господарства
та природокористування
сутності продовольчої безпеки за рахунок введення показників фізичної і економічної доступності продовольства.

VI етап (1994 – 2008 рр.). Загострення глобального протиріччя, коли перевиробництво продовольства в розвинутих країнах супроводжувалося масовим голодом і недоїданням населення в ряді країн третього світу, спонукало пошук нових шляхів досягнення продовольчої безпеки, пов'язуючи її з розвитком світової торгівлі.

Одним із основних міжнародних документів, який стосувався продовольчої безпеки, стала «Угода про сільське господарство» Уругвайського раунду, що була прийнята у 1994 р. в якості додатку до Марракеської угоди про створення Світової організації торгівлі. Вона стала першою багатосторонньою угодою, що впроваджувала обов'язкові правила у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією, а досягнення продовольчої безпеки пов'язувала з лібералізацією світових сільськогосподарських ринків через припинення субсидування неефективних виробників та знесення стін митних тарифів [193].

Подальшими вагомим кроком ФАО у рамках вирішення проблеми продовольчої безпеки у світі було проведення Всесвітнього продовольчого саміту в листопаді 1996 р. (м. Рим), у ході роботи якого було затверджено Римську Декларацію з всесвітньої продовольчої безпеки та План дій Всесвітнього продовольчого саміту. Визначаючи продовольчу безпеку як «*наявність фізичного і економічного доступу до достатнього, безпечного й повноцінного продовольства, що необхідне для активного і здорового способу життя*», основною загрозою продовольчій безпеці було визнано бідність, а ключовим елементом її забезпечення – світову торгівлю [154]. Чітко були виділені рівні продовольчої безпеки: глобальний, регіональний, національний, рівень домашніх господарств та індивідуальний.

В кінці 90-х років XX ст. розширення розуміння сутності продовольчої безпеки відбулося за рахунок об'єднання продовольчої безпеки, проблеми навколишнього середовища та питання соціальної і економічної ролі сільського господарства в єдину концепцію багатофункціональності, що була проголошена

Національний університет
водного господарства
та природокористування

на конференції ФАО в Нідерландах (м. Маастрихт) у вересні 1999 р.

Взаємозв'язок продовольчої безпеки з навколишнім середовищем та розвитком сільського господарства залишався наскрізною темою міжнародних зустрічей та домовленостей, закріплених у Декларації Всесвітнього продовольчого саміту «Міжнародний альянс проти голоду» (ФАО, 2002 р.), реформі САП ЄС Фішера (2003 р.), Заключній декларації Міжнародної конференції з аграрної реформи і розвитку сільських територій (ФАО, 2006 р.).

Глобальна продовольча криза 2007-2008 рр. підтвердила велику значимість продовольчої безпеки для кожної країни та вказала на необхідність формування глобального стратегічного механізму щодо її забезпечення.

Шостий етап пов'язаний з прискоренням глобалізаційних процесів, які обумовлюють лібералізацію світових сільськогосподарських ринків та підвищення ролі міжнародної торгівлі у вирішенні продовольчих проблем. Відбувається розширення розуміння сутності продовольчої безпеки в рамках концепції багатофункціональності та віднесення її до рангу суспільних благ. Продовольча безпека розглядається на глобальному, регіональному, національному рівнях, рівні домашніх господарств та індивідуальному рівні і включає в себе фізичну, економічну доступність, повноцінність та безпечність продовольства.

VII етап (2009 р. – сьогодні). Усвідомлення того, що продовольча безпека тісно пов'язана з економічним зростанням, соціальним прогресом, а також з політичною стабільністю у світі, підтвердило глобальну значимість її досягнення та необхідність глибокої взаємодії урядів держав, громадянського суспільства, бізнесу, наукових інституцій, міжнародних і регіональних організацій. Розуміння цього спонукало проведення саміту «Великої вісімки» в Аквілі (Італія) в липні 2009 р. за участі 26 країн і 14 міжнародних організацій та прийняття Спільної заяви з глобальної продовольчої безпеки (Аквільська ініціатива), яка передбачала збільшенням обсягу

Національний університет
водного господарства
та природокористування

багатосторонніх інвестицій у здійснення міжнародних та національних програм забезпечення продовольчої безпеки [32].

Поглиблення глобального партнерства у сфері продовольчої безпеки було також підтримане самітом «Великої двадцятки» (Піттсбург, США, вересень 2009 р.) [25], де було ініційовано створення Глобальної програми в сфері сільського господарства і продовольчої безпеки

На Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки (листопад, 2009 р., м. Рим) була прийняття Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки, яка обґрунтовує концепцію продовольчої безпеки та декларує п'ять Римських принципів стійкої глобальної продовольчої безпеки [20]. Вказана у Декларації Концепція продовольчої безпеки «полягає в тому, що продовольча безпека існує тоді, коли *всі люди завжди мають фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечного і поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових уподобань для ведення активного і здорового способу життя*. Основними базами продовольчої безпеки виступають: наявність, доступ і стабільність харчування.

Проблеми продовольчої безпеки, пов'язані зі зміною клімату і необхідністю адаптації до нього, а також пом'якшення його впливу на сільське господарство, виступили предметом обговорення на Конференції ООН зі зміни клімату, яка проходила в грудні 2009 р. в Копенгагені, Данія [20].

Розширення розуміння сутності продовольчої безпеки також відбулося за рахунок розвитку міжнародної ініціативи ключових визначних факторів правильного харчування, прикладом чого став рух в цілях підвищення рівнів харчування (САН), створений в 2010 р. Розширення розуміння сутності продовольчої безпеки відбулося також за рахунок усвідомлення її соціальної надважливості, в результаті чого було підтверджена необхідність розробки комплексної системи соціального захисту, яка б сприяла забезпеченню права кожного на повноцінне харчування. Основи відповідної системи соціального захисту були висвітлені у доповіді Групи експертів вищого рівня «Соціальний захист як інструмент забезпечення

Національний університет
водного господарства
та природокористування

продовольчої безпеки», в якій було наголошено на необхідності створення міцних зв'язків із суміжними до продовольчої безпеки сферами, такими як освіта, охорона здоров'я, забезпечення зайнятості в сільських районах.

Сьомий етап характерний впровадженням системного підходу у дослідженні продовольчої безпеки. При цьому продовольча безпека розглядається як комплексна категорія, яка включає три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний та нерозривно пов'язана з харчуванням, підвищенням рівня розвитку сільського господарства, екологізацією продовольства.

Проведене онтологічне дослідження показало, що початково продовольча безпека уособлювалася з простим розумінням наявності продуктів харчування, яке пізніше було розширене і трансформоване до розуміння її як основи фізичного, економічного, соціального доступу до екологічного та поживного продовольства.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Незважаючи на зростаючу увагу до проблем продовольчого забезпечення як на міжнародному так і на вітчизняному рівні, проведений аналіз вказує на відсутність єдиного підходу до визначення категорії "продовольча безпека". Наявні дефініції неоднозначні, часто суперечливі, в більшості випадків однобоко розкривають сутність продовольчої безпеки, концентруючи увагу на тому чи іншому аспекті, не носять системного характеру (табл. 1.2).

У більшості міжнародних документах продовольча безпека уособлюється з наявністю доступу населення до продуктів харчування, при цьому не розкриваються її інші складові та шляхи досягнення В той же час під доступом до продуктів харчування розуміється як його фізичний доступ, так і економічний.

Основою зростання рівня продовольчої безпеки країни повинно стати підвищення ефективності вітчизняного агропромислового комплексу за рахунок державної агропродовольчої політики та державних регуляторних дій.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 1.2

Узагальнення трактувань продовольчої безпеки у міжнародних документах

№	Джерело	Визначення продовольчої безпеки
1	«Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання» від 16.10.1974 р., ФАО	Продовольча безпека – ситуація, коли кожен чоловік, жінка і дитина мають невід'ємне право бути вільними від голоду і недоїдання для повного розвитку і збереження своїх фізичних і розумових здібностей.
2	«Закон про продовольчу безпеку США» від 23.12.1985 р.	Продовольча безпека - доступ всіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного, здорового життя.
3	«Комплекс спільних заходів з підвищення продовольчої безпеки держав-учасниць СНД» від 14.11.2008 р.	Продовольча безпека - чітко функціонуюча система, що забезпечує всі верстви населення продуктами харчування за прийнятими фізіологічними нормам за рахунок власного виробництва та імпорту.

В результаті проведеного аналізу трактувань продовольчої безпеки у вітчизняних нормативно-правових актах (табл. 1.3) було виявлено, що у більшості з них відповідальність за гарантування продовольчої безпеки покладається на державу, а сама продовольча безпека пов'язується із економічним, соціальним, політичним та екологічним станом країни.

Проведений аналіз наукових праць вітчизняних вчених дав можливість зробити висновки, що найбільш поширеними є трактування продовольчої безпеки як: рівня продовольчого забезпечення населення [123; 158]; гарантованої здатності держави задовольняти продовольчі потреби населення [113; 127]; стійкого до негативних внутрішніх та зовнішніх впливів забезпечення всіх верств населення країни продовольством [163].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 1.3

Узагальнення трактувань продовольчої безпеки у законодавстві України

№	Джерело	Визначення продовольчої безпеки
1	Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р.	Продовольча безпека - захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.
2	«Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджена наказом КМУ від 02.03.2007 р., № 60	Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.
3	«Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.», постанова КМУ від 19.09.2007 р., № 1158	Продовольча безпека держави - захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її життєдіяльності.
4	Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 24.10.2012 р.	Продовольча безпека – соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними і якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Провідний науковець та автор проекту Національної доктрини продовольчої безпеки України Саблук П.Т. вказує, що продовольча безпека – це стан економіки, при якому забезпечується продовольча незалежність країни, гарантована фізична, соціальна та економічна доступність для населення достатньої, безпечної та поживної їжі, що відповідає раціону харчування, кулінарним уподобанням в обсягах відповідно до рекомендованих норм, встановлених в орієнтованому наборі основної продовольчої сировини і харчових продуктів, забезпечення у середньому на душу населення України для ведення активного та здорового життя й відповідно до вимог чинного законодавства [126, с. 1]. Відтак, забезпечення продовольчої безпеки пов'язане із розробкою та впровадженням правових, політичних, економічних та соціальних заходів державою та вирішенням загрозливих продовольчих ситуацій.

У своїх працях Гойчук О.І. вказує, що теоретико-методологічні основи продовольчої безпеки базуються на економічній теорії в її діалектичному розвитку, згідно з якою основою існування людського суспільства є виробництво, кінцевою метою якого виступає задоволення різноманітних потреб людини [58, с. 17]. Згідно з теорією мотивації А. Маслоу, що визначає вагомість потреб, першочерговими є фізіологічні потреби, серед яких на перше місце ставиться голод. Потреба людей у безпеці в цій ієрархії посідає друге місце. Відповідно потреба у продовольчій безпеці виступає основою продуктивного розвитку суспільства і відноситься до глобальних потреб людства.

Здійснене етимологічне дослідження вказує, що термін "продовольча безпека" походить від англійського "food security", що перекладається як "продовольча безпека", або як "продовольче забезпечення" [48, с. 112]. Згідно українського тлумачного словника "безпека - це стан, при якому ніщо кому-або чому-небудь не загрожує", а "забезпечення - надання чи створення матеріальних засобів" [48, с. 45].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Продовольча безпека поєднує в собі як економічну сутність, пов'язану з виробництвом, розподілом та обміном продуктів харчування (використання агропродовольчого потенціалу), забезпеченням платоспроможного попиту населення, зовнішньоекономічними відносинами, так і соціальну, визначену здатністю задоволення фізіологічних потреб населення (потреб у харчуванні) та впливом на формування життєвого рівня населення.

Такий підхід уможливив висновок автора, що продовольча безпека може бути визначена як *стан гарантованої та стійкої забезпеченості населення держави продовольством (визначений за кількісними та якісними критеріями), в основу якого покладається самозабезпеченість продовольством*. Забезпечення продовольчої безпеки пов'язуємо із досягненням певного соціально-економічного та екологічного стану в державі, при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені безпечним та якісним продовольством в необхідних обсягах та асортименті.

Таким чином, в процесі дослідження відзначено, що продовольчу безпеку не можна розглядати тільки з позиції забезпечення продуктами харчування, оскільки в умовах глобалізації наслідки втрати продовольчої безпеки необхідно оцінювати комплексно, тобто з позицій економіки, політики, соціальної та екологічної складових життєзабезпечення населення.

Продовольча безпека характеризує не тільки економічний аспект, пов'язаний з можливістю використання агропродовольчого потенціалу для задоволення потреб населення у продовольстві, але й політичний (пов'язуємо із можливістю держави конкурувати на світових агропродовольчих ринках та забезпечувати власну продовольчу незалежність), а також соціальний (визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки, розвиток сільських територій).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

1.2. Рівні продовольчої безпеки та загрози її забезпечення

З метою формування адекватних регуляторних заходів та діагностики виникаючих загроз продовольчої безпеки доцільно виділити рівні її формування.

Проведені дослідження показали, що, відповідно до наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених [83, с. 7; 87, с. 132] в залежності від суб'єктів, способів вирішення ними проблем і виконання відповідних функцій, доцільним є виділення чотирьох рівнів продовольчої безпеки, кожен з яких характеризується видовими підрівнями:

- мега (глобальний, міждержавний);
- макро (національний);
- мезо (регіональний);
- мікро (груп населення, індивідуальний).

У процесі дослідження встановлено, що мета, цілі та характерні особливості політики продовольчого забезпечення на всіх рівнях досить різні, однак, часто взаємопов'язані та взаємозалежні між собою (табл. 1.4).

На кожному з рівнів продовольчої безпеки виникають різні види загроз, подолання яких залежить від взаємодії на всіх рівнях, однак повноцінне гарантування продовольчої безпеки може забезпечити лише держава. Це зумовлено неоднорідністю світового ринку та об'єктивними розбіжностями в економічних інтересах окремих держав, що ускладнюють процес гарантування глобальної продовольчої безпеки.

На мегарівні суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки виступає міжнародна спільнота в особі міжнародних організацій, діяльність котрих спрямована на вирішення глобальної проблеми подолання бідності та голоду. Забезпечення глобальної продовольчої безпеки визначається достатністю світового виробництва продовольства для задоволення зростаючих потреб у ньому, а також можливістю функціонування системи забезпечення продовольчих резервів для того, щоб убезпечитися від несподіваних спадів виробництва або різких підвищень цін.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 1.4

Рівні продовольчої безпеки

Рівень/підрівень		Суб'єкт, що розв'язує проблему	Функції суб'єкта
	Глобальний	ООН, ФАО, СОТ, Комітет продовольчої безпеки, Всесвітній банк	Сприяння стабільному економічному розвитку, довгострокові програми боротьби з голодом, створення запасів продовольства.
	Міждержавний	Міждержавні утворення з відповідними органами, форуми.	Солідарна поведінка шляхом підписання угод по торгівлі, стандартизації, цінах. Покращення якісних параметрів продовольства.
	Державний	Уряди, законодавчі органи	Створення законодавчої, нормативно-правової та ресурсної бази. Формування фондів та резервів.
	Регіональний	Територіальні органи управління	Створення умов для фізичної доступності продовольства, якості та безпечності.
	Груп населення	Домашні господарства	Досягнення рівня доходів, що забезпечують раціональне споживання.
	Індивідуальний	Кожен індивід	Придбання та споживання продовольства.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Найбільшої уваги на глобальному рівні приділяється країнам Африки та Азії, де спостерігається голод населення та критичне недоїдання.

На міждержавному рівні продовольчої безпеки основним шляхами у боротьбі з голодом використовується продовольча допомога біднім країнам та торгівельна лібералізація. Однак нестабільність ринків продовольства, протекціоністська політика розвинених країн роблять практично не реальним для більшості країн імпорт продовольства в необхідних кількостях, незважаючи на існуюче перевиробництво продуктів харчування у високорозвинених країнах.

Неоднорідність соціально-економічного розвитку та об'єктивні розбіжності в економічних інтересах окремих держав ускладнюють процес гарантування глобальної продовольчої безпеки. У світі зберігаються тенденції продовольчого забезпечення лише на національному рівні, тобто вирішення проблеми продовольчого забезпечення на рівні країни.

Макрорівень продовольчої безпеки відповідає національному рівню та передбачає створення законодавчої, нормативно-правової та ресурсної бази кожної країни. До суб'єктів макрорівня належать уряд і органи законодавчої влади. Їх діяльність спрямована на забезпечення стабільності економічного розвитку країни, утвердження самозабезпеченості продовольством, формування державних резервних фондів, підтримку балансу попиту і пропозиції на внутрішньому ринку продовольства.

Єдиних підходів до забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні немає і в кожній країні вони визначаються, виходячи із соціально-економічного, природно-ресурсного потенціалів.

На мезорівні продовольчу безпеку забезпечують місцеві органи управління шляхом реалізації державної політики продовольчої безпеки на відповідній території, створення умов для фізичної доступності продовольства.

На рівні регіону політика продовольчого забезпечення спрямована на складання балансів продовольства, розробку прогнозів та планів розвитку аграрного сектору на відповідних

Національний університет
водного господарства
та природокористування

територіях. Основу гарантування регіональної продовольчої безпеки становить система взаємодії населення та господарюючих суб'єктів ринку, спрямована на виробництво, реалізацію і споживання продовольства, зовні урегульована державними органами управління з метою стабільного та стійкого розвитку в умовах ринкової самоорганізації [83, с. 9].

Продовольча безпека не може бути визначена лише на макро та мезорівнях, оскільки навіть, якщо країна є експортером продуктів харчування, деякі соціально незахищені верстви населення можуть недоїдати.

Суб'єктами, що визначають продовольчу безпеку на мікрорівні виступають домашні господарства та безпосередньо кожен індивід. Політика продовольчого забезпечення на індивідуальному рівні визначається, виходячи з даних про відповідність споживання основних продуктів харчування до науково-обґрунтованих норм та можливості забезпечити потреби у продовольстві платоспроможним попитом.

Зазначаємо, що кожен рівень продовольчої безпеки характеризується різними шляхами досягнення безпечного стану, однак досить часто продовольча безпека певного рівня частково визначається продовольчою безпекою нижчого рівня ієрархії. Це підтверджує необхідність консолідованої взаємодії суб'єктів продовольчої безпеки на кожному з рівнів.

Процес забезпечення продовольчої безпеки пропонуємо супроводжувати постійним моніторингом за характером змін, метою якого є підготовка відповідних державних рекомендацій та управлінських рішень.

Система моніторингу має базуватися на поєднанні економічних, соціальних та екологічних індикаторів з показниками, що відображають результативність діяльності суб'єктів продовольчої безпеки щодо вирішення проблем продовольчої безпеки України.

Основний акцент моніторингу має бути направлений на виявлення загроз продовольчій безпеці відповідно до її індикаторів з метою адекватної розробки та реалізації комплексу дій щодо мінімізації їх дії та ліквідації. Однак не

Національний університет
водного господарства
та природокористування

менш важливим є завдання по виявленню та попередженню потенційних загроз.

При цьому під загрозами продовольчої безпеки розуміють будь-які негативні зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які знижують рівень продовольчої безпеки [107, с. 82].

Загрозами продовольчій безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних інтересів у агропродовольчій сфері і створюють небезпеку для її соціально-економічної системи, продовольчої незалежності, забезпечення продуктами харчування нації та окремої особи.

Загрози продовольчій безпеці різноманітні за своїм походженням та формами прояву, тому відмічаємо необхідність проведення їх класифікації. Загрози продовольчій безпеці поділяються на [119, с. 30]:

1) за можливістю прогнозування:

- прогнозовані,
- непрогнозовані;

2) за ступенем негативного впливу:

- дисбалансуючі,
- деструктивні;

3) за можливістю контролювання наслідків:

- керовані,
- некеровані;

4) за сферою виникнення:

- економічні,
- соціальні,
- екологічні,
- політико-правові,
- науково-технологічні;

5) за тривалістю дії:

- постійні,
- тимчасові.

Кожен з даних видів загроз для продовольчої безпеки країни може виникати як у зовнішньому так і внутрішньому середовищах.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Основними загрозами продовольчій безпеці України у зовнішньому середовищі визначаємо:

- збільшення ресурсних дисбалансів у світі;
- зростання кількості населення планети;
- лібералізацію міжнародної торгівлі;
- підвищення конкуренції на світових продовольчих ринках.

Основними загрозами продовольчій безпеці України у внутрішньому середовищі виступають:

- незбалансоване споживання продуктів харчування населенням;
- низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення;
- висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх загальних витрат;
- висока диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- низька ємність внутрішнього ринку по окремих продуктах харчування;
- імпортозалежність країни за окремим продуктом;
- сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції;
- зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку;
- повільне впровадження міжнародних стандартів та систем якості продуктів харчування.

Своєчасне виявлення загроз продовольчої безпеки сприятиме не тільки забезпеченню дієвості організаційно-економічного механізму системи продовольчої безпеки, але й безпосередньо розвитку економіки держави.

Зростаючими загрозами сьогодення продовольчій безпеці України як у внутрішньому так і в зовнішньому середовищах, які потребують негайного державного врегулювання, відзначаємо біоенергетичні.

Розвиток біоенергетики виступає потенційною загрозою продовольчій безпеці, оскільки для виробництва біопалив

Національний університет
водного господарства
та природокористування

використовуються ті ж природні ресурси, що і для виробництва продуктів харчування.

Розширення виробництва паливних культур викликає зростання та волантильність цін на продовольство, знижує родючості ґрунтів, спонукає до розширення посівних площ за рахунок вирубки лісів, здійснює негативний вплив на природне різноманіття.

Розв'язання проблеми динамічного виробництва біопалива вимагає створення ринку енергетичних культур як сировини для його виробництва, використання сільськогосподарських угідь придатних для вирощування енергетичних культур, не знижуючи рівень виробництва продуктів харчування.

Відповідно основний земельний потенціал для вирощування енергетичних культур зосереджений в країнах Латинської Америки, субтропічній частині Африки, країнах, що розвиваються [2, с. 17]. Очевидно, що збільшення площі біоенергетичних врожаїв відбувається за рахунок скорочення продовольчих, що призводить до зниження виробництва продовольства, збільшення цін на продукти харчування, створення додаткового навантаження на земельні та водні ресурси.

Ще одна загроза криється в тому, що ріпак, кукурудза і цукровий буряк, що використовуються для виготовлення біоетанолу, вирощуються на землях, призначених також і для кормових культур. Таким чином, зростання споживання біопалива позначається не тільки на цінах сільськогосподарських культур, а також призведе до зростання цін на продукти тваринництва, поставивши додаткове навантаження на продовольчу безпеку.

Нейтралізація біоенергетичних загроз продовольчій безпеці вимагає розробки обґрунтованої і чіткої стратегії її розвитку, перехід від виробництва біопалива першої генерації (виробляється із енергетичних культур і біомаси) до виробництва біопалива другої (з лігніно-целюлозного волокна) та третьої (із водоростей) генерації. Тільки гармонійне

Національний університет
водного господарства
та природокористування

поєднання біоенергетичних інтересів та забезпечення продовольчої безпеки має перспективу.

Необхідно підсумувати, що для створення надійної системи забезпечення продовольчої безпеки держави необхідне чітке розуміння місця продовольчої безпеки в системі національної безпеки, розмежування рівнів продовольчої безпеки із чітким визначенням суб'єктів, об'єктів та розробка ефективного механізму визначення загроз національним продовольчим інтересам.

Постійне відстеження і визначення основних загроз продовольчій безпеці здатне значно полегшити її підтримання на належному рівні, а також дати можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо її державного регулювання.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

1.3. Місце продовольчої безпеки в системі національної безпеки України

Продовольча безпека займає важливе місце в системі національної безпеки будь-якої держави, що зумовлено, насамперед, її соціально-економічною сутністю.

Конституційне визначення України як «демократичної та соціальної держави, найбільшою цінністю якої є людина, її життя, здоров'я та безпека» [106, с. 1] підтверджує зобов'язання держави гарантувати право на достатній життєвий рівень усіх її громадян, що безпосередньо включає право на достатнє харчування.

Об'єктами національної безпеки України виступають: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, матеріально-етичні, культурні історичні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє середовище та природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість [142].

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено, що національна безпека України, як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [142], забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. В той же час забезпечення продовольчої безпеки держави даним законом визначено одним з основних напрямів державної політики в економічній сфері, а критичний стан продовольчого забезпечення населення віднесено до загроз і національній безпеці України.

Крім того, держава виступає не тільки об'єктом, але й основним суб'єктом національної безпеки і здійснює свої функції через органи законодавчої, виконавчої та судових гілок влади. Основними складовими національної безпеки України виділено: воєнну, гуманітарну, державну, екологічну,

Національний університет
водного господарства
та природокористування

економічну, інформаційну, науково-технологічну, політичну та соціальну безпеки.

Указом Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» забезпечення продовольчої безпеки відзначено ключовим завданням політики національної безпеки, реалізація якого пов'язана з: врегулюванням земельних відносин і раціональним землекористуванням, формуванням ринку земель сільськогосподарського призначення; розвитком аграрного ринку; створенням умов для розкриття потенціалу аграрного сектору та для забезпечення потреб населення України у доступному, якісному і безпечному продовольстві, утвердження ролі держави як важливого експортера аграрної продукції; захистом внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції [148].

Відповідно до закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» гарантування продовольчої безпеки віднесено до основних засад внутрішньої політики держави в економічній сфері поряд з: формуванням конкурентоспроможного агропромислового комплексу та збільшенням його експортного потенціалу; відродженням українського села; забезпеченням високого рівня якості сільськогосподарської продукції та продовольства.

З урахуванням геополітичної та внутрішньої ситуації в Україні діяльність усіх державних органів має бути направлена на діагностику, виявлення та нейтралізацію зовнішніх та внутрішніх загроз як національній безпеці в цілому, так і кожної її складової зокрема. Не зважаючи на зростаючу гостроту військової та енергетичної безпеки та враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України, відзначаємо, що все більшої ваги у національній безпеці набуває саме економічна безпека. Оскільки стан економічного розвитку держави зумовлює можливість фінансування державних ініціатив по забезпеченню рівня національної безпеки по всіх її напрямках та вирішення внутрішньодержавних та зовнішньополітичних завдань. Економічна безпека - це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [121]. Головними передумовами формування економічної безпеки нашої країни є створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення макроекономічної стабілізації та зростання рівня життя та добробуту громадян. Досягнення зазначених передумов неможливе без відповідного рівня продовольчого забезпечення населення, утвердження продовольчої незалежності та стійкості агропродовольчого ринку.

Продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки України (рис. 1.1) та водночас виступає самостійним об'єктом внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Враховуючи зростаючі світові загрози національній продовольчій безпеці та її приналежність до категорії суспільних благ, низкою вчених [157; 192] обстоюється думка про необхідність виокремлення продовольчої безпеки зі складу економічної безпеки та віднесення безпосередньо до складових національної безпеки. Це дало б можливість забезпечити узгодженість напрямів державного регулювання продовольчої безпеки із загальнонаціональними та корегувати їх відповідно до викликів національної безпеки.

Проблемним на сьогодні залишається питання законодавчого та інституційно-правового врегулювання процесу забезпечення продовольчої безпеки. В Україні на державному рівні відсутній єдиний базовий законодавчий акт, що визначає основи продовольчої безпеки держави. Наявне законодавство є фрагментарним та регулює лише окремі положення із забезпечення продовольчої безпеки.

У законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» відзначено, що гарантування продовольчої безпеки є основною метою аграрної політики. Сучасний стан аграрного сектора України свідчить про недостатній рівень та неефективність реалізації визначених державою завдань та необхідність їх наближення до принципів багатофункціонального розвитку сільського господарства та сільських територій.

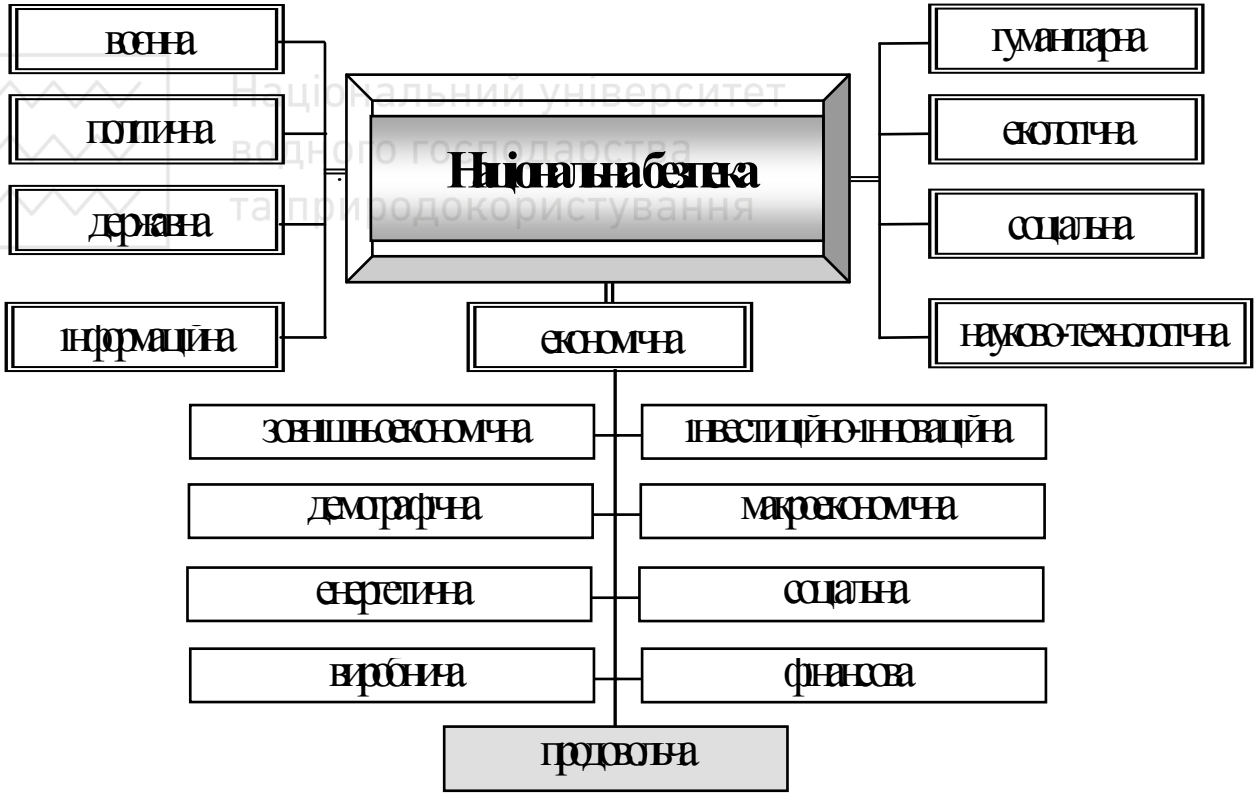

Рис. 1.1. Місце продовольчої безпеки в системі національної безпеки України

Національний університет водного господарства та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Силами вітчизняного агропромислового комплексу можна забезпечити лише наявність продовольства, однак врегулювання потребує також економічна доступність продовольства, імпортно-експортні відносини та інші.

Частково питанням продовольчої безпеки приділяється увага у законах, що визначають державну політику щодо розвитку сільського господарства та окремих ринків продовольства, зокрема у законах України: «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про молоко та молочні продукти». Найбільш законодавчо регламентовано питання якості та безпечності продовольства, які висвітлені у законах України: «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про дитяче харчування», «Про стандартизацію», «Про захист прав споживачів», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Необхідною є подальша гармонізація національних стандартів, систем якості та безпечності до міжнародних вимог та адаптація до наростаючих викликів.

Вказуємо на необхідність формування та прийняття закону «Про продовольчу безпеку», який би регламентував правові, економічні та організаційні основи діяльності держави, спрямовані на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, домогосподарства, регіону, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз та встановлював відповідальність держави за належний рівень харчування населення.

Комплексного врегулювання також потребують взаємовідносини держави з учасниками ринків сільськогосподарської сировини та продовольства (виробниками, постачальниками, споживачами) і державними контролюючими органами.

Зауважуємо, що першочергове значення при створенні та забезпеченні системи продовольчої безпеки як складової цілісної системи національної безпеки держави має визначення

Національний університет
водного господарства
та природокористування

національних інтересів у цій сфері. Адже саме від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації і захисту.

Відзначаємо, що нагальним є також формування Стратегії національної продовольчої безпеки, яка б визначала загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми державної політики по забезпеченню продовольчої безпеки України та досягненню екологічних стандартів і соціальних гарантій у сфері продовольчого забезпечення населення.

У системі продовольчої безпеки визначальну роль відіграють національні інтереси та принципи їх реалізації.

Основними принципами забезпечення продовольчої безпеки України відзначаємо:

– пріоритетність власного виробництва сільськогосподарської продукції і продовольства, самозабезпеченість та продовольчу незалежність;

– фізичну та економічну доступність якісних і безпечних продуктів харчування для населення в кількості та асортименті, що необхідні для забезпечення раціонального харчування;

– використання технологій раціонального, органічного та екологічно безпечного землекористування;

– оцінку стану продовольчої безпеки, моніторинг реальних і потенційних загроз та формування заходів їм протидії.

Для визначення національних інтересів у сфері продовольчої безпеки необхідним є проведення діагностики поточного стану соціально-економічного розвитку країни; корегування заходів державного регулювання відповідно до результатів оцінювання усіх складових продовольчої безпеки.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Сучасне методичне забезпечення оцінювання продовольчої безпеки України

Продовольча безпека являє собою складну соціально-економічну систему, потреба контролю за станом якої визначає необхідність обґрунтування науково-методичних засад її оцінювання.

На сьогоднішній день оцінка продовольчої безпеки України здійснюється відповідно до «Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки». Щорічно Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, на основі інформації Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України і Державної служби статистики України готується і оприлюднюється звіт про стан продовольчої безпеки України.

Методикою визначено сім індикаторів продовольчої безпеки [64]:

1) добова енергетична цінність раціону людини;

2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів;

3) достатність запасів зерна у державних ресурсах;

4) економічна доступність продуктів;

5) диференціація вартості харчування за соціальними групами;

6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів;

7) продовольча незалежність за окремим продуктом.

Запропонований перелік індикаторів, на нашу думку, не повною мірою характеризує продовольчу безпеку України, оскільки до методики не включені індикатори, які оцінюють фізичну доступність продовольства, індикатори якості та

Національний університет
водного господарства
та природокористування

безпечності продовольства, не враховані показники соціальної складової продовольчої безпеки. Крім того при оцінці достатності споживання основних продуктів харчування розраховується лише його відповідність раціональним нормам та енергетична цінність, проте не враховується рівень збалансованості за білками, жирами та вуглеводами, який виступає основою повноцінного харчування.

У методиці наведений порядок визначення індикаторів (додаток А) та встановлено граничні критерії частини з них. Розрахунок трьох індикаторів продовольчої безпеки (забезпечення раціону людини основними видами продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів) запропоновано проводити в розрізі десяти груп основних харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля;овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця.

Оскільки, саме граничні критерії індикаторів формують оціночну систему стану продовольчої безпеки, недоліком методики відзначаємо наявність встановлених граничних критеріїв лише для чотирьох з семи індикаторів, а саме [64]:

1) граничний критерій добової енергетичної цінності раціону людини становить 2500 ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;

2) граничним критерієм для достатності запасів зерна у державних ресурсах зазначеного 17% рівень, що відповідає 60 дням споживання;

3) граничним критерієм для економічної доступності продуктів встановлено його 60% рівень;

4) граничним критерієм для продовольчої незалежності за окремим продуктом встановлено його 30% рівень.

Уточнення потребують й самі граничні критерії, оскільки значення деяких з них є необґрунтованими та нижчими за європейські. Так встановлений граничний критерій добової енергетичної цінності раціону людини в 2500 Ккал на добу не відповідає нормам розвинених країнах (2650 - 3050 Ккал [9]) та

Національний університет
водного господарства
та природокористування

не покриває потреби дорослого населення в енергії, оскільки не враховує об'єктивно більшої потреби у споживанні продуктів, зумовленої інтенсивністю праці. Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» від 18 листопада 1999 року № 272 [9]), добова потреба дорослого населення у енергії визначається окремо для різних категорій населення (чоловіки, жінки) з урахуванням груп за інтенсивністю праці у межах від 1800 до 3900 кілокалорій, відповідно 2500 Ккал на добу повинні споживати діти до 10 років, жінки з легкою працею та чоловіки переважно розумової праці з дуже легкою фізичною активністю. Статистична служба ООН розглядає низьку калорійність харчування як одну з головних ознак бідності. Відповідно до міжнародних стандартів до числа бідних належать люди, енергетична цінність добового раціону харчування яких нижча 2100 Ккал. Якщо ж калорійність харчування становить менше 80% цього показника (1680 Ккал.) – це межа злиденності, за якою починається не тільки білкове, а й фізичне голодування [57, с. 89].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Потребує перегляду і встановлений на рівні 60% граничний критерій економічної доступності. Оскільки, характеризуючи частку витрат на харчування у загальних сукупних витратах, згідно із законом Енгеля, він одночасно виступає важливим показником рівня життя населення. Відповідно до міжнародних стандартів споживання вважається, що сім'я, яка витрачає на харчування більше однієї третини свого бюджету, належить до числа бідних [78, с. 41]. Згідно з результатами рейтингу європейських країн за часткою витрат на продукти харчування у 2012 р. Україна з часткою витрат на рівні 51,97% опинилася на останній, 40-й позиції [171]. Першість у рейтингу посів Люксембург із часткою витрат на харчування 8,8%, друге місце належить Великобританії, де на їжу родини витрачають лише до 9,1% своїх сукупних витрат, на третьому місці опинилася Швейцарія, де частка витрат родин на продукти харчування становить 9,6%. Найближчі сусіди України – Республіка Польща займає 26 місце з часткою витрат 25,1%, Російська

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Федерація – 29 місце з часткою витрат 30,3%, Республіка Білорусь – 35 місце з часткою витрат 40,8%. Задекларувавши граничний рівень економічної доступності України на рівні 60%, ми відвертаємо увагу від проблеми бідності населення, що є недопустимим.

Оптимальний рівень індикатора продовольчої незалежності виступає предметом наукових дискусій у різних країнах. Відповідно до міжнародних критеріїв продовольче самозабезпечення досягається при 80% споживанні вітчизняного продовольства [116, с. 26], у той час методикою граничний критерій самозабезпечення встановлено на рівні 70%.

У ході дослідження встановлено, що раціональні норми споживання основних продуктів харчування населенням України, які використовуються у методиці при оцінці достатності споживання, розроблені Українським науково-дослідним інститутом харчування та затверджені Постановою № 656 Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. Починаючи з 2008 року Міністерство охорони здоров'я України редакційно змінює назву «рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки» на «орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки», при цьому не змінюючи кількісних показників таких наборів [84]. Відзначаємо, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р. [64] Міністерству охорони здоров'я України рекомендовано кожні п'ять років переглядати раціональні норми споживання, однак методикою визначення індикаторів продовольчої безпеки у 2012 році використовуються їх значення на рівні 2000 року.

Практичне використання вітчизняної методики оцінки продовольчої безпеки протягом 2007-2012 рр. показало її неефективність, зумовлену відсутністю застосування системного підходу та розрахунку узагальнюючого інтегрального індикатора продовольчої безпеки. Обрахунок запропонованих індикаторів характеризує лише фрагментарний стан продовольчої безпеки, при цьому не охоплюючи, навіть, усіх її складових, не дає можливості виявити потенційні загрози

Національний університет
водного господарства
та природокористування

через необґрунтовані граничні значення індикаторів чи їх відсутність та не дозволяє визначити пріоритети в державному регулюванні продовольчої безпеки.

Оскільки продовольча безпека є системною категорією, стан якої формується в результаті взаємодії великої кількості показників, тому при її оцінці, на нашу думку, необхідно враховувати їх взаємодію і комплексний взаємовплив. Відповідно, вважаємо за необхідне оцінювати продовольчу безпеку за допомогою інтегрального індикатора на основі вдосконаленої системи індикаторів.

Під інтегральним індикатором продовольчої безпеки розуміємо узагальнюючий показник, який комплексно характеризує її стан та враховує ваговість впливу кожного з індикаторів.

Методичні рекомендації щодо розрахунку інтегрального індикатора продовольчої безпеки містить «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджена наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007р. Дана методика передбачає проведення інтегральної оцінки економічної безпеки на основі інтегральних індикаторів її десяти складових, однією з яких і є продовольча безпека.

На відміну від національної методики оцінювання продовольчої безпеки, яка передбачала лише «визначення основних індикаторів продовольчої безпеки» та порівняння деяких з них з граничними критеріями, методика розрахунку рівня економічної безпеки описує математично обґрунтований алгоритм розрахунку інтегрального індикатора продовольчої безпеки України. Однак, враховуючи те, що метою даної методики є оцінка економічної безпеки, особливостям продовольчої безпеки була приділена менша увага, що і спричинило ряд методологічних неточностей.

Встановлено, що незважаючи на те, що обидві методики щорічно застосовуються одним і тим же Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, затверджені в одному році і мають спільну джерельну базу, в ході дослідження виявлена несумісність назв та переліку індикаторів продовольчої безпеки у двох методиках. Редакційно назва

Національний університет
водного господарства
та природокористування

жодного з індикаторів продовольчої безпеки у методиках не повторюється, хоча три з них оцінюють одні й ті ж показники продовольчої безпеки, зокрема:

1) індикатор «добова енергетична цінність раціону людини» у методиці економічної безпеки визначений як «добова калорійність харчування людини»;

2) індикатор «забезпечення раціону людини основними видами продуктів» визначений як «споживання продовольчих товарів на одну особу»;

3) індикатор «достатність запасів зерна у державних ресурсах» визначений як «рівень перехідних запасів зерна».

Недоцільним вважаємо у методиці економічної безпеки виділення окремо десяти індикаторів споживання продовольчих товарів на одну особу за рік, оскільки всі вони фактично є частинними показниками одного індикатора – достатності споживання за базовими продуктами харчування. Відповідно, збільшена кількість індикаторів продовольчої безпеки у методиці економічної безпеки у порівнянні з методикою продовольчої безпеки з семи до тринадцяти не розширює її оціночну базу, а, навпаки, звужує, характеризуючи лише сферу споживання та виробництва, не аналізуючи жодного індикатора економічної та фізичної доступності.

Оскільки Методикою розрахунку рівня економічної безпеки передбачено проведення перегляду системи індикаторів не рідше ніж один раз на два роки, то пропонуємо встановити сумісність індикаторів продовольчої безпеки між двома методиками.

Методика розрахунку рівня економічної безпеки, базуючись на теорії "адитивної цінності", передбачає врахування вагомості кожного індикатора продовольчої безпеки в інтегральному індикаторі. З цією метою передбачено проведення нормалізації індикаторів та застосування методу головних компонент. При цьому вказано, що нормалізація – це перехід до такого масштабу вимірювань, коли "найкращому" значенню показника відповідає значення 1, а "найгіршому" – значення 0 [121]. Відзначаємо, що у зв'язку з необґрунтовано сформованою у методиці економічної безпеки системою індикаторів продовольчої

Національний університет
водного господарства
та природокористування

безпеки, в результаті розрахунків отримано неадекватні значення вагових коефіцієнтів індикаторів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Індикатори продовольчої безпеки та їх вагові коефіцієнти

№ з/п	Індикатори	Вагові коефіцієнти
1	Добова калорійність харчування людини, тис. ккал.	0,064
	Споживання продовольчих товарів на одну особу за рік, кг:	
2	м'ясо і м'ясопродукти;	0,081
3	молоко та молочні продукти;	0,092
4	цукор;	0,067
5	олія та інші рослинні жири;	0,068
6	яйця;	0,068
7	риба та рибні продукти;	0,064
8	овочі та баштанні;	0,087
9	фрукти, ягоди, горіхи та виноград;	0,072
10	картопля;	0,092
11	хліб та хлібопродукти (крупи, бобові, борошно; макаронні вироби у перерахунку на борошно).	0,077
12	Рівень перехідних запасів зерна, відсоток від річного споживання.	0,081
13	Виробництво зерна на одну особу за рік, тонн.	0,087

Встановлено, що, відповідно до запропонованих у методиці вагових коефіцієнтів, важливість добової калорійності харчування людини (коефіцієнт вагомості 0,064) менша за важливість споживання кожного з основних продуктів харчування. Крім того, індикатори рівня перехідних запасів зерна та виробництво зерна на одну особу за рік в аналізованій методиці отримали коефіцієнти вагомості відповідно 0,081 та 0,087, які є меншими від вагомості споживання картоплі – 0,092. Однак, згідно з дослідженнями Продовольчої та

Національний університет
водного господарства
та природокористування

сільськогосподарської організації ООН, саме вони вважаються одними з найвагоміших індикаторів продовольчої безпеки. Відзначаємо, необґрунтованим встановлення вагомості споживання окремих продуктів споживання, оскільки лише збалансованість їх споживання може забезпечити повноцінне харчування населення.

Серед основних недоліків оцінювання продовольчої безпеки відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки зазначаємо складнощі внесення нових індикаторів, оскільки окрім граничних значень необхідно також встановити їхні економічно досяжні мінімальне та максимальне значення, порогові нижнє та верхнє значення, мінімальне та максимальне значення індикаторів. Зважаючи на природу індикаторів продовольчої безпеки, розрахунок цих значень потребує попередніх розрахунків та додаткової інформації або ж взагалі неможливий.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Відповідно до експертно встановлених вагових коефіцієнтів важливості впливу кожної зі сфер у загальному рівні економічної безпеки, продовольча безпека (0,1108) знаходиться на четвертому місці після енергетичної безпеки (0,1324), науково-технологічної (0,1183) та фінансової (0,1127) безпеки [121]. Це ще раз підкреслює важливість для національної безпеки та необхідність проведення оцінювання продовольчої безпеки держави, як окремо, так і в складі економічної безпеки.

З метою удосконалення науково-методичних засад оцінювання продовольчої безпеки України розроблено узагальнюючу класифікацію індикаторів продовольчої безпеки, яка дає можливість комплексно та об’єктивно дослідити всі основні її складові.

На відміну від існуючих підходів, пропонуємо включити у множину індикаторів продовольчої безпеки наступні:

- індекс волатильності продовольчих цін – характеризує тенденцію зміни внутрішніх цін на продовольство. Для розрахунку пропонується використати методичний інструментарій міжнародної методики ФАО, що, в частині оцінки цінової нестабільності, на даний час не враховується в Україні;

Національний університет
водного господарства
та природокористування

- продукція сільського господарства, вирощена у підсобних господарствах – врахування цього показника дає можливість більш повно врахувати обсяги виробництва продовольства, а отже, і розкрити фізичну доступність продовольства;
- індекс покриття – оцінює ефективність зовнішньоторговельної діяльності країни в продовольчій сфері, характеризуючи використання агропродовольчого потенціалу та відповідний рівень продовольчої незалежності;
- кількість підприємств сертифікованих за стандартами якості - на відміну від існуючої практики дозволяє врахувати існуючі в країні передумови дотримання якості та безпечності продукції та можливості збільшення експорту.

Інформаційною базою для розрахунку запропонованих індикаторів виступають дані Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державного агентства резерву України, Державного підприємства «Укрметртестстандарт», дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН.

Обрані індикатори продовольчої безпеки дають можливість: по-перше, всебічно та об'єктивно дослідити фактичний стан продовольчої безпеки; по-друге, проводити моніторинг якісних та кількісних змін у всіх підсистемах продовольчої безпеки; по-третє, своєчасно виявляти несприятливі тенденції та потенційні загрози. Удосконалення переліку індикаторів сприятиме більш точному та своєчасному визначенню проблем, з якими продовольча безпека може зіткнутися у найближчому чи більш віддаленому майбутньому, та запровадженню комплексу превентивних заходів із підвищення стійкості системи продовольчої безпеки.

При визначенні структури системи продовольчої безпеки пропонуємо провести її послідовну декомпозицію та виділити основні підсистеми. Крім загальновідомих підсистем достатності, доступності, незалежності та якості, нами виділено підсистему стійкості. Також вважаємо за необхідне підсистему доступності розділити на дві окремі підсистеми: фізичної

Національний університет
водного господарства
та природокористування

доступності та економічної доступності, а підсистему якості розширити за рахунок показників безпечності.

Оскільки кожна з підсистем функціонує, певною мірою, самостійно, а стан продовольчої безпеки залежить від стану кожної з них, то при оцінюванні продовольчої безпеки, вважаємо доцільним виділити блоки індикаторів, відповідно до кожної з підсистем, та розподілити сформовану множину показників по кожному з блоків індикаторів (рис. 2.1).

Основними вимогами при відборі індикаторів були: забезпечення комплексного підходу до оцінки продовольчої безпеки, тобто охоплення всіх її істотних складових і чинників розвитку; забезпечення єдності методології побудови; забезпечення адекватності індикаторів реальному стану; достатність статистичних даних.

Вважаємо за необхідне вдосконалити методику розрахунку наступних індикаторів:

- індекс енергетичної цінності пропонуємо обчислювати на основі не тільки калорійності раціону (як здійснюється у національній методиці), але й з врахуванням індексу збалансованості споживання за білками тваринного та рослинного походження. Включення до складу індексу продукції тваринного походження дає можливість більш об'єктивно оцінити раціональність продовольчого споживання;

- при розрахунках індексів виробництва та імпортозалежності пропонуємо використовувати відношення виробництва та імпорту не до обсягу фактичного споживання, а до раціональних норм споживання, що є оптимальними для забезпеченням нормальної життєдіяльності людини;

- в індексах самозабезпеченості та покриття експортом імпорту автором визначена необхідність врахування лише оптимальних значень споживання (експорту, імпорту) за окремими групами продовольства, не враховуючи надлишкові їх обсяги, що за існуючими підходами спотворюють об'єктивну характеристику продовольчої безпеки.

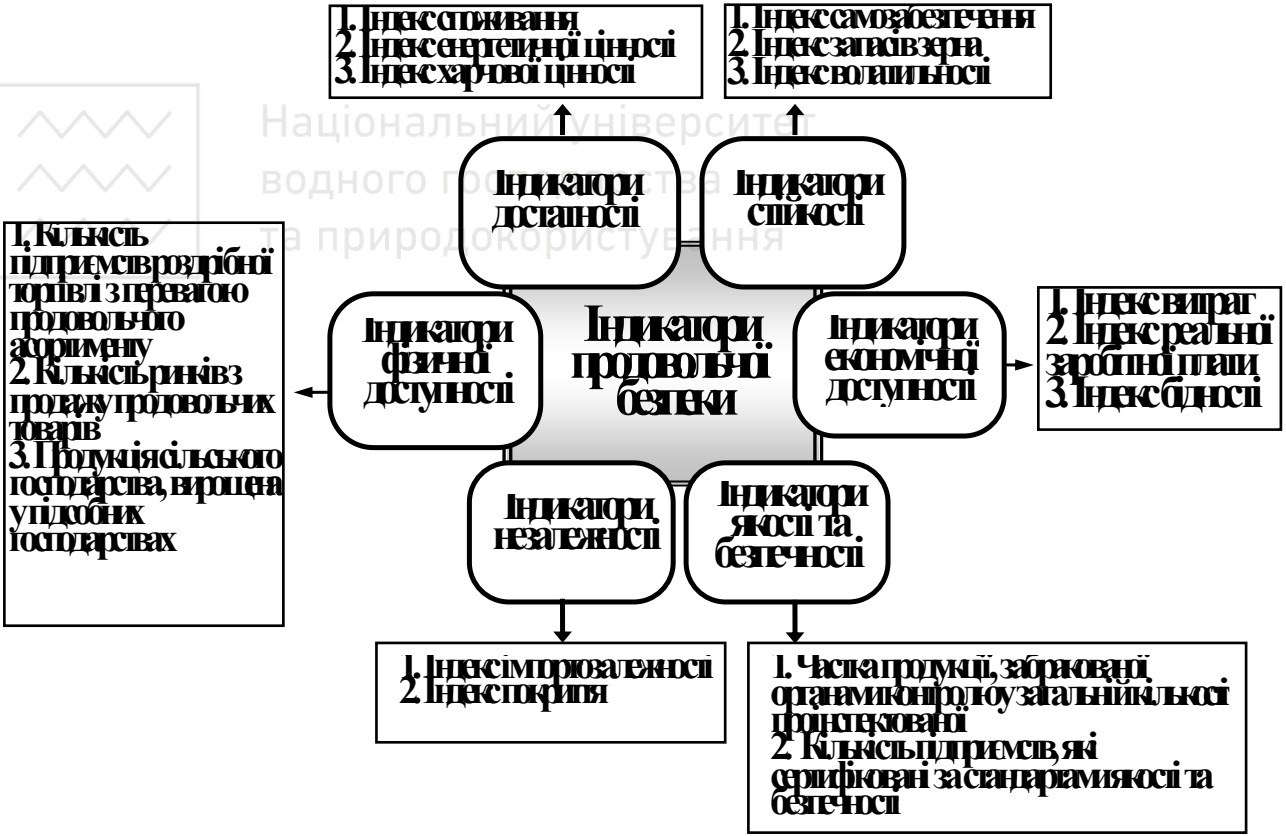

Рис. 2.1. Узагальнена класифікація індикаторів продовольчої безпеки України

Національний університет водного господарства та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Запропоновані методичні вдосконалення дають можливість визначати індикатори продовольчої безпеки відповідно до раціональних потреб споживання, а не до фактичних їх значень, які на сьогодні в Україні не покривають необхідного мінімуму, і таким чином, більш об'єктивно охарактеризувати стан продовольчої безпеки.

Розроблена узагальнююча класифікація індикаторів продовольчої безпеки, дає можливість здійснювати її комплексне та об'єктивне дослідження, проводити моніторинг якісних та кількісних змін у всіх підсистемах продовольчої безпеки, своєчасно виявляти несприятливі тенденції і потенційні загрози

Зазначені пропозиції дають можливість повніше врахувати резерви часткових індикаторів та визначити напрямки державного регулювання. Оскільки усі запропоновані індикатори взаємозалежні і взаємопідпорядковані в контексті своєї цільової спрямованості, пропонуємо негативну зміну кожного з них розглядати як реальну чи потенційну загрозу продовольчій безпеці України.

Безпечного рівня продовольчої безпеки можливо досягти за умови, що весь комплекс індикаторів знаходиться в допустимих межах своїх граничних значень. Розроблена узагальнена класифікація індикаторів продовольчої безпеки відкрита для внесення доповнень, пов'язаних зі змінами соціально-економічної ситуації в країні та відповідними змінами методології статистичних спостережень.

Підсумовуючи зазначаємо, що вітчизняні методики оцінювання продовольчої безпеки не дають можливість проведення її комплексної оцінки на основі агрегованого показника. Крім того, запропонована обмежена кількість індикаторів продовольчої безпеки не дозволяє виявити пріоритети в державному регулюванні продовольчої безпеки, оскільки необґрунтованими залишаються встановлені граничні критерії значень окремих індикаторів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2.2. Світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки

Продовольча безпека є глобальною проблемою всього людства, оскільки для її забезпечення не достатньо зусиль окремих держав, а потрібна добре налагоджена співпраця усієї світової спільноти. У світі існує ціла низка міжнародних організацій з регулювання глобальної продовольчої безпеки: Продовольча і сільськогосподарська організація ООН, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Всесвітня продовольча програма. Фундаментальним міжнародним актом, який регулює питання забезпечення міжнародної продовольчої безпеки, виступає прийнята у 1996 р. Римська декларація «Про всесвітню продовольчу безпеку», положення якої визначають шляхи міжнародної політики щодо боротьби з голодом, комплексну стратегію подолання світової продовольчої кризи на глобальному та регіональному рівнях [112, с. 1].

На сьогодні у більшості країн світу у сфері продовольчої безпеки сформована нормативно-законодавча база, де закріплено відповідні фінансові, економічні, організаційні механізми її регулювання: основи спільної аграрної політики ЄС регламентовані у «Договорі про заснування Європейської Спільноти» від 25.03.1957 р., «Закон про продовольчу безпеку США» від 23.12.1985 р., «Комплекс спільних заходів з підвищення продовольчої безпеки держав-учасниць СНД» від 14.11.2008 р.

Відмінності у напрямах державного регулювання продовольчої безпеки зумовлені розбіжностями вихідних природно-кліматичних, ресурсних, виробничих, соціально-економічних, політичних умов та наявним станом продовольчого забезпечення країни. Більшість країн з розвиненим агропромисловим виробництвом, які володіють порівнянними перевагами у виробництві сільськогосподарської продукції, при регулюванні продовольчої безпеки підтримують модель вільної торгівлі (північноамериканську), в той час як країни з обмеженими ресурсами сільськогосподарського виробництва дотримуються моделі аграрного протекціонізму (західноєвропейську) [112, с. 1].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Найбільш активними прихильниками першої моделі виступають: Сполучені штати Америки, Канада, Австралія, а також Світова організація торгівлі. Модель аграрного протекціонізму характерна для країн, які проводять активну державну підтримку аграрного сектора для забезпечення конкурентних переваг національної сільськогосподарської продукції на ринку: країни ЄС, Японія. Інструменти державного регулювання продовольчої безпеки в розвинутих країнах спрямовані на підтримку прибутків фермерів, сприяння експорту продовольства, забезпечення населення доступними та якісними продуктами харчування, розвиток сільських територій та інфраструктури, екологізацію виробництва, проведення природоохоронних заходів тощо, тобто відбувається переорієнтація на якісні показники забезпечення продовольчої безпеки. Країни, що розвиваються при державному регулюванні продовольчої безпеки, намагаються досягти кількісних показників продовольчої безпеки здійснюючи, в більшості випадків, субсидування споживачів продовольства. Така політика поширена серед країн Африки, Азії, Латинської Америки, країнах СНД (у тому числі в Україні) [128, с. 3].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2.2.1. Державне регулювання продовольчої безпеки США

Однією з країн, для якої характерна чітка система заходів державного регулювання продовольчої безпеки, що побудована на підтримці власного сільського господарства та нарощуванні експортного потенціалу, виступають Сполучені Штати Америки. Головним пріоритетом агропродовольчої політики США є розвиток високоефективного національного аграрного сектору, як основи забезпечення населення якісним, безпечним та економічно доступним продовольством. Прийнятий у 1985 р. «Закон про продовольчу безпеку США» задекларував узятий країною курс на збереження широкого субсидування сільського господарства за рахунок бюджету, визначивши два пріоритетні напрямки: стабілізація комерційного сільського господарства країни; забезпечення належного рівня життя в сільських районах. Урядом було передбачено введення механізму

Національний університет
водного господарства
та природокористування

державного субсидування сільського господарства та підтримку фермерських господарств. Закон 1990 р. «Про охорону сільськогосподарського забезпечення продовольчими товарами» поєднав зусилля фермерів і суспільства для вирішення важливих завдань у сільському господарстві, шляхом регулювання обсягів виробництва сільськогосподарських культур. Закон 1996 р. «Про удосконалення та реформування сільського господарства» включав програму підтримки аграрного ринку та субсидування виробництва експорто-орієнтованих сільськогосподарських продуктів.

Провідна роль у державному регулюванні продовольчої безпеки США належить Міністерству сільського господарства, яке розробляє основи державної політики у сфері продовольчої безпеки, проводить оцінку продовольчої безпеки американських домогосподарств та реалізовує державні регуляторні програми [11]. Основна частина видатків Міністерства сільського господарства США виділяється на реалізацію державних програм, які покликані безпосередньо регулювати рівень продовольчої безпеки країни (рис. 2.2).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

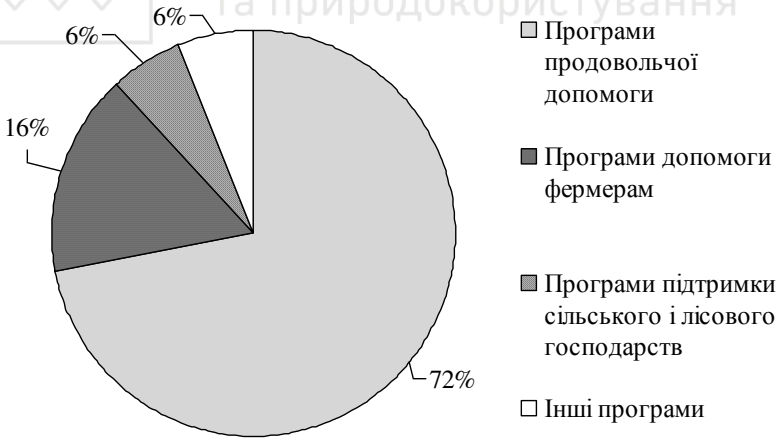

Рис. 2.2. Структура видатків Міністерства сільського господарства США на реалізацію державних програм у 2012 р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

У 2012 р. найбільша частка видатків Міністерства сільського господарства США – 72% була направлена на реалізацію програм продовольчої допомоги, другими за величиною були видатки на програми допомоги фермерам – 16%, частка видатків на підтримку сільського та лісового господарства, а також на реалізацію інших програм складали по 6% відповідно.

З метою оцінки стану продовольчої безпеки США урядом щорічно проводяться обстеження домогосподарств, результати якого корегують відповідні державні регуляторні заходи залежно від виявленого рівня продовольчої безпеки. Основою оцінки продовольчої безпеки виступають методологічно розроблені її рівні [6]: висока продовольча безпека; маргінальна продовольча безпека; низька продовольча безпека; дуже низька продовольча безпека.

Результати дослідження рівня продовольчої безпеки домогосподарств США представлені на рис. 2.3.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

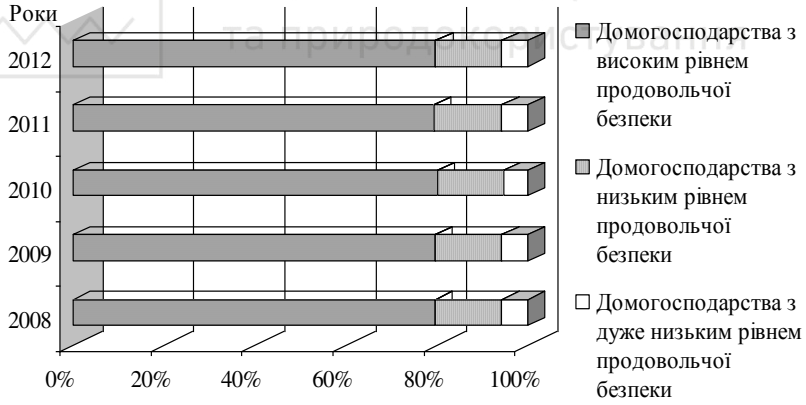

Рис. 2.3. Динаміка рівня продовольчої безпеки домогосподарств США

Незважаючи на комплексні державні регуляторні заходи у сфері продовольчої безпеки, протягом 2008-2012 рр. частка домогосподарств США з високим та маргінальним рівнем

Національний університет
водного господарства
та природокористування

продовольчої безпеки зменшилася з 85,49% до 85,41%. При цьому до 14,59% зросла частка домогосподарств з низьким рівнем продовольчої безпеки, частка домогосподарств з дуже низьким рівнем не змінилася і становила 5,72%. З метою продовольчої підтримки малозабезпечених верств населення та підвищення рівня продовольчої безпеки урядом США впроваджено ряд державних програм, щорічне фінансування яких складає близько 70% від річного бюджету Міністерства сільського господарства США. У 2012 р. було реалізовано 15 бюджетних програм на загальну суму 106,7 млрд. $ США, які охопили практично одного з чотирьох американців [24, с. 5]. Найбільші державні видатки (96,53%) (табл. 2.2) були направлені на реалізацію п'яти з них: програму додаткової продовольчої допомоги (Supplemental Nutrition Assistance Program, SNAP); спеціальну програму додаткового харчування для жінок, новонароджених і дітей (Special Supplemental Nutrition Program for Women, Infants, and Children, WIC); національну програму шкільних сніданків (The National School Breakfest Program); національну програму шкільних обідів (The National School Lunch Program); програму продовольчої допомоги дітям і дорослим (Child and Adult Care Food Program).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 2.2

Програми продовольчої допомоги в США у 2012 р

№ з/п	Назва програми	Державні видатки (млрд. $ США)
1	Програма додаткової продовольчої допомоги	78,4
2	Спеціальна програма додаткового харчування для жінок, новонароджених і дітей	6,8
3	Національна програма шкільних сніданків	3,3
4	Національна програма шкільних обідів	11,6
5	Програма продовольчої допомоги дітям і дорослим	2,9
Всі бюджетні програми допомоги		106,7

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Впроваджені урядові програми США у 2012 р. були спрямовані на надання додаткової продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення за допомогою продовольчих купонів, забезпечення наявності на доступності продуктів харчування для уразливих груп населення (новонароджені, діти, жінки). Окрема увага приділена харчуванню школярів шляхом надання безкоштовних шкільних сніданків та обідів збагачених високим вмістом білка, кальцію, заліза, вітамінів.

Другим важливим вектором державного регулювання продовольчої безпеки США виступають програми підтримки фермерів [128, с. 4]: «Державна програма підтримки цін», «Страхування врожаю», «Сільськогосподарський кредит». Окрім того, значні обсяги фінансових ресурсів у США спрямовуються на закупівлю надлишків сільськогосподарської продукції у фермерів з метою утримання закупівельних цін і гарантування дохідності виробників сільськогосподарської продукції. Дотримується позиція, що стабільне виробництво необхідної кількості сільськогосподарських продуктів - недостатня умова забезпечення продовольчої безпеки. Тому в США створено систему контролю за якістю та безпечністю продуктів харчування, яка зосереджена не стільки на реагуванні на випадки забруднення продовольчої продукції, а повинна сприяти їх запобіганню. Крім того впроваджуються заходи жорсткого нагляду за продуктами харчування, які імпортуються до США.

Важливим напрямом державного регулювання продовольчої безпеки США виступає також підтримка розвитку сільських районів. Програми розвитку сільських районів Міністерства сільського господарства США включають [22]: програми розвитку інфраструктури сільських територій; бізнес-програми розвитку сільськогосподарського кооперативного руху, програми житлово-комунального розвитку сільських територій. Основними формами державної допомоги виступають субсидії, кредити, гарантовані позики, адресна допомога.

Проведений аналіз державного регулювання продовольчої безпеки США свідчить про наявність чітко визначеної системи

Національний університет
водного господарства
та природокористування

заходів державного регулювання, основою яких виступає комплекс розроблених урядових програм. Послідовна агропродовольча політика та державна підтримка малозабезпечених верств населення дали можливість не тільки гарантувати соціальну стабільність американського суспільства, але стати США світовим лідером у торгівлісільськогосподарською продукцією та продовольством.

2.2.2. Спільна аграрна політика ЄС – основа європейської системи забезпечення продовольчої безпеки

Одним з найбільших у світі виробників, споживачів, експортерів та імпортерів сільськогосподарської продукції та продовольства являється Європейський Союз. В основі єдиної європейської системи забезпечення продовольчої безпеки лежить реалізація Спільної аграрної політики ЄС.

Основні цілі САП вперше були задекларовані у Римському договорі про створення ЄС (1957 р.), зокрема [69]:

- підвищення продуктивності аграрного сектора шляхом сприяння технічному прогресу;
- забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва;
- забезпечення прийнятного рівня життя для зайнятих у сільському господарстві, зокрема через збільшення їхніх доходів;
- стабілізація ринків агропродовольчої продукції, захист виробників і споживачів від зовнішніх чинників;
- гарантування забезпечення населення країн-членів ЄС якісним продовольством за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції;
- забезпечення населення продовольчою продукцією за доступними цінами.

САП поєднує в собі елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної продовольчої політики. Основною метою САП, що залишалася незмінною протягом більш як тридцяти років, є гарантування закупівельних

Національний університет
водного господарства
та природокористування

цін для виробників аграрної продукції та підтримка стабільного рівня доходів суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У той же час, реагуючи на актуальні економічні, технологічні, екологічні, політичні виклики, країни-члени Європейського Союзу постійно вносять корективи у механізми регулювання продовольчою безпекою та змінюють поточні пріоритети у залежності від ново виявлених викликів та загроз.

Перший етап реалізації САП (1962-1977 рр.) був пов'язаний із значним субсидуванням сільського господарства, централізованою фіксацією закупівельних цін, відсутністю обмежень імпорту. Витрати загального бюджету ЄС на сільське господарство у цей період перевищили 65%, а високий рівень підтримки виробництва окремих сільськогосподарських продуктів призвів до їхнього перевиробництва [172, с. 11].

Протягом другого етапу реалізації САП (1978-1992 рр.) було впроваджено ряд регуляторних заходів для подолання перевиробництва агропродукції, проводилося жорстке регулювання закупівельних цін, було запроваджено експортні субсидії, введено кількісні обмеження та квоти на обсяги виробництва певного виду продукції, прив'язано субсидії до фіксованих обсягів виробництва.

Третій етап (1992-2000 рр.) пов'язаний з реформами Мак Шеррі. За цей час ЄС пережив декілька хвиль розширення, що зумовило кардинальний перегляд державного регулювання продовольчої безпеки. Відповідно до реформ було скасовано систему регулювання закупівельних цін, та замість цього запроваджено прямі виплати за гектар сільгоспугідь; запроваджено нові методи фінансової підтримки структурних змін в аграрному секторі; встановлено вимоги для фермерів щодо обов'язкових сівозмін; запроваджено обов'язкові нормативи натурального відновлення врожайності земель; призначено допомогу господарствам, що розташовані в регіонах з порівняно несприятливим для отримання високих урожаїв кліматом [172, с. 12].

Остання реформа САП розпочалася в 2007 р. значною мірою під тиском світових процесів лібералізації (з вимогами скасування субсидій), загроз продовольчих криз та нових

Національний університет
водного господарства
та природокористування

викликів продовольчій безпеці. Ключовими напрямами визначено:

- посилення конкурентоспроможності сільського господарства – передбачає реструктуризацію та модернізацію аграрного сектора, підтримку інтеграційних і продовольчих зв'язків; забезпечення доступу до науково-технічних досягнень і підтримку їхнього впровадження; підтримку виробництва нової продукції сільського господарства та лісового господарства; підтримку кооперації виробників;

- захист навколишнього середовища в сільській місцевості - державна підтримка в цій сфері повинна сконцентруватися на впровадженні енергозберігаючих технологій; збереженні водних, ґрунтових і лісових ресурсів; зниження шкідливого впливу аграрного сектора на клімат та пов'язані з ним сфери;

- поліпшення якості життя в сільській місцевості і стимулювання несільськогосподарської зайнятості - передбачає розвиток малого бізнесу у сільських регіонах; розвиток туризму; збереження ландшафтів; модернізацію сільської інфраструктури; створення умов для інноваційного використання поновлюваних енергетичних джерел із використанням аграрної продукції.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Відтак, на сьогодні основні цільові видатки ЄС на регулювання продовольчої безпеки направлені в більшій мірі на прямі платежі, не пов'язані з обсягом виробництва – до 60%, на розвиток сільської місцевості – до 20%, найменша їх частка - на експортні субсидії – до 2% (рис. 2.4).

Пріоритетність у політиці ЄС питань забезпечення продовольчої безпеки підтверджують обсяги видатків на реалізацію САП, які щорічно складають до 45% всього бюджету ЄС, у той час як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки близько 2%, а кількість працездатного населення ЄС, зайнятого у цій галузі, не перевищує 6% [172, с. 14].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

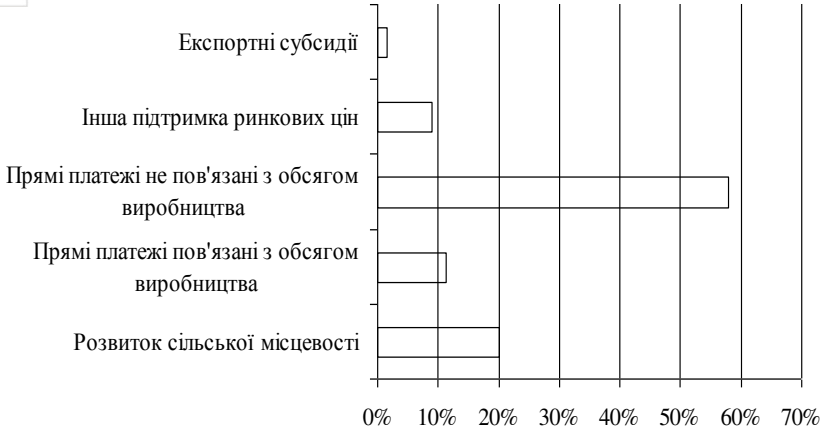

Рис. 2.4. Структура цільових видатків САП ЄС у 2012 р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Фінансування САП здійснюється через два основні фонди: Європейський фонд гарантій сільському господарству (European Agricultural Guarantee Fund – EAGF) та Європейський фонд розвитку сільських територій (European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD).

Протягом 2008-2012 рр. сумарний обсяг видатків на САП становив близько 60 млрд. євро щороку, при цьому видатки Європейського фонду гарантій сільському господарству складали до 75% (рис. 2.5).

Незважаючи на те, що реалізація САП відіграла безумовно позитивну роль у підвищенні продовольчої безпеки країн ЄС, однак невирішеними залишаються проблеми:

- державного регулювання безпечності генетично модифікованої сільськогосподарської продукції та продовольства;
- механізми запобігання біоенергетичним загрозам продовольчої безпеки, реалізація принципу багатофункціональності сільського господарства.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

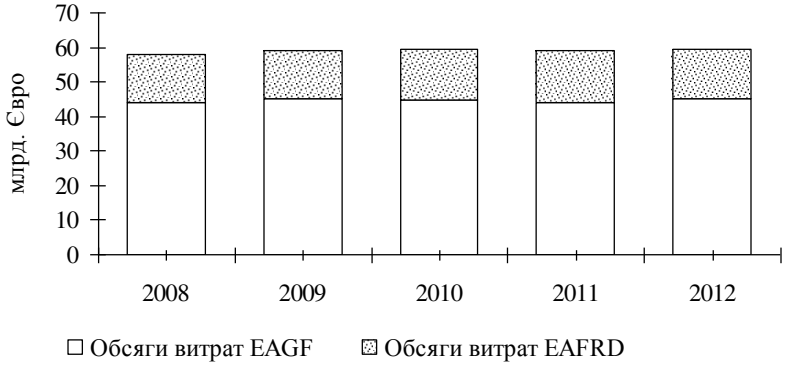

Рис. 2.5. Динаміка фінансування спільної аграрної політики ЄС

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що вони, дбаючи про власну продовольчу безпеку, майже «вилучають» аграрний сектор з ринкової економіки, застосовуючи державні важелі регулювання розвитку сільського господарства (надання державних кредитів, підтримка твердих цін, здійснення безпосередніх виплат тощо). Нині частка державних субсидій у сільському господарстві становить: у Канаді – 45 %, Швеції – 59 %, Японії – 66 %, Фінляндії – 71%, Норвегії – 77%, Швейцарії – 80% [128, с. 4].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2.3. Міжнародні методики оцінювання продовольчої безпеки

Узагальнюючи світовий досвід державного регулювання продовольчої безпеки, можна констатувати, що основними його пріоритетами більшості розвинених країн виступають посилення регуляторної ролі держави, підтримка прибутків фермерів, забезпечення населення доступними та якісними продуктами харчування, розвиток сільських територій та аграрної інфраструктури, проведення природоохоронних заходів.

Водночас встановлено, що всеохоплююча глобалізація спонукає до послаблення державного протекціоналізму агропродовольчої сфери та лібералізації зовнішньоекономічних торгівельних відносин.

На міждержавному рівні проблематикою продовольчої безпеки активно займається Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, основною метою діяльності якої є дослідження стану світової продовольчої безпеки та сприяння реалізації права кожного на достатнє харчування.

Намір світової спільноти зменшити число недоїдаючих людей у два рази до 2015 р. було задекларовано у 1996 р. на Всесвітньому продовольчому саміті. Задля моніторингу прогресу досягнення встановлених на саміті цілей ФАО проводить аналіз показників продовольчої безпеки на глобальному, регіональному та державному рівнях, результати якого щорічно представляє у звіті про «Стан продовольчої незабезпеченості в світі».

Основну проблему забезпечення світової продовольчої безпеки ФАО вбачає у недоїданні значної частини населення світу, яке тлумачиться як ситуацію «тривалої неможливості отримати достатньо їжі» [9]. Адекватність споживання продуктів харчування оцінюється відповідно до нормативного показника калорійності добового раціону країн.

Значним досягненням ФАО у сфері глобальної продовольчої безпеки є розробка методики її оцінювання. Особливістю розробленої методики є використання сформованої системи

Національний університет
водного господарства
та природокористування

індикаторів, які поділені на категорії – наявності, фізичної доступності, економічної доступності, використання, вразливості та стабільності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Індикатори продовольчої безпеки за методикою ФАО

№ з/п	Назва індикатора	Джерело інформації
	Наявність	
1	Достатність середньої калорійності харчування	ФАО
2	Індекс виробництва продовольства	ФАО
3	Частка енергії, отриманої із зернових, корене- та бульбоплодів	ФАО
4	Середнє споживання білків	ФАО
5	Середнє споживання білків тваринного походження	ФАО
	Фізична доступність	
6	Частка доріг з твердим покриттям від загальної протяжності доріг	Міжнародна дорожня організація
7	Щільність залізничних колій	Світовий банк
8	Щільність доріг	Світовий банк
	Економічна доступність	
9	Індекс рівня цін на продукти харчування	ФАО/Світовий банк
	Використання	
10	Доступ до питної води	ВООЗ/ЮНІСЕФ
11	Доступ до умов санітарії	ВООЗ/ЮНІСЕФ
	Вразливість	
12	Імпортозалежність за зерновими	ФАО
13	Відсоток орних земель, які підлягають зрошенню	ФАО
14	Вартість імпорту понад вартості експорту	ФАО

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

продовження табл. 2.3

	Стабільність	
15	Політична стабільність і відсутність насильства	ФАО
16	Індекс волатильності цін на продовольство	ФАО
17	Варіація виробництва продуктів харчування	ФАО
18	Варіація продовольчого постачання	ФАО

Вибір індикаторів продовольчої безпеки здійснений таким чином, щоб забезпечити можливість їх розрахунку та співставлення для різних країн світу. Розрахунок кожного індикатора проводиться відповідно до розроблених методик, а в якості статистичної бази виступають дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Світового банку, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Дитячого фонд ООН, Міжнародної дорожньої організації.

Необхідно відмітити великий діапазон охоплення країн світу даною методикою (понад 240 країн світу). При цьому кожен індикатор розраховуються як окремо для кожної країни, так і розраховується середнє значення кожного індикатора по групі країн та середнє значення по світу.

Відмінність методики ФАО з оцінювання продовольчої безпеки від вітчизняної методики полягає у використанні більшої кількості індикаторів, які характеризують не тільки економічну, соціальну сферу, але й включають показники сфери охорони здоров'я та політичної сфери. Щорічно перелік індикаторів розширюється з метою більш глибокого дослідження усіх аспектів продовольчої безпеки країн світу. Однак, методика ФАО не дає можливості оцінювання світової продовольчої безпеки на основі агрегованого показника та чіткої інтерпретації її стану.

Незважаючи на міжнародні зусилля, вкладені інвестиції в розвиток світового сільського господарства та міждержавну співпрацю, на сьогодні проблема забезпечення продовольчої безпеки стоїть гостро. Внесок ФАО у розв'язання продовольчої

Національний університет
водного господарства
та природокористування

проблеми полягає у постійному моніторингу показників продовольчої безпеки, проведенні міжнародних консультацій та зустрічей.

Виходячи з необхідності всебічної інтегральної оцінки стану продовольчої безпеки у світі, з ініціативи компанії DuPont дослідницьким підрозділом Economist Intelligence Unit (EIU) розроблено методику розрахунку Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Security Index) [1] та вперше її впроваджено у 2012 році.

Глобальний індекс продовольчої безпеки (ГІПБ) розраховується у 107 країнах світу та базується на 27 індикаторах продовольчої безпеки, які характеризують її три основні складові: доступність, наявність, якість та безпечність (табл. 2.4-2.6).

Таблиця 2.4

Індикатори доступності за методикою ГІПБ

№ з/п	Назва індикатора	Джерело інформації
1	Частки продовольчих витрат домашніх господарств	ФАО
2	Частка населення за межею бідності	Світовий банк
3	Валовий внутрішній продукт на душу населення	Світовий банк, МВФ
4	Сільськогосподарські імпортні тарифи	СОТ
5	Наявність програм соціального забезпечення	Аналітика EIU
6	Доступ фермерів до фінансових ресурсів	Аналітика EIU

Відповідно до отриманого значення глобального індексу продовольчої безпеки формується рейтинг країн із зазначенням їх сильних та слабких сторін у сфері продовольчої безпеки. Перевагою методики розрахунку глобального індексу продовольчої безпеки є те, що на відміну від методики ФАО,

Національний університет
водного господарства
та природокористування

дослідження виходить за рамки голоду за допомогою аналізу розширеної кількості індикаторів, що формують продовольчу безпеку країн. Важливим аспектом є те, що ГІПБ розраховується з врахуванням щоквартального поправочного коефіцієнту коливань цін на продовольство.

Індикатори доступності оцінюють здатність споживачів купувати продукти харчування, їх вразливість до цінових шоків та наявність державних програм підтримки населення у випадку негативних змін.

Таблиця 2.5

Індикатори наявності за методикою ГІПБ

№ з/п	Назва індикатора	Джерело інформації
1	Достатність харчування	ФАО
2	Середнє споживання продуктів харчування	ФАО
3	Залежність від продовольчої допомоги	ФАО
4	Державні витрати на сільськогосподарські досліджень та розвиток	EIU, Світовий банк
5	Розвиток сільськогосподарської інфраструктури	EIU
6	Існування відповідні умови для зберігання врожаю	EIU
7	Дорожня інфраструктура	EIU
8	Портова інфраструктура	EIU
9	Волатильність сільськогосподарського виробництва	ФАО
10	Політичні ризики	EIU
11	Корупція	EIU
12	Здатність міст до утилізації відходів	Світовий банк, EIU

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Індикатори наявності оцінюють ризик зриву поставок продовольства, наявність національного потенціалу для збільшення виробництва продуктів харчування та проведення науково-дослідних робіт з розширення сільськогосподарського виробництва.

Індикатори якості та безпечності оцінюють наявність сприятливих умов для споживання якісного та безпечного продовольства, рівень дотримання раціональних норм харчування та дієтичність харчування. Особливе місце належить дослідженням дотримання культури харчування у різних країна та впливу на харчування національних традицій.

Таблиця 2.6

Індикатори якості та безпечності за методикою ГІПБ

№ з/п	Назва індикатора	Джерело інформації
1	Дієтична диверсифікації	ФАО
2	Норми харчування	ВООЗ, ФАО
3	Національні рекомендації по харчуванню	ВООЗ, ФАО і
4	Національний план харчування	ФАО
5	Моніторинг харчування	ВООЗ
6	Наявність мікроелементів	ФАО
7	Дієтична наявність вітамінів	ФАО
8	Дієтична наявність тваринного заліза	ФАО
9	Дієтична наявність рослинного заліза	ФАО

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Відзначаємо значну варіативність індикаторів, на основі яких розраховується ГІПБ, що дозволяє провести комплексну оцінку продовольчої безпеки країн світу. Однак, варто зазначити, що розрахунок частини з індикаторів є надто складним і статистично не досліджується в Україні.

Відповідно до отриманих результатів розрахунку ГІПБ у 2012 р. Україна посіла 47 місце [28]. Сильними сторонами

Національний університет
водного господарства
та природокористування

України відзначено: інтенсивність харчової депривації, безпечність харчових продуктів, сільськогосподарські імпортні тарифи.. Основними загрозами продовольчій безпеці України є: корупція, низька частка валового внутрішнього продукту на душу населення, висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування.

Незважаючи на докладені зусилля міжнародної спільноти по забезпеченню продовольчої безпеки, більшість задекларованих цілей по досягненню її безпечного стану залишаються невиконаними. Це зумовлено відмінностями у соціально-економічному розвитку країн світу, наростаючими глобальними проблемами.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

РОЗДІЛ 3
ОЦІНКА СТАНУ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України

Загострення світової продовольчої кризи, зумовленої стрімким збільшенням кількості населення планети, зростанням ресурсних дисбалансів, нерівномірністю світового розвитку аграрного виробництва та нестабільністю фінансових ринків актуалізує необхідність дослідження стану продовольчої безпеки України. В основу дослідження автором пропонується покласти аналіз попередньо виокремлених в узагальненій класифікації індикаторів продовольчої безпеки з врахуванням запропонованих методологічних удосконалень їх розрахунку.

З позицій розвитку суспільства, продовольче споживання є однією з передумов відтворення і ефективного використання трудових ресурсів. Для оцінки рівня достатності споживання продуктів харчування населенням України запропоновано використати три індекси: індекс споживання продуктів харчування, індекс енергетичної цінності та індекс харчової цінності.

Для розрахунку індексу споживання продуктів харчування проведено дослідження рівня споживання десяти основних продуктів харчування населенням України протягом 2008-2012 рр. та здійснено його співставлення із раціональними нормами споживання.

Аналіз статистичних даних свідчить, що наявний стан продовольчого споживання в Україні можна охарактеризувати як загрозливий для життєзабезпечення населення країни. На протязі 2008-2012 рр. спостерігалося відставання фактичного споживання від раціонального з п’яти найважливіших видів продуктів харчування: м’ясо і м’ясопродукти; молоко і молочні продукти; риба і рибопродукти; овочі та баштанні продовольчі культури; плоди, ягоди та виноград. За п’яти іншими продовольчими групами фактичне споживання було на рівні раціональних норм чи перевищувало їх.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Найбільше відставання від раціональних норм спостерігалося по наступних групах продовольства: плоди, ягоди і виноград – на 51,1% (2008 р.), молоко і молочні продукти – на 46,1% (2011 р.), м'ясо і м'ясопродукти – на 37,5% (2009 р.), риба і рибопродукти – на 34% (2011 р.), баштанні продовольчі культури – на 19,9% (2008 р.).

Таблиця 3.1

Споживання продуктів харчування населенням України

(на одну особу за рік, кг)

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	51	50	52	51	54
2	Молоко і молочні продукти	214	212	206	205	215
3	Яйця, шт.	260	272	290	310	307
4	Риба і рибопродукти	17,5	15,1	14,5	13,2	13,6
5	Цукор	41	38	37	38	38
6	Олія	15	15,4	14,8	13,5	13
7	Картопля	132	133	129	136	140
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	129	137	144	165	163
9	Плоди, ягоди та виноград	44	46	48	53	53
10	Хліб і хлібні продукти	115	112	111	110	109

Необхідно відзначити скорочення фактичного споживання протягом 2008-2012 рр. навіть тих продуктів харчування, споживання яких відповідає раціональним нормам: цукру - з 41 кг на одну особу за рік у 2008 році до 38 кг у 2012 році, олії - з 15 кг у 2008 році до 13 кг у 2012 році, хліба і хлібних продуктів

Національний університет
водного господарства
та природокористування

– з 115 кг у 2008 році до 109 кг у 2012 році. Збільшення споживання населенням за досліджуваний період спостерігаємо лише яєць - з 260 шт. на одну особу за рік у 2008 році до 307 шт. у 2012 році та картоплі - з 132 кг у 2008 році до 140 кг у 2012 році. Найбільш загрозливою ситуацією у сфері достатності споживання продовольства вважаємо скорочення споживання продуктів тваринного походження, риби; плодів; овочів та заміни їх в раціоні більш дешевими: картоплею, хлібними продуктами.

Результати дослідження споживання продуктів харчування у домогосподарствах з різною кількістю дітей (додаток Б) дають підстави стверджувати про значну залежність змін в структурі споживання домогосподарства від кількості дітей у його складі. В той час, як споживання більшості продуктів харчування у домогосподарствах з однією дитиною чи двома дітьми перевищує або дорівнює середньому рівню споживання в Україні, то споживання у домогосподарствах з чотирма дітьми і більше значно нижче від середнього рівня і набагато нижче від раціональних норм споживання. Споживання практично усіх продуктів харчування однією особою в багатодітних домогосподарствах було значно нижчим, ніж в однодітних: риби і рибопродуктів від 36,36% (у 2011 р.) до 44,43% (у 2009 р.); м'яса і м'ясопродуктів від 28,57% (у 2012 р.) до 76% (у 2009 р.); плодів, ягід та винограду від 38,46 % (у 2009 р.) до 54,17% (у 2008 р.); яєць від 26,67 % (у 2010 р.) до 58,33% (у 2009 р.); овочів та баштанних продовольчих культур від 8,75 % (у 2012 р.) до 39,66% (у 2008 р.). Разом з тим середньодушове споживання картоплі, хліба і хлібопродуктів та молока і молочних продуктів в домогосподарствах, які виховують чотирьох і більше дітей, було на 34,79%, 6,85% та 0,11% відповідно вище, ніж в однодітних. Найбільше відставання від раціональних норм у домогосподарствах з чотирма дітьми і більше спостерігалося по: плодах, ягодах і винограду – на 68% (у 2008 р.); м'ясу і м'ясопродуктах - на 62,50% (у 2009 р.); овочах та баштанних продовольчих культурах - на 56,77% (у 2008 р.); рибі і рибопродуктах – на 52% (у 2009 р.); молоці і молочних продуктах – на 52% (у 2011 р.)

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Варто відзначити, що отримані результати аналізу ще раз підтверджують необхідність послідовної комплексної державної політики в галузі харчування, спрямованої на забезпечення малозабезпечених верств населення повноцінним, раціональним харчуванням.

В якості характеристики міри задоволення потреб населення в основних продуктах харчування запропоновано використати індекс споживання продуктів харчування, який є відношенням між фактичним і раціональним рівнями продовольчого споживання.

Оптимальною вважаємо ситуацію, коли фактичне споживання продуктів харчування особою відповідає раціональній нормі споживання, тобто індекс споживання дорівнює одиниці. У випадку перевищення рівня споживання раціональних норм, значення індексу споживання буде більшим одиниці.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Результати розрахунку індексів споживання по кожній групі продуктів харчування, а також загального індексу споживання продуктів харчування представлені в табл. 3.2.

Знайдені значення індексів споживання по кожній групі продуктів харчування вказують на недостатній рівень продовольчого споживання на даний час в Україні. Особливо загрозливе становище протягом 2008-2012 рр. склалося у сфері споживанням продуктів тваринництва, як основних носіїв білків, насамперед молочних продуктів, м'яса та рибних продуктів (індекси споживання не перевищують 0,57; 0,68 та 0,88 відповідно).

Значення індексів достатності споживання за продовольчими групами олія (максимальне значення – 1,18 у 2009 р.), хлібні продукти (максимальне значення – 1,14 у 2008 р.) та картопля (максимальне значення – 1,13 у 2012 р.) є свідченням незбалансованості харчування населення. Розраховані значення індексу споживання продуктів харчування вказують на неналежний рівень достатності споживання, оскільки протягом 2008-2012 рр. не було досягнуто оптимального рівня.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 3.2

Динаміка індексу споживання продуктів харчування*

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	0,64	0,63	0,65	0,64	0,68
2	Молоко і молочні продукти	0,56	0,56	0,54	0,54	0,57
3	Яйця	0,90	0,94	1,00	1,07	1,06
4	Риба і рибопродукти	0,88	0,76	0,73	0,66	0,68
5	Цукор	1,08	1,00	0,97	1,00	1,00
6	Олія	1,15	1,18	1,14	1,04	1,00
7	Картопля	1,06	1,07	1,04	1,10	1,13
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	0,80	0,85	0,89	1,02	1,01
9	Плоди, ягоди та виноград	0,49	0,51	0,53	0,59	0,59
10	Хлібні продукти	1,14	1,11	1,10	1,09	1,08
Індекс споживання продуктів харчування		**0,87**	**0,86**	**0,86**	**0,87**	**0,88**

Можна стверджувати, що забезпечення населенням власних енергетичних потреб відбувається за рахунок економічно доступних продуктів, при цьому порушується баланс харчування.

Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України та її структура зображена на рис. 3.1.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

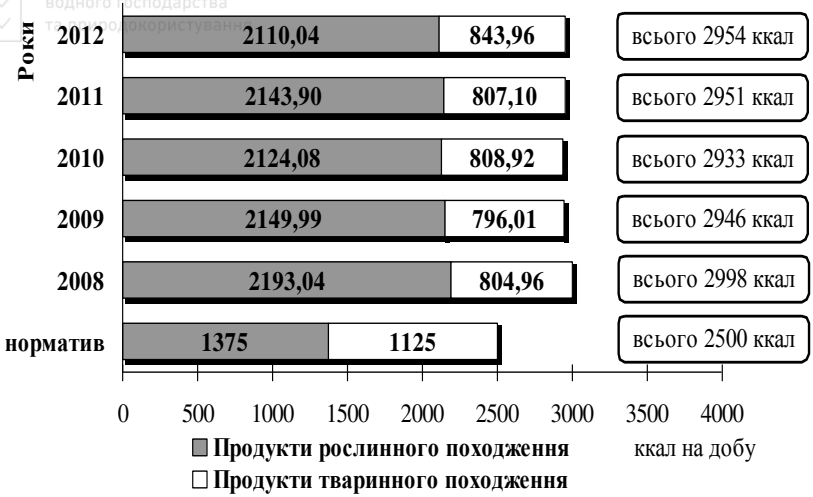

Рис.3.1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу

Аналіз динаміки калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням вказує на поступове її зниження протягом 2008-2012 рр. з 2998 Ккал до 2954 Ккал, а також на перевищення рекомендованого рівня. Аналіз структури споживання свідчить про те, що більшість спожитих продуктів харчування мають рослинне походження, частка споживання яких коливається в межах від 73,15% (у 2008 р.) до 71,25% (у 2012 р.). Натомість частка споживання продукції тваринного походження становить лише 26,85% (у 2008 р.); 27,02% (у 2009 р.); 27,58% (у 2010 р.); 27,35% (у 2011 р.) та 28,57% (у 2012 р.) середньодобового раціону населення України, що, практично, у два рази нижче встановленого граничного значення (55%). Таким чином, спостерігається дисбаланс у споживанні продуктів рослинного та тваринного походження.

Критерієм оцінювання рівня харчування населення за ступенем задоволення фізіологічних потреб у енергетичному вмісті харчового раціону запропоновано використати індекс енергетичної цінності (табл. 3.3).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 3.3

Результати розрахунку індексу енергетичної цінності

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Калорійність, Ккал*	2998	2946	2933	2951	2954
2	Частка споживання продуктів тваринного походження, %	26,85	27,02	27,58	27,35	28,57
3	Індекс калорійності	1,20	1,18	1,17	1,18	1,18
4	Індекс продукції тваринного походження	0,49	0,49	0,50	0,50	0,52
5	**Індекс енергетичної цінності**	**0,84**	**0,83**	**0,84**	**0,84**	**0,85**

В основу розрахунку індексу енергетичної цінності покладено значення індексу калорійності та індексу продукції тваринного походження. Значення індексу калорійності протягом 2008-2012 рр. перевищувало одиницю, що вказує на переважання фактичної калорійності середньодобового споживання продуктів харчування над рекомендованою нормою. Значення індексу продукції тваринного походження знаходилося в діапазоні від 0,49 (2008-2009 рр.) до 0,52 (2012 р.), що свідчить про білкову недостатність харчового раціону. Проведені дослідження показують, що споживання енергії населенням України відбувається за рахунок енергетично багатих, але бідних поживними речовинами харчових продуктів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Для нормальної життєдіяльності організм людини повинен одержувати білки, жири та вуглеводи у оптимальному співвідношення 1:1:4 відповідно [131]. Особливо важливо отримувати в повній мірі білки, оскільки вони належать до життєво необхідних речовин і є найважливішими компонентами харчування, що забезпечують енергетичні потреби організму. Найбільшу біологічну цінність мають білки тваринного походження.

Результати розрахунку індексу харчової цінності представлені у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати розрахунку індексу харчової цінності

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Споживання,г/добу*					
1.1	Білки	95	93	93	93	93
1.2	Жири	161	152	153	153	151
1.3	Вуглеводи	434	420	409	414	412
2	Індекс харчової цінності по групах поживних речовин**					
2.1	Білки	0,95	0,93	0,93	0,93	0,93
2.2	Жири	1,61	1,52	1,53	1,53	1,51
2.3	Вуглеводи	1,09	1,05	1,02	1,04	1,03
3	**Індекс харчової цінності**	**0,98**	**0,97**	**0,97**	**0,97**	**0,97**

Аналіз результатів розрахунку індексу харчової цінності вказують на недостатність споживання білка населенням України протягом 2008-2012 рр. При рекомендованому значенні споживання білка у 100 г найбільше споживання спостерігалось у 2008 р. (95 г), а в наступних роках відбулося скорочення його споживання до 93 г. Надмірність споживання вуглеводів та особливо жирів характеризують більші за одиницю значення індексів харчової цінності жирів та вуглеводів (найбільше

Національний університет
водного господарства
та природокористування

значення для жирів 1,61 у 2008 р., найбільше значення для вуглеводів 1,09 у 2008 р.). Значення індексу харчової цінності (0,99 протягом 2008-2012 рр.) характеризує не в повній мірі задовільну загальну енергетичну насиченість харчового раціону населення України та незбалансованість харчування, що виступає першопричиною розвитку ряду захворювань та порушень обміну речовин у жителів країни.

Проведений аналіз рівня достатності споживання продуктів харчування населенням України вказує на наявність значних диспропорцій рівня споживання окремих продовольчих товарів, стійке порушення структури харчування та незбалансованість харчового раціону.

Однією з умов стійкості системи продовольчої безпеки України є досягнення нею самозабезпечення основними продуктами харчування. Продовольче самозабезпечення передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок продуктів вітчизняного виробництва, що обумовлює незалежність держави у задоволенні базових потреб своїх громадян.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Основою продовольчого самозабезпечення України виступає розвиток сільськогосподарського виробництва. Важливість продукції сільського господарства обумовлена не лише потребою людей у продуктах харчування, а й тим, що вона виступає важливою сировиною для промислового виробництва та предметом міждержавних економічних відносин.

З метою оцінки продовольчої самозабезпеченості України проведено аналіз виробництва основних продуктів харчування на одну особу(табл. 3.5).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 3.5

Виробництво продуктів харчування (на одну особу за рік, кг)

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	41,08	41,58	44,76	46,81	48,46
2	Молоко і молочні продукти	253,47	251,84	244,54	242,05	249,52
3	Яйця, шт.	322,06	345,19	370,79	407,95	419,23
4	Риба і рибопродукти	4,95	5,20	4,43	4,27	4,47
5	Цукор	33,86	27,66	39,24	56,46	47,00
6	Олія	42,37	62,89	67,41	71,35	89,19
7	Картопля	421,23	426,59	406,63	529,43	509,87
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	182,95	194,71	192,89	230,61	237,17
9	Плоди, ягоди та виноград	41,36	45,27	46,83	52,79	54,06
10	Хліб і хлібні продукти	1148,49	998,44	853,72	1239,02	1013,51

Аналіз даних табл. 3.5 вказує на те, що виробництво більшості продуктів харчування на одну особу в період з 2008 по 2012 рр. мало тенденції до зростання: виробництво олії у 2012 р. у порівнянні з 2008 р. зросло на 110,50%, цукру – на 38,81%, яєць - на 30,17%, овочів та баштанних продовольчих культур – на 29,64%, картоплі – на 21,04%. Менш значне зростання виробництва спостерігалося для м'яса і м'ясопродуктів, плодів, ягід та винограду. Скорочення виробництва було характерним для хліба і хлібних продуктів –

Національний університет
водного господарства
та природокористування

на 11,75%, риби і рибопродуктів – на 9,7%, молока і молочних продуктів – на 1%.

В якості основи для визначення пріоритетів аграрної політики України запропоновано використати індекс самозабезпечення продуктами харчування, результати розрахунку якого наведені у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати розрахунку індексу самозабезпечення продуктами харчування

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	0,51	0,52	0,56	0,59	0,61
2	Молоко і молочні продукти	0,67	0,66	0,84	0,83	0,86
3	Яйця, шт.	1,11	1,19	1,28	1,41	1,45
4	Риба і рибопродукти	0,25	0,26	0,22	0,21	0,22
5	Цукор	0,89	0,73	1,03	1,49	1,24
6	Олія	3,26	4,84	5,19	5,49	6,86
7	Картопля	3,40	3,44	3,28	4,27	4,11
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	1,14	1,21	1,20	1,43	1,47
9	Плоди, ягоди та виноград	0,46	0,50	0,52	0,59	0,60
10	Хліб і хлібні продукти	11,37	9,89	8,45	12,27	10,03
Індекс самозабезпечення продуктами харчування		**0,78**	**0,77**	**0,81**	**0,82**	**0,83**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Незважаючи на тенденцію покращення самозабезпечення України продуктами харчування, спостерігається ряд негативних тенденцій у виробництві продукції як тваринництва так і рослинництва. Протягом 2008-2012 рр. посилилась диспропорція структури виробництва продукції рослинництва, внаслідок зростання виробництва технічних культур (цукрових буряків, насіння соняшнику), при одночасному зменшенні виробництва зернових і зернобобових культур, картоплі, овочів.

В основу розрахунку індексу самозабезпечення продуктами харчування покладено відношення величин вітчизняного виробництва продуктів харчування не до ємності ринку, як запропоновано у вітчизняній методиці визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [64], а до раціональних норм їх споживання, що враховують достатнє в кількісному й повноцінне в якісному відношенні фізіологічно повноцінне харчування, що сприяє збереженню здоров'я, високій фізичній й розумовій працездатності, а також активному довголіттю населення.

Отримані результати вказують на достатній в основному рівень самозабезпечення України продуктами харчування (від 77% у 2009 р. до 83% у 2012 р.), але занепокоєння викликає самозабезпечення рибою та рибопродуктами (від 21% до у 2011 р. 26% у 2009 р.), м'ясом і м'ясопродуктами (від 51% у 2011 р. до 61% у 2009 р.), плодами та ягодами (від 46% до 60%), а також молоком і молочними продуктами (від 66% у 2009 р. до 86% у 2012 р.). Саме по групах продуктів харчування з низьким індексом самозабезпечення спостерігається недостатність споживання їх населенням. Потужний агропромисловий комплекс виступає основою продовольчого забезпечення, але не є його достатньою умовою, оскільки достатність продовольчого харчування визначається ще й платоспроможним попитом населення на продовольство, рівнем волатильності цін на продукти харчування та надійністю міжнародних продовольчих зв'язків.

Важливим показником продовольчої безпеки України виступає співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному інтервенційному фонді та обсягами внутрішнього

Національний університет
водного господарства
та природокористування

споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, яке було розраховане за допомогою індексу запасів зерна (результати розрахунку представлені у табл. 3.7). Граничне значення індексу запасів зерна встановлені законодавчо на рівні: у 2008 р. – 14%; у 2009 р. – 16%; у 2010 та наступних роках – 20% [137].

Таблиця 3.7

Результати розрахунку індексу запасів зерна

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Запаси зерна в інтервенційному фонді, на кінець року, тис. т	1593	1536	1105	1558	1680
2	Обсяг внутрішнього споживання, тис. т	7021	6860	6808	6730	6653
3	**Індекс запасів зерна***	**0,23**	**0,22**	**0,16**	**0,23**	**0,25**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Незважаючи на те, що у 2008-2012 рр. запаси зерна в інтервенційному фонді перевищували встановлені порогові значення, проте недосконалість механізмів ціноутворення, відсутність максимально наближеної до безпосередніх виробників інфраструктури зберігання зерна, а також недостатність фінансування Аграрного фонду не давали можливості суттєво сповільнити зростання цін. Динаміка коливання цін є головною ознакою функціонування ринку, однак, нестійкість продовольчих цін призводить до ризиків і непередбачуваних ситуацій, які пов'язані, перш за все, з продовольчою безпекою населення.

Мірою зміни внутрішніх цін на продовольство виступає індекс волатильності, який, згідно з методологією ФАО, розраховується як стандартне відхилення індексу споживчих цін за попередні п'ять років [12].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

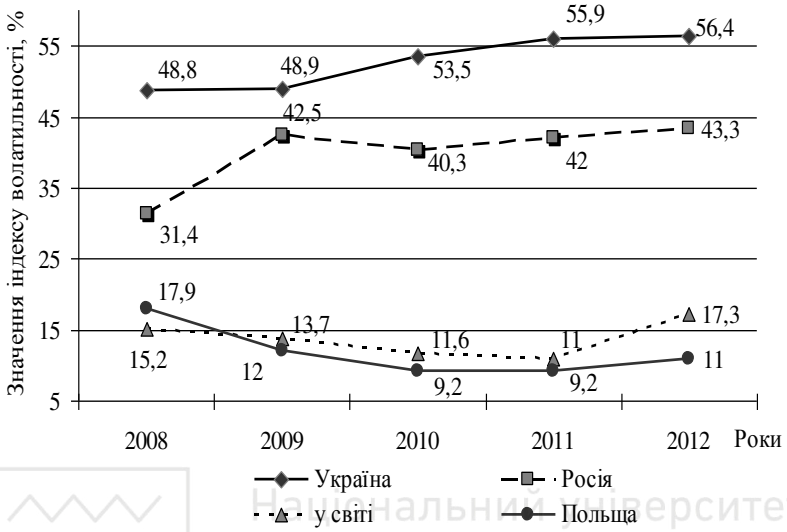

Рис. 3.2. Динаміка індексу волатильності продовольчих цін

Протягом 2008-2012 рр. для індексу волатильності продовольчих цін України була притаманна тенденція до зростання, а його значення значно перевищувало середній рівень для країн світу та рівень індексів волатильності країн-сусідів України – Російської Федерації та Польської Республіки. Волатильність продовольчих цін в Україні негативно вплинула на стан продовольчої безпеки, збільшивши фінансові ризики на аграрному ринку та стримавши притік інвестицій.

Проведений аналіз показників стійкості системи продовольчої безпеки України вказує на неналежний рівень самозабезпечення основними продуктами харчування: рибою та рибопродуктами, м'ясом і м'ясопродуктами, плодами і ягодами, а також молоком і молочними продуктами. Наявний рівень формування запасів зерна в інтервенційному фонді України є достатнім для цінової стабілізації та зниження рівня волатильності продовольчих цін.

Ще однією важливою умовою забезпечення продовольчої безпеки України виступає фізична доступність харчових

Національний університет
водного господарства
та природокористування

продуктів. Оцінку фізичної доступності запропоновано визначати за допомогою показників, які пов'язані з структурою мережі роздрібної торгівлі продовольчими товарами, а також з виробництвом населенням продукції сільського господарства у підсобних господарствах. Результати розрахунку показників фізичної доступності представлені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Значення показників фізичної доступності

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Кількість підприємств роздрібної торгівлі з перевагою продовольчого асортименту на 10 тис. осіб, од	1,61	1,50	1,46	1,42	1,30
2	Кількість ринків з продажу продовольчих товарів на 10 тис. осіб, од	0,46	0,45	0,45	0,44	0,44
3	Продукція сільського господарства, вирощена у підсобних господарствах на 10 тис. осіб, тис. грн.	12,36	12,22	12,04	13,61	13,36

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Аналіз показників фізичної доступності дає можливість виявити тенденції до поступового скорочення мережі роздрібної торгівлі з реалізації продовольчих товарів. Характерною є тенденція зосередження виробництва сільськогосподарської продукції у підсобних господарствах: вартість вирощеної продукції сільського господарства на 10 тис. осіб протягом 2008-2012 рр. збільшилася з 12,3 тис. грн. до 13,36 тис. грн.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Достатня наявність продуктів харчування не дає повної гарантії продовольчої забезпеченості населення країни, яка значною мірою залежить від рівня отриманих грошових доходів та купівельної спроможності, тобто економічної доступності продовольства. Економічну доступність продовольства запропоновано розрахувати на основі трьох індексів: індексу витрат на харчування, індексу реальної заробітної плати та індексу бідності.

Індекс витрат на харчування розраховано як відношення частки витрат на харчування у сукупних витратах до законодавчо встановленого граничного критерію даного показника. Результати розрахунку представлені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Результати розрахунку індексу витрат на харчування

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Сукупні витрати домогосподарств, грн.	2590	2754,1	3072,7	3456	3591,8
2	Сукупні витрати домогосподарств на харчування, грн.	1316	1426,1	1639,9	1836,6	1866,7
3	Частка витрат на харчування у сукупних витратах, %	50,81	51,78	53,37	53,14	51,97
Індекс витрат на харчування*		**0,85**	**0,86**	**0,89**	**0,89**	**0,87**

За даними Державної служби статистики України у 2012 році сукупні витрати домогосподарств становили 3591,76 грн. на місяць, що на 38,68% більше у порівнянні з 2008 р. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування у

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2012 р. 1866,74 грн. на місяць проти 1316 грн. у 2008 р. Частка витрат на харчування у сукупних витратах протягом 2008-2012 рр. знаходилася в межах від 50,18 % у 2008 р. до 53,37% у 2010 р., що є максимальним показником серед країн Європи.

Необхідно зазначити, що встановлений граничний критерій витрат на харчування у 60% не відповідає загальноєвропейським нормам і є завищеним. Тому, відповідно, обраховане значення індексу витрат на харчування протягом 2008-2012 рр., яке знаходиться в межах 0,85-0,89, не дає підстав стверджувати про задовільний рівень даного індексу.

В якості інструменту оцінки платоспроможності населення використано індекс реальної заробітної плати (рис. 3.3).

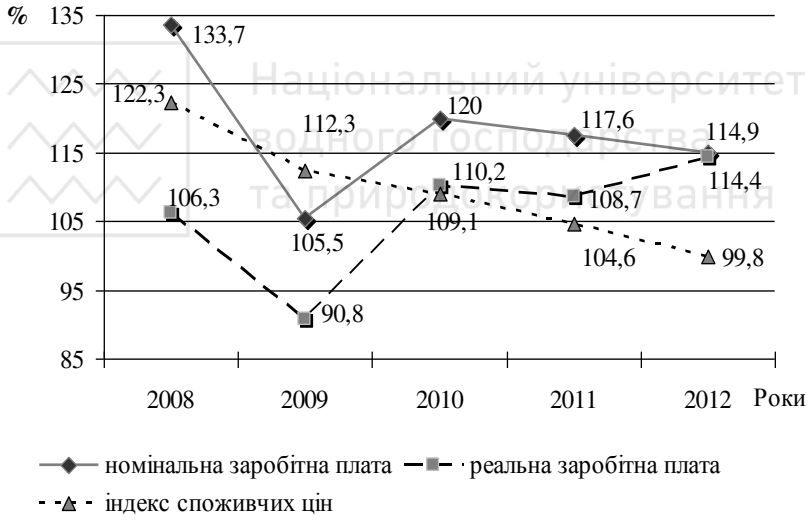

Рис. 3.3. Темп зростання індексу заробітної плати та його складових

Для індексу реальної заробітної плати протягом 2008-2012 рр. характерна загальна тенденція до зростання, яка здійснила позитивний вплив на формування споживчого попиту. Зменшення індексу реальної заробітної відбулося лише у 2009 р. на 9,2%, при цьому найбільший приріст спостерігався у 2012 р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

та склав 14,4%. В той же час, спостерігалося зменшення темпів зростання номінальної заробітної плати від 133,7% у 2008 р. до 114,9% у 2012 р. Важливу роль у збереженні високої купівельної спроможності відігравали низькі темпи інфляції, зниження індексу споживчих цін від 122,3% у 2008 р. до 99,8% у 2012 р. У 2012 р. індекс споживчих цін уперше за останні 10 років знизився на 0,2%, що зумовлено поєднанням високої пропозиції продовольчих товарів та зниженням цін на їх значну групу у зв'язку з високим урожаєм у цьому році. Динаміка індексу реальної заробітної плати в країні вказує на позитивні зрушення в економіці України, основним підґрунтям яких виступає підтримка цінової стабільності та збереження низького рівня інфляції.

Незважаючи на позитивну динаміку макроекономічних показників надзвичайно важливою соціально-економічною проблемою та основною загрозою економічній доступності продовольства виступає бідність населення України. З метою оцінки бідності населення в Україні протягом 2008-2012 рр. проаналізовано найпоширеніші показники бідності, основою для виміру яких виступили величини загальних доходів населення, сукупних витрат та прожиткового мінімуму. Значення показників бідності наведено у табл. 3.10.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 3.10

Показники бідності

№ з/п	Назва показника	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Рівень бідності за абсолютним критерієм, %	7,1	5,8	8,8	7,8	9,1
2	Рівень бідності за відносним критерієм, %	26,6	26	24,1	24,3	25,5
3	Межа бідності, грн.	778	835	944	1062	1125
4	Прожитковий мінімум, грн.	607,5	638,5	843,2	914,1	1042,4
Індекс бідності*		**0,07**	**0,06**	**0,09**	**0,08**	**0,09**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Виходячи з даних табл. 3.10, можна стверджувати, що як за абсолютним так і за відносним критеріями рівень бідності в Україні залишається високим. В основу індексу бідності, як одного з складових індикатора економічної доступності продовольчої безпеки України, покладено значення рівня бідності за абсолютним критерієм. Рівень абсолютної бідності визначає частку населення України, загальні місячні доходи якого не перевищують законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. Рівень абсолютної бідності, який у 2009 р. набув найнижчого значенням (5,8%) за досліджуваний період, значно зріс у 2012 р. (до рівня 9,1%). Подібна тенденція характерна і для рівня відносної бідності. У 2010 р. він набув одного з найнижчих значень за останні п'ять років і становив 24,1%, однак пізніше знову зріс і у 2012 р. становив 25,5%. Вартісним значенням бідності та основою для віднесення населення до категорії бідних виступає межа бідності, для якої характерна тенденція до зростання протягом 2008-2012 рр. Аналіз значень індексу бідності вказує на те, що Україна належить до країн зі стабільно високим рівнем бідності.

Сутність продовольчої безпеки на рівні окремої держави, на відміну від загальносвітового рівня, тісно пов'язана з поняттям продовольчої незалежності, стану захищеності задоволення потреб у продовольстві за рахунок необхідного рівня власного виробництва. З метою оцінки рівня незалежності продовольчої безпеки України, ми пропонуємо використати індекс імпортозалежності та індекс покриття.

Зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України за 2012 р. склав 17,2% від загального зовнішньоторговельного обігу України. При цьому, експорт продукції аграрного сектору за вказаний рік становив 26,5% від загального експорту України; імпорт – 9,5% від загального імпорту України. Порівняно з яким зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції збільшився на 31,4% (на 6233,3 млн. дол. США), експорт збільшився на 38,4% (на 5046,8 млн. дол. США), імпорт – на 17,7% (на 1186,5 млн. дол. США), сальдо збільшилось на 59,8% (на 3860,4 млн. дол. США). Аналіз структури імпорту продуктів харчування представлений у

Національний університет
водного господарства
та природокористування

табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Імпорт продуктів харчування до Україну, тис. тон

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	550,0	439,0	378,0	244,0	423,0
2	Молоко і молочні продукти	234,0	455,0	273,0	257,0	410,0
3	Яйця	7,0	7,0	7,0	3,0	4,0
4	Риба і рибопродукти	578,0	455,2	477,6	410,0	441,0
5	Цукор	91,0	92,0	90,0	48,0	10,0
6	Олія	480,0	316,0	319,0	249,0	231,0
7	Картопля	10,0	15,0	30,0	41,0	23,0
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	356,0	232,0	311,0	285,0	213,0
9	Плоди, ягоди та виноград	1235,0	1139,0	1130,0	1163,0	1171,0
10	Хліб і хлібні продукти	222	136	175	273	228

Найвагомішими позиціями імпорту продуктів харчування до України у 2008-2012 рр. були: плоди, ягоди та виноград (від 1130 тис. тон у 2010 р. до 1235 тис. тон 2008 р.); риба і рибопродукти (від 410 тис. тон у 2011 р. до 578 тис. тон у 2008 р.); м'ясо і м'ясопродукти (від 244 тис. тон у 2011 р. до 550 тис. тон 2008 р.). Найбільша величина імпорту була характерна для 2008 р. – 3763 тис. тон, найменша у 2011 р. – 2973 тис. тон. Регіональна структура імпорту сільськогосподарської продукції

Національний університет
водного господарства
та природокористування

за 2012 р. є такою: країни ЄС – 40,4%, країни Азії – 17,4%, країни СНД – 12,1%, Африканські країни – 4,9%, США – 4,2%, інші країни – 21% [56, с. 145].

Основним показником продовольчої незалежності виступає індекс імпортозалежності, який, ми пропонуємо визначати як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту харчування у натуральному виразі та раціональною нормою його споживання. Граничним критерієм для зазначеного індексу вважається його 30-відсотковий рівень. Результати розрахунку індексу імпортозалежності наведені в табл. 3.12

Таблиця 3.12

Результати розрахунку індексу імпортозалежності

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Мясо і м'ясопродукти	0,15	0,12	0,10	0,07	0,12
2	Молоко і молочні продукти	0,01	0,03	0,02	0,01	0,02
3	Яйця	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01
4	Риба і рибопродукти	0,62	0,49	0,52	0,45	0,48
5	Цукор	0,05	0,05	0,05	0,03	0,01
6	Олія	0,80	0,53	0,53	0,42	0,39
7	Картопля	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	0,05	0,03	0,04	0,04	0,03
9	Плоди, ягоди та виноград	0,30	0,27	0,27	0,28	0,29
10	Хліб і хлібні продукти	0,05	0,03	0,04	0,06	0,05
Індекс імпортозалежності		**0,20**	**0,16**	**0,16**	**0,14**	**0,14**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Незважаючи на високу частку вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, яка протягом 2008-2012 рр. досягла рівня 80%, слід відзначити високий рівень імпортозалежності за такими позиціями як: риба і рибопродукти (від 45% у 2011 р. до 62% у 2008 р.), олія (від 39% у 2012 р. до 80% у 2008 р.), плоди, ягоди та виноград (від 27% у 2009-2010 рр. до 30% у 2008 р.). Динаміка індексу імпортозалежності протягом 2008-2012 рр. вказує на позитивну тенденцію поступового зменшення частки імпорту у структурі внутрішнього споживання з 20% у 2008р. до 14% у 2012 р. та недосягнення індексом імортозалежності критичного критерію.

Таблиця 3.13

Експорт продуктів харчування з України, тис. т

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	28,0	40,0	48,0	79,0	125,0
2	Молоко і молочні продукти	1140,0	919,0	956,0	964,0	820,0
3	Яйця	23,0	58,0	75,0	83,0	82,0
4	Риба і рибопродукти	24,2	60,6	63,6	49,0	58,3
5	Цукор	103,0	88,0	65,0	51,0	174,0
6	Олія	1590,0	2483,0	2850,0	2814,0	3742,0
7	Картопля	3,0	5,0	8,0	13,0	7,0
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	251,0	347,0	335,0	303,0	346,0
9	Плоди, ягоди та виноград	252,0	284,0	353,0	239,0	351,0
10	Хліб і хлібні продукти	16668	26160	14239	14825	27798

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки країни займає зовнішня торгівля, яка дає змогу одержати країні кошти від експорту. Чим більші надходження від експорту, тим вищі фінансові можливості держави у забезпеченні національної продовольчої безпеки. Аналіз структури експорту продуктів харчування представлений у табл. 3.13.

Доля експорту в загальному обсязі зовнішньої торгівлі продукції аграрного сектору у 2012 р. становила 69,8%, порівняно з 2011 р. експорт збільшився на 38,4% і досяг 18,2 млрд. дол. США [77].

У загальній структурі експорту сільськогосподарської продукції і продовольства найбільша частка припадає на продукцію рослинного походження – 43,2%, при цьому 65,4% загального обсягу експорту продукції рослинництва припадало на зернову групу, 25,9% – на насіння і плоди олійних рослин. Для України характерний сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції.

З метою дослідження стану зовнішньоторговельного балансу та рівня незалежності продовольчої безпеки пропонуємо використати індекс покриття, який визначається відношенням обсягів експорту продуктів харчування до обсягів їх імпорту. При ефективних зовнішньоторговельних відносинах значення індексу покриття набуває значення більшого за одиницю. Результати розрахунку індексу покриття наведені у табл. 3.14.

Для індексу покриття протягом 2008-2012 рр. була характерна тенденція до незначного зростання, хоча його значення і не досягає оптимального рівня. Проведені розрахунки дозволяють стверджувати, що імпорт м'яса і м'ясопродуктів, риби і рибопродуктів, плодів, ягід і винограду та картоплі переважає обсяги експорту відповідних продуктів харчування.

Продовольча незалежність України характеризується підвищеним рівнем імпорту частини продуктів харчування у внутрішньому балансі споживання та недостатнім рівнем покриття імпорту експортом, що несе певні загрози продовольчій безпеці країни.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Таблиця 3.14

Результати розрахунку індексу покриття

№ з/п	Назва продукту харчування	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	М'ясо і м'ясопродукти	0,05	0,09	0,13	0,32	0,30
2	Молоко і молочні продукти	1	1	1	1	1
3	Яйця	1	1	1	1	1
4	Риба і рибопродукти	0,04	0,13	0,13	0,12	0,13
5	Цукор	1	0,96	0,72	1	1
6	Олія	1	1	1	1	1
7	Картопля	0,3	0,33	0,27	0,32	0,30
8	Овочі та баштанні продовольчі культури	0,71	1	1	1	1
9	Плоди, ягоди та виноград	0,20	0,25	0,31	0,21	0,30
10	Хліб і хлібні продукти	1	1	1	1	1
Індекс покриття		**0,63**	**0,68**	**0,66**	**0,70**	**0,70**

Для підвищення продовольчої незалежності держава має нарощувати свій економічний потенціал, підвищувати ефективність агропромислового виробництва, що є особливо необхідно в умовах прагнення України інтегруватися як повноцінний партнер у європейське та світове товариство.

У виробництві харчових продуктів першочергове значення має впровадження систем, що гарантують якість та безпечність продуктів для життя та здоров'я людини. Такі системи

Національний університет
водного господарства
та природокористування

дозволяють контролювати і мінімізувати ризики, пов'язані з виробництвом продукції, забезпечити максимальну відповідність законодавчим вимогам, управляти ризиками, охопивши основні етапи діяльності підприємства від проектування і закупівлі сировини та комплектуючих, до контролю якості готової продукції і роботи з відгуками і рекламаціями.

З метою оцінки індикаторів якості та безпечності продовольчої безпеки запропоновано використати показник, який характеризує частку продукції, забракованої органами контролю в загальній кількості проінспектованої для харчової промисловості (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Показники якості та безпечності продуктів харчування

№ з/п	Назва показники	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Частка продукції, забракованої органами контролю в загальній кількості проінспектованої, %	5,25	8,51	6,12	4,56	5,73
2	Кількість підприємств, сертифікованих за стандартами якості та безпечності, од	23300	29189	16900	14500	14200

Відповідно до аналізу динаміки показника можемо констатувати про незадовільний рівень якості продукції з позиції забезпечення продовольчої безпеки та незначні коливання його значень протягом 2008-2010 рр. від 5,25% до 8,51% .

В Україні вимоги щодо розробки та впровадження систем управління безпечністю харчової продукції за принципами ХАССП (HACCP, Hazard Analysis and Critical Control Points) задекларовані ДСТУ 4161-2003 «Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» та ДСТУ ISO

Національний університет
водного господарства
та природокористування

22000:2007 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Однак, відміна обов'язкової сертифікації, відсутність економічних важелів та державної підтримки стимулювання впровадження сучасних систем якості, обмеженість фінансових ресурсів стали причинами зменшення кількості сертифікованих підприємств протягом 2008-2012 рр. в Україні з 23300 до 14200. Це виступає не лише загрозою продовольчої безпеки, але й перепоною для активної експортної діяльності країни та забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на світових ринках.

На підставі проведеного дослідження стану продовольчої безпеки України можна стверджувати, що протягом 2008-2012 рр. спостерігалося відставання фактичного споживання чотирьох з десяти основних продуктів від раціональних норм при надлишковому споживанні групами «хліб і хлібопродукти», «картопля», що є свідченням незбалансованості харчування населення.

Встановлено неналежний рівень самозабезпечення найважливішими продуктами харчування (рибою і рибопродуктами, м'ясом і м'ясопродуктами, плодами і ягодами, молоком і молочними продуктами) та неефективність інтервенційних заходів держави по зниженню рівня волатильності продовольчих цін. Виявлено низький рівень розвитку інфраструктури агарного та продовольчого ринків. Зазначено, що основними перепонами досягнення економічної доступності продовольчих товарів у сукупності із ціновими факторами лежить високий рівень бідності населення. Стурбованість викликає рівень продовольчої незалежності, проблема впровадження міжнародних норм якості та безпечності продукції харчування.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2.3. Інституційне та фінансове забезпечення державного регулювання продовольчої безпеки України

На сьогодні в Україні на державному рівні відсутній єдиний базовий законодавчий акт, що визначає основи державного регулювання продовольчої безпеки держави. Державне законодавство регулює лише окремі сфери продовольчої безпеки, не визначаючи суб'єктів та об'єктів регулювання, його функцій і завдань, а також методів та механізмів здійснення. Чітко не окреслені повноваження органів виконавчої влади щодо регулювання продовольчої безпеки, комплексні критерії оцінки ефективності їх діяльності та система моніторингу виконання прийнятих регуляторних рішень.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення та регулювання продовольчої безпеки держави виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики України), яке включає:

- підпорядковані центральні органи виконавчої влади (Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України, Державна інспекція сільського господарства України);

- структурні підрозділи (департамент економічного розвитку аграрного ринку, департамент фінансово-кредитної політики та бухгалтерського обліку, департамент зовнішньоекономічних зв'язків);

- комісії міністерства (комісія з питань розвитку сільських територій, комісія з питань розвитку аграрного ринку України, комісія з питань земельних відносин);

- наукові установи у сфері управління міністерства (вищі навчальні аграрні заклади, науково-дослідні установи, підвідомчі організації);

- дорадчі органи регулювання.

Основні регуляторні функції Мінагрополітики України у сфері продовольчої безпеки пов'язані з: державним

Національний університет
водного господарства
та природокористування

регулюванням організованого аграрного ринку в частині забезпечення здійснення фінансових і товарних інтервенцій; державним регулюванням основних ринків сільськогосподарської продукції; державним регулюванням суспільних відносин, пов'язаних із виробництвом продукції агропромислового комплексу, земельних і майнових відносин за участю аграрних товаровиробників; державним регулюванням якості та безпечності харчових продуктів та сільськогосподарської сировини.

Дослідження динаміки запланованих та фактичних видатків на державну підтримку АПК протягом 2008-2012 рр. (рис. 3.4) дає можливість стверджувати про її непослідовність та недофінансованість.

Рис. 3.4. Динаміка запланованих та фактичних видатків на державну підтримку АПК

З метою регулювання аграрного сектору економіки держави, як ключового фактора забезпечення продовольчої безпеки та одного з важливих напрямів нарощування експортного потенціалу держави, в Україні впроваджено ряд програм, більшість з яких стосуються розвитку галузей рослинництва та

Національний університет
водного господарства
та природокористування

тваринництва, фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, удосконалення земельних відносин.

Найбільші видатки державного бюджету на підтримку АПК були передбачені у 2008 р. і складали 7929,2 млн. грн., в той час як фактично вони були профінансовані лише на 55,8% (4423,8 млн. грн.). Однак, у 2009 р. в умовах обмеженості бюджетних коштів внаслідок впливу світової економічної кризи, відбулося кардинальне скорочення видатків до 1874 млн. грн., тобто на 76,4% у порівнянні з 2008 р, при цьому недофінансування становило 29%. Найменше бюджетної підтримки було виділено у 2010 р. – 746,2 млн. грн., що становило лише 9,41% від видатків 2008 р., або 29,17% від видатків 2012р. Незважаючи на поступове збільшення у 2011-2012 рр. видатків на підтримку АПК, їх недофінансування становило 50%. Суттєві недоліки фінансової підтримки АПК вбачаємо як у відсутності середньо та довгострокових прогнозів розвитку галузі, на основі яких були б сформовані пріоритетні напрями бюджетної підтримки, так і у низькому рівні фінансування передбачених видатків.

Одним із важливих методів державного регулювання продовольчої безпеки виступає реалізація цільових програм, які завдяки концентрації фінансових, наукових, людських ресурсів можуть сприяти подоланню негативних соціально-економічних процесів як в аграрному секторі, так і в економіці України. На сьогодні Міністерством аграрної політики та продовольства впроваджується чотири цільові державні програми: Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, Загальнодержавна цільова економічна програма проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки. Незважаючи на те, що більшість цільових програм закінчується

Національний університет
водного господарства
та природокористування

у 2015 р., можемо констатувати лише часткове вирішення поставлених у них проблемних питань. Неефективність реалізації даних цільових програм пов'язуємо, в більшості випадків, з: неузгодженістю розроблених заходів з джерелами, обсягами та термінами бюджетного фінансування; відсутністю чіткого визначення об'єктів, державних замовників, відповідальних виконавців та контролю за досягненням очікуваних результатів цільових програм; декларативністю їхнього змісту.

Найуразливішими учасниками аграрного ринку, які потребують державної підтримки, виступають фермерські господарства. Оскільки, з одного боку, вони несуть на собі ризики як представники аграрної галузі, а, з іншого, – як представники малого бізнесу. Обсяги державної фінансової підтримки вітчизняних фермерських господарств та результати їх діяльності представлено у табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Державна підтримка фермерських господарств

№ з/п	Напрям підтримки	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
Отримано коштів державної підтримки (млн. грн.), у тому числі:		692,3	658,5	448,2	626,3	934,5
1	за рахунок бюджетних дотацій:	469,5	111,3	93,4	67,3	66,1
1.1	для підтримки виробництва продукції рослинництва	265,4	46,4	50,5	22,1	29,4
1.2	для розвитку тваринництва	78,2	17,9	7,8	14,4	13,1
1.3	для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,0	0,0	0,1	0,0	0,6

Національний університет
водного господарства
та природокористування

продовження табл. 3.16

1.4	за іншими видами (напрямами) державної підтримки	125,9	47,0	35,0	30,8	23,0
2	за рахунок податку на додану вартість:	222,8	547,2	354,8	559,0	868,4
2.1	для підтримки виробництва продукції рослинництва	151,3	517,3	302,5	531,9	822,9
2.2	для розвитку тваринництва	71,5	29,9	52,3	27,1	45,5
Кількість фермерських господарств, од.		42446	41906	41524	40965	40676
Рівень рентабельності фермерських господарств, %		23,7	23,6	32,2	32,6	27,9

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Дані табл. 3.16 свідчать про низьку ефективність державної підтримки, оскільки незважаючи на збільшення бюджетних асигнувань у 2012 р. в порівнянні з 2008 р. на 34,98%, кількість фермерських господарств за цей період скоротилася з 42446 до 40676, при чому відзначалася нестабільна рентабельність їхньої діяльності. Основна частка державної підтримки фермерських господарств здійснювалася за рахунок податку на додану вартість, більшість якого була направлено на підтримку виробництва продукції рослинництва (від 67,91% у 2008 р. до 94,76% у 2012 р.). За рахунок бюджетних дотацій найбільша підтримка фермерських господарств була здійснена у 2008 р.: для галузі рослинництва вона складала – 265,4 тис. грн., за іншими напрямами державної підтримки – 125,9 тис. грн., для галузі тваринництва – 78,2 тис. грн., в наступних роках була значно скорочена (до 86%) і в 2012 р. складала лише: для галузі рослинництва – 29,4 тис. грн., за іншими напрямами державної підтримки – 23,0 тис. грн., для галузі тваринництва – 13,1 тис. грн. Встановлено, що протягом 2008-2012 рр. рівень державної

Національний університет
водного господарства
та природокористування

підтримки фермерських господарств був недостатній для забезпечення їх реальних потреб та, в більшості років, мав тенденцію до скорочення. Вважаємо, що запорукою ефективності державної підтримки вітчизняних фермерських господарств є не лише збільшення розмірів бюджетного фінансування, а й забезпечення чіткого і прозорого механізму їх використання.

В межах державної регуляторної політики по забезпеченню продовольчої безпеки України Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних закупівель. Основною перешкодою ефективності державного регулювання продовольчої безпеки України шляхом формування інтервенційного фонду виступають: недосконалий механізм встановлення та використання інтервенційних цін, нестабільність та несвоєчасність державного фінансування, непрозорість процедур у сфері держзакупівель. Крім державного інтервенційного фонду законодавчо передбачено також формування регіональних ресурсів зернових, однак порядок формування регіональних ресурсів продовольчого зерна, який діє в останні роки, малоефективний у зв'язку з дефіцитом в обласних бюджетах коштів для формування регіональних ресурсів зерна, а також залишається приводом для необґрунтованих обмежень пересування зерна в межах України та створює можливості фінансових втрат для аграріїв.

Крім державного інтервенційного фонду законодавчо передбачено також формування регіональних ресурсів зернових, контроль за якими здійснюють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації. Регіональні ресурси зерна використовуються, після переробки на борошно, для забезпечення потреб хлібопекарських підприємств регіону при виробництві хліба та хлібобулочних виробів, які користуються найбільшим попитом. Проте, порядок формування регіональних ресурсів продовольчого зерна, який діє в останні роки, малоефективний у зв'язку з дефіцитом в обласних бюджетах коштів для формування регіональних ресурсів зерна, а також

Національний університет
водного господарства
та природокористування

залишається приводом для необґрунтованих обмежень пересування зерна в межах України та створює можливості до корупційних зловживань та фінансових втрат для аграріїв.

Особливу роль у державному регулюванні продовольчої безпеки відіграє державне регулювання ринку зерна, яке виступає основою стабільності продовольчого ринку та кормової бази для галузі тваринництва.

Встановлено, що сучасний стан ринку зерна України характеризується нестабільністю, порушенням паритету цін, кон'юнктурними коливаннями, які обумовлені неекономічними факторами і є важко прогнозованими.

За останні десятиліття у світі спостерігається стабільне підвищення цін на продовольство, що одержало назву агрофляція. Агрофляція характеризує процес випереджаючого збільшення цін продовольства і технічних культур сільськогосподарського походження порівняно із загальним зростанням цін або із зростанням цін у несільськогосподарській сфері [115].

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Державне регулювання цін в Україні здійснюється в умовах високого попиту на сільськогосподарську продукцію, продукти харчування та спаду виробництва. В Україні впродовж 2000-2012 років спостерігалися значні коливання індексів цін на продукцію сільського господарства. Динаміка зміни індексів цін на промислову та сільськогосподарську продукцію (які протягом 2000-2012 рр. були значно вищі за споживчі) є нестабільною та демонструє порушення вартісних співвідношень між ними. У 2007 р. індекс цін на сільськогосподарську продукцію сягнув найбільшого значення за останнє десятиліття (за винятком 2000 р.) і складав 138%, подібна ситуація спостерігалася з індексом споживчих цін у 2008 р., коли він набув значення 125,2%. Причинами стрімкого зростання аграрних цін в Україні виступили: вплив загальносвітових негативних цінових трендів, зниження валового збору сільськогосподарських культур, зростання собівартості виробництва сільгосппродукції. Крім того, протягом більшості років спостерігалося випереджаюче зростання індексів цін на промислову продукцію порівняно з

Національний університет
водного господарства
та природокористування

індексом цін на сільськогосподарську, що є свідченням наявності цінового диспаритету між ними. Саме диспаритет цін виступає однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств, їх неспроможності до оновлення основних та оборотних виробничих засобів, впровадження екологічно безпечних технологій. Варто відмітити позитивну динаміку індексу споживчих цін у 2009-2012 рр., що вказує на зменшення інфляції та підвищення купівельної спроможності населення.

З метою забезпечення цінової стабільності на ринку продовольства України держава здійснює державне цінове регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції. Зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну [137]. Основи державного цінового регулювання регламентуються законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», який визначає методику розрахунку розміру інтервенційних цін та терміни їх дії, порядок здійснення товарних та фінансових інтервенцій, випадки та механізми застосування тимчасового адміністративного регулювання цін та бюджетних дотацій.

З метою державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку шляхом встановлення ціни рівноваги Аграрним фондом здійснювалися товарні інтервенції. Особлива увага приділялася товарним інтервенціям борошном, які проводилися за допомогою його реалізації підприємствам хлібопекарської галузі, що використовують закуплену сировину для виготовлення хліба та хлібобулочних виробів соціального спрямування. Так, у 2008 році було реалізовано 66,6 тис. т борошна, у 2009 – 10,6 тис. т, у 2010 – 117,5 тис. т, у 2011 – 32 тис. т, у 2012 – 36,7 тис. т [111, с. 76]. Слід зазначити, що реалізація борошна відбувалася за фіксованими цінами в межах заявок обласних державних адміністрацій виключно хлібопекарським підприємствам для виробництва хліба масового вжитку. Найбільше борошна у 2012 р. постачали для

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Києва та Харківської області – понад 15 тис. т, Черкаська, Донецька та Одеська області отримали в межах 13 тис. т борошна, Дніпропетровська, Київська, Луганська та Запорізька області придбали майже по 10 тис. т кожна [111, с. 119].

Особливу роль у державному регулюванні продовольчої безпеки відіграє державне регулювання ринку зерна, яке виступає основою стабільності продовольчого ринку та кормової бази для галузі тваринництва. Встановлено, що сучасний стан ринку зерна України характеризується нестабільністю, порушенням паритету цін, кон'юнктурними коливаннями, які обумовлені неекономічними факторами і є важко прогнозованими.

З метою створення належних умов для забезпечення фізичної доступності продовольства законодавчо визначено правові принципи організації діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні та, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 562 від 03.06.2009 р. затверджено «Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції». У межах реалізації цієї програми протягом 2009-2013 рр. передбачено створення 25 оптових ринків сільгосппродукції в Україні, а на їхнє будівництво заплановано виділення 4 млрд грн, у т. ч. 1,2 млрд грн – з державного бюджету [140].

Проведений аналіз виконання Державної цільової програми ОРСП в Україні вказав на неналежне її бюджетне фінансування, так у 2010 р. на будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції з держбюджету було передбачено 40 млн. грн., у 2011 р. – 210 млн. грн., у 2012 р. – 248 млн. грн., а у 2013 р. – 200 млн. грн., що в сумі становить лише 58,17% запланованого. Через брак коштів під сумнівом залишається можливість будівництва ОРСП біля кожного обласного центру. Особливо гостро стоїть проблема з нерозвиненістю інфраструктури та збуту сільгосппродукції, яка обумовлює значні втрати продукції під час зберігання та транспортування. На сьогодні в Україні загальний обсяг потужностей із зберігання зерна становить близько 30 млн. т, з яких 6 млн. т – потужності Державної акціонерної компанії

Національний університет
водного господарства
та природокористування

«Хліб України». Таким чином, при валовому виробництві зернових в межах 50-60 млн. т дефіцит елеваторних потужностей становитиме 20-30 млн. т.

Можемо констатувати, що невід'ємною умовою державного регулювання продовольчої безпеки виступає підтримка розвитку інфраструктури аграрного ринку, яка здатна сприяти підвищенню фізичної доступності продовольства та забезпеченню стабільності і прозорості ринкового товарообміну в процесі руху продукції від виробника до споживача.

Реформування агропромислового комплексу України і забезпечення продовольчої безпеки держави вимагає розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення, а також державного регулювання ефективності та раціональності їх використання.

Дослідження динаміки аграрної структури свідчить про скорочення площі сільськогосподарських угідь, у т. ч. орних земель, які використовуються для виробництва товарної сільгосппродукції (якщо у 2008 р. у товарному сільськогосподарському виробництві використовувалось 41896,6 тис. га сільськогосподарських угідь, то у 2012 р. – 41536,3 тис. га [127, с. 25]). Крім того, на сьогодні не створено правової бази, яка б гармонійно поєднувала адміністративні і ринкові механізми регулювання процесів розподілу земельних ресурсів. У процесі здійснення земельної реформи не були вирішені проблеми розвитку відносин власності на землю, формування цивілізованого ринку земель, розвитку іпотечного кредитування, посилення державного контролю за використанням та охороною земель.

Аналіз видатків державного бюджету на діяльність Державного агентства земельних ресурсів (на яке покладено реалізацію державної політики у сфері земельних відносин) вказує на відсутність належного фінансування його діяльності у 2008-2010 рр., а виділення асигнувань на виконання бюджетних програм у сфері земельних відносин передбачено лише у 2011-2012 рр.

Найбільша частина видатків з бюджету у 2011-2012 рр. була передбачена на керівництво та управління у сфері земельних

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ресурсів, а також на видачу державних актів на право приватної власності на землю в сільській місцевості. Фінансування двох статей (підвищення кваліфікації працівників Державного агентства земельних ресурсів України і збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів) здійснювалося лише у 2011 р. Незважаючи на те, що загальна сума видатків у 2012 р. у порівнянні з 2011 р. була збільшена більше ніж у двічі, спостерігалося значне її недофінансування. Так сума недофінансування діяльності Державного агентства земельних ресурсів України становила 129 млн. грн. (10,76%), в той час як недофінансування видачі державних актів на право приватної власності на землю в сільській місцевості становило 17,90%. Відзначаємо, що неналежне фінансування та обмеженість державних регуляторних заходів у сфері земельних відносин не дало можливості створити дієву інфраструктуру ринку сільськогосподарських земель, забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та нарощування аграрного потенціалу.

З метою захисту життя і здоров'я населення від шкідливих факторів, які можуть бути присутніми у харчових продуктах, держава здійснює регулювання безпечності та якості продовольства. Основним законом, що регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями та споживачами харчових продуктів і визначає правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються та експортуються є закон України: «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. № 771/97. Важливим елементом державного регулювання якості та безпечності продовольства та відповіддю на сучасні світові виклики є прийнятий закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" від 31.05.2007 р. Основними регуляторними органами виступають Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство аграрної політики та продовольства, Державна

Національний університет
водного господарства
та природокористування

санітарно-епідеміологічна служба України, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України.

В основу державного регулювання безпечності харчових продуктів в Україні покладено систему ХАССП (HACCP – Hazard Analysis and Critical Control Points), застосування якої є обов'язковою для всіх підприємств, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів. В Україні з 01.07.2003 р. діє національний стандарт ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» та з 01.08.2007 р. набув чинності національний стандарт ДСТУ ISO 22000:2007 (ідентичний міжнародному стандарту ISO 22000:2005). Регулювання якості продуктів харчування базується на визначенні відповідності характеристик продукції стандартам якості та здатності продуктів харчування задовольнити потреби тих, хто їх споживає або використовує. Національні стандарти в області систем якості базуються на групі міжнародних стандартів: ISO 9000 (менеджмент якості), ISO 14000 (екологічний менеджмент), ISO 22000 (управління безпечністю харчових продуктів).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Підсумовуючи зазначаємо, що неналежне інституційно-фінансове забезпечення державного регулювання продовольчої безпеки не дало можливості забезпечити повноцінного, збалансованого та раціонального рівня харчування населення та створення дієвої інфраструктури агропродовольчого ринку. Не сформована належна інституційна база державного регулювання продовольчої безпеки, без чітко визначених суб'єктів та об'єктів державного регулювання продовольчої безпеки, обмежує регулятивні можливості держави на відповідних напрямах забезпечення продовольчої безпеки України. Низька ефективність застосування фінансового забезпечення державного регулювання продовольчої безпеки, у великій мірі, пов'язана з недосконалим механізмом використання бюджетних коштів, нестабільністю та несвоєчасністю державного фінансування, непрозорістю процедур отримання державної фінансової підтримки.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано вирішення науково-практичного завдання, яке полягає в удосконаленні оцінювання та державного регулювання продовольчої безпеки, науковому обґрунтуванні методологічних підходів до оцінки інтегрального індексу продовольчої безпеки, удосконалення методики ідентифікації її стану. Проведене дослідження дало можливість сформувати низку висновків і пропозицій теоретико-методологічного та прикладного змісту, які дозволять оцінити та, застосувавши державне регулювання, досягти безпечного стану продовольчої безпеки України.

1) В результаті систематизації існуючих концептуальних підходів до визначення продовольчої безпеки обґрунтовано, що найбільш точно її сутність можна охарактеризувати наступним чином: продовольча безпека – стан гарантованої та стійкої забезпеченості населення держави продуктами харчування (визначений за кількісними та якісними індикаторами), в основу якого покладено самозабезпеченість та дотриманням належних соціальних стандартів життя. Така концепція дозволяє сформувати передумови розмежування узагальнюючих індикаторів продовольчої безпеки та числового вимірювання її часткових показників. Підхід, за яким в основу продовольчої безпеки покладено стратегію самозабезпеченості та врахування соціальних гарантій держави, дозволив автору сформувати пріоритетні цілі та завдання державного регулювання продовольчої безпеки.

2) На основі узагальнення світового досвіду забезпечення продовольчої безпеки визначено, що найбільш ефективними за сучасного стану продовольчої безпеки України є такі напрямки державного регулювання: протекціонізм щодо вітчизняних виробників, розвиток сільських територій, фермерських господарств, забезпечення платоспроможного попиту на продовольчу продукцію, державна підтримка екологізації та розвитку органічного виробництва продовольства. Такі дії дозволять реалізувати мету державного регулювання

Національний університет
водного господарства
та природокористування
продовольчої безпеки та забезпечення її стійкого стану з контрольованими зовнішніми та внутрішніми ризиками.

3) Автором доведено, що задля підвищення стійкості продовольчої безпеки держави необхідно розмежувати рівні продовольчої безпеки з чітким визначенням суб'єктів та об'єктів регулювання та передбачити можливості виявлення загроз продовольчій безпеці в системі національної безпеки країни. Це дозволить удосконалити існуючу ієрархічну організаційну структуру управління продовольчою безпекою в комплексі дій із забезпечення національних інтересів.

4) Удосконалено методичні засади розрахунку часткових індикаторів продовольчої безпеки у зв'язку із встановленою автором невідповідністю вибору бази для розрахунку частини з них. Доведено, що індекс енергетичної цінності доцільно обчислювати з урахуванням індексу збалансованості споживання продовольства; індекс виробництва продовольства та індекс імпортозалежності необхідно розраховувати відносно раціональних потреб споживання, а не до фактичних їх значень, що можуть не покривати необхідного мінімуму. В індексах самозабезпеченості та покриття експортом імпорту автором визначена необхідність врахування лише оптимальних значень споживання (експорту, імпорту) за окремими групами продовольства, не враховуючи надлишкові їх обсяги, що за існуючими підходами спотворюють об'єктивну характеристику продовольчої безпеки. Зазначені пропозиції дають можливість повніше врахувати резерви часткових індикаторів та визначити напрямки державного регулювання.

5) За тенденціями останніх років, встановлено нераціональність, розбалансованість та полідефіцитність харчування більшої частини населення країни. Найбільшого дестабілізуючого впливу на продовольчу безпеку України має неналежний рівень самозабезпечення основними продуктами харчування, низька платоспроможність населення, високий рівень волатильності внутрішніх продовольчих цін, недостатній рівень покриття продовольчого імпорту експортом. Потенційними загрозами продовольчій безпеці Україні відзначено низький рівень життя населення країни, цінова

Національний університет
водного господарства
та природокористування

нестабільність продовольчого ринку, розвиток біоенергетики, повільне впровадження міжнародних стандартів та систем якості продуктів харчування.

6) Обґрунтовано, що пріоритетними напрямками удосконалення інституційного забезпечення державного регулювання продовольчої безпеки України є чіткий поділ повноважень та відповідальності суб'єктів управління продовольчою безпекою в загальній структурно-логічній схемі їх взаємодії, а також створення представництв, до компетенції яких доцільно віднести постійний оперативний моніторинг та реагування на загрози продовольчій безпеці засобами локального впливу в межах державних стратегічних завдань. Фінансове забезпечення продовольчої безпеки потребує гарантованості задекларованих обсягів бюджетного фінансування та виконання державних програм, провадження ефективної цінової, кредитної, страхової, інвестиційної державної політики.

7) Розроблено науково-методичні засади розрахунку інтегрального індексу продовольчої безпеки, які передбачають проведення комплексного оцінювання продовольчої безпеки та дають можливість формування своєчасного й адекватного зовнішнім та внутрішнім загрозам державного регуляторного впливу. Автором обґрунтовано важливість виділення, крім часткових, узагальнюючих індикаторів продовольчої безпеки: достатності, стійкості, фізичної доступності, економічної доступності, незалежності, якості та безпечності, їх диференціації на стимулятори та дестимулятори та нормалізації за розмахом варіації.

8) Обґрунтовано концептуальний та методичний підходи до визначення вагових коефіцієнтів індикаторів продовольчої безпеки, які виступають числовою оцінкою важливості їх впливу на інтегральний індекс продовольчої безпеки. Запропонований автором метод ґрунтується на факторних навантаженнях та дозволяє врахувати вплив латентних факторів, що обумовлюють взаємозв'язки між індикаторами продовольчої безпеки. Така розробка дає можливість визначення об'єктивного впливу кожного часткового індикатора на узагальнюючий

Національний університет
водного господарства
та природокористування

індикатор та, відповідно, кожного узагальнюючого індикатора на інтегральний індекс продовольчої безпеки

9) Обґрунтовано методичні засади поділу станів продовольчої безпеки за значенням інтегрального індексу, що покладаються в основу інтерпретації стану продовольчої безпеки. Доведена доцільність застосування нерівномірних числових меж для ідентифікації умовно безпечного та небезпечних станів на основі правила «золотого перерізу». Такий підхід дозволяє акцентувати увагу суб'єктів державного регулювання продовольчої безпеки на тих інтервалах, що становлять найбільшу загрозу (небезпечний, критичний, кризовий, нестійкий) та застосовувати відповідні інструменти регулювання.

10) Розроблено економіко-математичну модель продовольчої безпеки у вигляді регресійної залежності інтегрального індексу продовольчої безпеки від факторів забезпеченості, незалежності, якості та безпечності, яка дозволяє оцінити вплив показників на її стан та може бути покладена в основу обґрунтованого вибору напрямів удосконалення державного регулювання продовольчої безпеки у випадках відхилень фактичних значень інтегрального індексу від оптимальних рівнів. Проведено верифікацію та валідацію розробленої моделі, результати яких підтверджують теоретичну спроможність моделі у прогнозуванні стану продовольчої безпеки.

11) Доведено, що для посилення ефективності державного регулювання продовольчої безпеки України доцільно застосовувати запропонований автором організаційний механізм державного регулювання, в якій на основі визначених тактичних та стратегічних завдань регулювання продовольчої безпеки передбачено проведення моніторингу внутрішніх та зовнішніх загроз її забезпечення, а застосування інструментів державного регулювання запропоновано здійснювати на основі попереднього розрахунку інтегрального індексу продовольчої безпеки та ідентифікації її стану за розробленим автором підходом.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. About the Global Food Security Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://foodsecurityindex.eiu.com/Home/Methodology.

2. Bioenergy and Food Security [Електронний ресурс] / The BEFS Analytical Framework, FAO, 2010 . – Режим доступу : http://www.fao.org/docrep/013/i1968e/i1968e00.htm.

3. Characteristics of Households With Very Low Food Security [Електронний ресурс] / USDA, Economic Research Service. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-us/definitions-of-food-security.aspx.

4. Common types of cross-validation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Cross-validation_(statistics).

5. Cross-validation (What is it good for?) [Електронний ресурс] / Posted by Andrew, 2012. – Режим доступу : http://andrewgelman.com/2012/06/27/cross-validation-what-is-it-good-for.

6. Definitions of Food Security [Електронний ресурс] / USDA, Economic Research Service. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-us/definitions-of-food-security.aspx.

7. Farm reference handbook for Ukraine [Електронний ресурс] / Morton R., Sharp K., Chomiak B., Stepanets N., Muliar O., Oleshko N. – USAID, 2005. – Режим доступу : http://www.lol.org.ua/eng/docs/Farm%20Handbook%20ENG.pdf.

8. Fearne A. : The History and Development of the CAP, 1945–1990. In Ritson, C. and D. R. Harvey (eds.): The Common Agricultural Policy. 2nd Edition. CAB International. – P. 11–56.

9. Food Security [Електронний ресурс] / FAO, Policy Brief, 2006. – Режим доступу : http://www.fao.org/forestry/13128-0e6f36f27e0091055bec28ebe830f46b3.pdf.

10. Food Security Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //farmers.uslegal.com/federal-grain-inspection/food-security-act/.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

11. Food Security in the United States [Електронний ресурс] / USDA, Economic Research Service. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/data-products/food-security-in-the-united-states.aspx.

12. Food security indicators [Електронний ресурс] / FAO, Economic and Social Development Department. – Режим доступу : http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.VI3egNKsXp8.

13. Global Food Security Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://foodsecurityindex.eiu.com.

14. Hubbart L. and Ritson C. : Reform of the CAP: from Mansholt to Mac Sharry. In Ritson, C. and D. R. Harvey (eds.): The Common Agricultural Policy. 2nd Edition. CAB International. – P. 81–94.

15. Kardash O. Features of public food availability regulation / O.Kardash // Dilemmas of contemporary public administration. – Wydawnictwo Wyzszej Szkoly Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi. – Jozefow, 2013. – P. 93–104.

16. Norman B. Nobel Lecture: The Green Revolution, Peace, and Humanity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1970.

17. Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries [Електронний ресурс] / World Bank. – Washington, 1986. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/ beyond/beg 06.pdf.

18. Proposal by the director–general on a world food security policy (Adopted 28 November 1973) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fao.org/docrep/x5590E/x5590e05.htm.

19. Provisions of the Food Security Act of 1985 [Електронний ресурс] / United States Department of Agriculture. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/publications/aib-agricultural-information-bulletin/aib498.aspx.

20. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action (Rome, 13 November) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

21. Sen A. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation [Електронний ресурс] / Oxford: Clarendon Press, 1981. – Режим доступу: http://www.jstor.org/discover/10.2307/2380530?uid=3739232&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101538674007.

22. Supplemental Nutrition Assistance Program [Електронний ресурс] / USDA, Economic Research Service. – Режим доступ: http://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/supplemental-nutrition-assistance-program-(snap).aspx.

23. The Declaration of Principles and Programme of Action of the World Conference on Agrarian Reform and Rural Development [Електронний ресурс] / FAO, Rome, 1979. – Режим доступу: http://www.fao.org/docrep/U8719E/U8719e00.htm.

24. The Food Assistance Landscape: FY 2013 Annual Report [Електронний ресурс] / USDA, Economic Research Service, 2013. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/publications/eib-economic-information-bulletin/eib120.aspx.

25. The G20 Pittsburgh Summit Leaders' Statement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.g20russia.ru/documents.

26. The Global Agriculture and Food Security Program [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gafspfund.org/gafsp/content/about-gafsp.

27. The Global Food Security Index 2013: An annual measure of the state of global food security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yandex.ru/clck/jsredir?from.

28. Ukraine Food Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://foodsecurityindex.

29. Why every statistician should know about cross- validation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://robjhyndman.com/hyndsight/crossvalidation.

30. World Food Security: Reappraisal of the Concepts and Approaches. [Електронний ресурс] / Director General's Report. – Rome, FAO, 1983. – Режим доступу: http://www.fao.org/docrep/meeting/020/AK626E/ak626E06.htm.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

31. Агаев В. А. Управленческий механизм обеспечением продовольственной безопасности / В. А. Агаев. – М., 1999. – 177 с.

32. Аквильская инициатива по продовольственной безопасности [Електронний ресурс] / Совместное заявление по всемирной продовольственной безопасности встречи глав государств и правительств «Группы восьми», Италия, Аквила, 2009. – Режим доступу: http://www.g8italia2009.it/static/G8_Allegato/LAquila_Joint_Statement_on_Global_Food_Security%5B1%5D,0.pdf.

33. Алексеев Е. В. Совершенствование организационной структуры системы управления качеством и безопасностью / Е. В. Алексеев // Пищевая пром–сть. – 2007. – № 5. – С. 72–73.

34. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2–ге вид., доп. і перероблене / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

35. Бабенко А. А. Обеспечение продовольственной безопасности Украины в условиях аграрной реформы // Монография. – Научное издание. – Луганск: "Книжковий світ", 2005. – 116 с.

36. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : Статистичний збірник за 2012 рік / Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко / Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 56 с.

37. Береговий М. Шляхи формування світової та національної продовольчої безпеки / М. Береговий // Бухгалтерія в сіл. госп–ві. – 2002. – № 1. – С. 23–30.

38. Білозір Л. М. Деякі аспекти до вимог ГАТТ/СОТ щодо лібералізації і протекціонізму у сфері зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією / Л. М. Білозір // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 146.

39. Білорус О. Г. Глобальний конкурентний простір : монографія / О. Г. Білорус, В. І. Власов та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 630 с.

40. Білорус О. Г. Глобальні трансформації торгівлі : монографія / О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 228 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

41. Богданов С. М. Продовольственная безопасность и международная торговля в Содружестве Независимых Государств. – М.: Весь Мир, 2011. – 270 с.

42. Богданович В. Ю. Системний підхід до дослідження проблем національної безпеки держави / В. Ю. Богданович // Вісн. НАДУ. – 2006. – № 1. – С. 90–98.

43. Боев В. Р. Продовольственная безопасность СНГ: выбор альтернативы на пороге XXI века / В. Р. Боев, Е. Е. Румянцева, В. А. Дадалко. – М.:, Минск : Армита–Маркетинг, Менеджмент, 1998. – 444 с.

44. Бондарчук В. М. Управління якістю сировини й регулювання законодавчої бази – надійні підвалини безпеки продукції / В. М. Бондарчук, О. О. Василенко, Н. О. Сорокіна // Молоч. пром–сть. – 2007. – № 6. – С. 12–13.

45. Бреус С. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки як складової економічної безпеки України / С. В. Бреус // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Рівне, 2014. – Вип. 1 (65). – С. 463–468.

46. Бужин О. Продовольча безпека в системі забезпечення біологічної конкурентоспроможності населення країни / О. Бужин // Україна: аспекти праці : наук.–екон. та сусп.–політ. журн. – К. : ЗАТ "Віпол", 2007. – № 5. – С. 29.

47. Ващаєв С. С. Методологія побудови узагальнюючих статистичних показників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.03.01 / С. С. Ващаєв , — К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2001. — 19 с.

48. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 140 с.

49. Венгляжи К. Экономические последствия торговли сельхозтоварами в Польше после ее вступления в ЕС / К. Венгляжи, М. Береза // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 126–132.

50. Вініченко І. І., Рева Л. І. Фермерським господарствам – державна підтримка // І. І. Вініченко, Л. І. Рева / [Електронний

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ресурс]. – Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2606.

51. Власов В. І. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / В. І. Власов, В. П. Саблук, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 43 – 45.

52. Власов В. І. Проблеми вступу України до Європейського Союзу / В. І. Власов, Р. П. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 132–137.

53. Власов В. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75–80.

54. Всеобщая декларация о ликвидации голода и недоедания ООН, 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml.

55. Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі / за ред. І. Бураковського, Л. Хандріха, Л. Хоффмана. – К., 2003. – С. 223.

56. Глобальна продовольча безпека : монографія / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов ; Ін–т світової екон. і міжнар. відносин НАН України, ННЦ "Інститут аграрної економіки". – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 488 с.

57. Гойчук О. І. Критерії продовольчої безпеки / О. І. Гойчук // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2004. – № 1. – С. 42–44.

58. Гойчук О. І. Продовольча безпека. Монографія. / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.

59. Губенко В. І. Теоретико–методологічні засади взаємозв'язку економічної безпеки і зовнішньоекономічних пріоритетів АПК України / В. І. Губенко // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 128–131.

60. Гусаков В. Г. Продовольственная безопасность, мировые вызовы и необходимость совершенствования хозяйственного механизма / В. Г. Гусаков // Аграр. экономика. – Минск – 2011. – № 10. – С. 2–7.

61. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку ООН [Електронний ресурс] / ООН,

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Декларація, Міжнародний документ від 14.06.1992. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_455.

62. Декларація соціального прогресу та розвитку : прийнята і проголошена резолюцією 2542 (XXIV) Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1969 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/documen/declarat/socdev.htm.

63. Декларація соціального прогресу та розвитку [Електронний ресурс] / ООН, 1969. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116.

64. Деякі питання продовольчої безпеки [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 05.12.2007 р. № 1379 (в ред. від 21.10.2011 р.). – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1379–2007–%D0%BF.

65. Димань Т. І. Екотрофологія як міждисциплінарний холістичний підхід до вирішення проблеми харчування людини [Електронний ресурс] / Т. І. Димань, І. І. Барановський. – Режим доступу : http://sop.org.ua/forum/viewtopic.php?t=189.

66. Динаміка показників рівня життя населення України в 2006 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/Monitor/Marrch/11.htm.

67. Дідківська Т. В. Узагальнення золотої системи числення / Т. В. Дідківська, І. А. Сверчевська // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. — 2003. — № 11. — С. 36-39.

68. Добросоцкий В. П. Основные направления регулирования продо–вольственного рынка / В. Добросоцкий // Экономист. – 2000. – № 3. – С. 78–81.

69. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс] / ЄЕС; Міжнародний документ від 25.03.1957. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

70. Драчева П. Якість і безпека харчових продуктів / П. Драчева // Харч. і перероб. пром–сть. – 2007. – № 1. – С. 15–18.

71. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

72. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 2 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.)[та ін.]. – К. : Академія, 2001. – 848 с.

73. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.)[та ін.]. – К. : Академія, 2002. – 952 с.

74. Ерофеева Е. С. Динамическое моделирование социально–экономического развития региона и прогнозирование уровня жизни населения [Електронний ресурс] / Е. С. Ерофеева. – Режим доступу : http://nit.miem.edu.ru/2004/section/36.htm.

75. Есипов В. Е. Внутренние и внешние угрозы продовольственной безопасности России. / В. Е. Есипов, Г. А. Маховикова. – СПб.: Изд. СПб. Гос. Университета экономики и финансов, 2005. – 154 с.

76. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 170 с.

77. Жалило Я. По оценкам специалистов, при вступлении Украины в ВТО следует ожидать непосредственного ухудшения экономических условий в ряде отраслей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.companion.ua/Articles/Content/?Id=3247&Callback=46.

78. Жаліло Я. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка // Я. Жаліло, О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко, І. Клименко, В. Скороход, І. Ус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/401.

79. Забезпечення безпечності продуктів харчування на основі принципів системи НАССР // Молоч. дело. – 2004. – № 7. – С. 22–25.

80. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р. (E/CONF.65/20) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/documen/declarat/declhr.htm.

81. Загальна декларація прав людини ООН [Електронний ресурс]. – ООН, Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/995_015.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

82. Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання 1974 [Електронний ресурс] // Доповідь Всесвітньої продовольчої конференції, Рим, 5–16 листопада 1974 р. (E/CONF.65/20). – Режим доступу : http://www.un.org/russian/documen/declarat/hunger.htm.

83. Захаріна О. В. Концептуальні засади формування регіональної продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки // О. В. Захаріна, О. М. Яценко // Агроінком: науково-практичне видання. – 2011. – N 10. – С. 6–11.

84. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?title=OtsinkaStanuProdovolchoiBezpeki.

85. Иберла К. Факторный анализ. – М.: Статистика. – 1980. – 398 с.

86. Ильина З. М. Мониторинг продовольственной безопасности Республики Беларусь в контексте глобальных проблем / З. М. Ильина // Здоровье - основа человеческого потенциала - проблемы и пути их решения : труды / Санкт-Петербургский государственный политехнический университет. – Санкт-Петербург, 2011. – Т. 6, № 1. – С. 551–564.

87. Ильина З.М. Продовольственная безопасность: теория, методология, практика / З. М. Ильина. - Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. - 230 с.

88. Ільяшенко В. А. Напрями державного регулювання продовольчого ринку / В. А. Ільяшенко //Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 76–78.

89. Історія економічних вчень : Навчальний посібник / За ред. В. В. Кириленка. –Тернопіль : Економічна думка. – 2007. – 233 с.

90. Калетник Г. М. Біопаливна галузь і енергетична та продовольча безпекаУкраїни / Г. М. Калетник // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 8. – С. 62–64.

91. Кардаш О. Л. Особливості аграрної політики України в умовах євроінтеграції / О. Л. Кардаш // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Рівне, 2004. – Вип. 4 (28). – Ч. 4. – С. 34–39.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

92. Кардаш О. Л. Біоенергетичні загрози продовольчій безпеці / О. Л. Кардаш // Фінансово–кредитна діяльність : проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Харків, 2012. – Вип. 1(12). – Ч. 1. – С. 307–311.

93. Кардаш О. Л. Дослідження рівня продовольчої безпеки Рівненщини / О. Л. Кардаш // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національний університет «Острозька академія», 2005. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 191–199.

94. Кардаш О. Л. Євроінтеграційні аспекти економічної безпеки України / О. Л. Кардаш // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Вип. 3. – Т. 2. – Хмельницький, 2010. – С.107–109.

95. Кардаш О. Л. Індикатори конкурентоспроможності національної економіки в системі продовольчої безпеки України / О. Л. Кардаш // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. – Вип. 28. – Т. 2. – К. : Видавничо–поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – С. 302–309.

96. Кардаш О. Л. Методичні основи оцінювання економічної доступності продовольства / О. Л. Кардаш // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. – Луганськ, 2013. – Вип. 8 (194) . – Ч. 2. – С. 85–88.

97. Кардаш О. Л. Науково–методичні засади вдосконалення оцінки продовольчої безпеки України / О. Л. Кардаш // Моделювання та інформаційні технології в економіці : Монографія / За заг. ред. В. М. Соловйова. – Черкаси, 2014. – С. 263–280.

98. Кардаш О. Л. Особливості державного регулювання продовольчої безпеки України / О. Л. Кардаш // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Рівне, 2014. – Вип. 1 (65). – С. 190–198.

99. Кардаш О. Л. Продовольча безпека : сутність, принципи, показники / О. Л. Кардаш // Збірник наукових праць Подільської

Національний університет
водного господарства
та природокористування

державної аграрно–технічної академії. – Вип. 12. – Т. 2. – Кам'янець–Подільський, 2004. – С. 23–26.

100. Кардаш О. Л. Регіональні особливості державного регулювання продовольчої безпеки / О. Л. Кардаш // Економічні науки. Серія : Регіональна економіка. Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Вип. 7 (27). Ч. 3. – Луцьк, 2010. – С. 83–88.

101. Кардаш О. Л. Світові тенденції продовольчого забезпечення / О. Л. Кардаш // Проблеми раціонального використання соціально–економічного та природно–ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Ч. 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2010 . – С. 159–168.

102. Кардаш О. Л. Формування державного продовольчого резерву – основа продовольчої безпеки України / О. Л. Кардаш // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національний університет «Острозька академія», 2006.– Вип. 8. – Ч. 2. – С.149–157.

103. Кардаш О. Л. Якість та безпечність продовольства в системі продовольчої безпеки / О. Л. Кардаш // Проблеми раціонального використання соціально–економічного та природно–ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць. Вип. 9. – Ч. 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2013. – С. 157–165.

104. Картирование осуществляемых на уровне стран мероприятий в области продовольственной безопасности [Електронний ресурс] / Комитет по всемирной продовольственной безопасности, ФАО, Рим, 2012. – Режим доступу: http://www.fao.org/UNFAO/Bodies/cfs/cfs36/index_ru.htm .

105. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С. М. Кваша. – К.: ЗАТ "НІЧЛАВА". – 2000. – 252 с.

106. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

107. Крат І. В., Усик В. І. Продовольча безпека України: загрози та перспективи / І. В. Крат, В. І. Усик // Молодіжний економічний дайджест: Науковий електронний журнал / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана", Наукове студентське товариство; [гол. ред. О.О. Іванович]. – 2014. - № 2. – С. 80–84.

108. Краткая история ФАО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fao.agronews.ru/about/history.php.

109. Крупа О. М. Формування продовольчої безпеки регіону / О. М. Крупа // Зб. наук. пр. Луган. нац. аграр. ун–ту / за ред. В. Г. Ткаченко. – Луганськ : Вид–во ЛНАУ, 2006. – № 61 (84). – С. 290–294.

110. Лайко П. А. Продовольча безпека в Україні й світі / П. А. Лайко, М. Ф. Бабієнко, Є. А. Бузовський // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 8–14.

111. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія. / М. А. Латинін – Х. : Вид–во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. – 376 с.

112. Левчеко Н. М. Принципи державного регулювання розвитку АПК в умовах інтеграції до Європейського простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/6/03.pdf

113. Лисецький А. С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А. С. Лисецький ; Нац. акад. наук України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : Оріяни, 2005. – 374 с.

114. Лукінов І. І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І. І. Лукінов, П. Т. Саблук // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 62–81.

115. Майстро С. В., Олійник В. О. Державне регулювання національної продовольчої безпеки в умовах глобального підвищення цін на продукти харчування / [Електронний ресурс]. – Теорія та практика державного управління. – № 3. – 2011. – Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/1/02.pdf.

116. Малигіна В. Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни : монографія / В. Д. Малигіна ;

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Донец. нац. ун–т економіки і торгівлі ім. М. І. Туган–Барановського. – Донецьк : НОУЛІДЖ. Донец. від–ня, 2011. – 471 с.

117. Малинецкий Г. Г. Нелинейная динамика и проблемы прогноза / Г. Г. Малинецкий, С. П. Курдюмов // Вестн. РАН. – 2001. – Т. 71. – № 3. – С. 210–232.

118. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения / Т. Мальтус // Антология экономической классики : в 2 т. / сост. И. А. Столяров. – М. : Эконов, 1993. – Т. 1. – 1991. – 474 с.

119. Манзій І. Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз // І. Б. Манзій // Вісник Сумського нац. аграрного ун–ту. — Суми : СНАУ, 2008. — Вип. 8/1 (31). – С. 27–31.

120. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоурі Ф. Основи менеджменту: пер. з англ. – М. : „Дело”, 2000. – 493 с.

121. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Кабінету Міністрів України від 02.03.2007 р., № 60. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0

122. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / В. І Власов, В. П. Саблук, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2009.– № 8. – С. 43–45.

123. Микитюк В. М. Формування продовольчої безпеки в Україні : регіональний аспект : монографія / В. М. Микитюк, О. В. Скидан. – Житомир : ДАЕУ, 2005. – 247 с.

124. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – 4-те вид., стереотип. — К. : ВЦ «Академія», 2009. – 640 с.

125. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К., 1999. – 462 с.

126. Національна доктрина продовольчої безпеки України / П. Т. Саблук, С. М. Калетнік, С. М. Кваша, В. І. Власов [та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 3–11.

127. Одінцов М. М. Продовольча безпека в умовах трансформаційної економіки / М. М. Одінцов, О. М. Одінцов // Агросвіт. – 2011. – № 5. – С. 24–26.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

128. Олійник В. О. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf.

129. Олійник В. О. Напрямки удосконалення механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації / В. О. Олійник // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 3. – С. 340–348. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tpdu_2012_3_48.pdf.

130. Опря А. Т. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань). Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.

131. Оптимальне і правильне харчування. Енергетична цінність харчування: білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kayiles.ru/page/optimalne-i-pravilne-harchuvannja-energetichna-cinnist-harchuvannja-bilki-zhiri-vuglevodi-vitamini-mineralni-rechovini.

132. Пасхавер Б. Й. Продовольча доступність / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. – 2001. – № 7. – С.69–77.

133. Політологія : Навчальний посібник / Щедрова Г. П., Барановський Ф. В., Карчевська О. В., Мазур О. Г., Михайловстка О. Г., Новакова О. В., Пашина Н. П., Пробийголова Н. В. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 304 с.

134. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – С. 55.

135. Про Державний бюджет України на 2011 рік [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, Закон від 23.12.2010 № 2857-VI. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17.

136. Про Державний бюджет України на 2012 рік [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, Закон від 22.12.2011 № 4282-VI. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4282-17.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

137. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс] : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877–IV (в ред. від 11.08.2013 р.). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877–15.

138. Про додаткові заходи соціального захисту селян – власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) : Указ Президента України від 2 лют. 2002 р. № 92/2002. // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 6. – С. 239.

139. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс] / Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17.

140. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс] / постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158 (в ред. від 04.12.2013 р.). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158–2007–%D0%BF#n13.

141. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету міністрів України від 14.04.2000 № 656. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF.

142. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964 (в ред. від 19.04.2014 р.). – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964–15.

143. Про особливі правила організації офіційного контролю продуктів тваринного походження, призначених для споживання : Регламент ЄС від 29 квіт. 2004 р. № 854/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kyivsta.gov.ua/ evroint/doc/rozpor151–p.doc.

144. Про офіційний контроль за дотриманням вимог продовольчого законодавства, законодавства у сфері виробництва кормів, охорони здоров'я тварин та їх добробуту : Регламент ЄС від 29 квіт. 2004 р. № 882/204. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://193.84.90.197/ecolib/8/2.doc.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

145. Про підтримку виробництва та розвитку ринку сільськогосподарської продукції : Проект Закону України [Електронний ресурс] / К. Ващук та ін., реєстр. № 3064. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

146. Про продовольчу безпеку України [Електронний ресурс] : проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html.

147. Про стратегію економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004–2015 роки : Указ Президента України від 28 квіт. 2004 р. № 493/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/.

148. Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс] / Указ Президент України від 12.02.2007 № 105/2007. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007.

149. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України : наук. доп. / за ред. акад. НАНУ і УААН І. І. Лукіна, акад. УААН П. Т. Саблука // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 35.

150. Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України № 536–р .– Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua.

151. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини : Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – С. 98.

152. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка. — [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. — Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/401/.

153. Римская декларация по всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия [Електронний ресурс] /

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ФАО, Рим, 1996 года. – Режим доступу: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm.

154. Римська Декларація про всесвітню продовольчу безпеку і План дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства, Рим, 13 листопада 1996 р. [Електронний ресурс] / Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй. – Режим доступу : http://www.rau.su/observer/N3–4_97/019.htm.

155. Рішення про Комплекс спільних заходів щодо підвищення продовольчої безпеки держав-учасниць СНД [Електронний ресурс] / СНД; Рішення, Міжнародний документ від 14.11.2008. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_j90.

156. Розрив між багатими і бідними може призвести до заворушень. [Електронний ресурс] 18.11.2008 р. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/expert.php?news_id=901.

157. Руликівський В. П. Модель державного управління розвитком АПК в інтересах забезпечення продовольчої безпеки України / В. П. Руликівський // Демократичне врядування: наука, освіта, практика : матеріали наук.–практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 29 трав. 2009 р.: у 4 т. / за заг.ред. В. П. Приходька, С. В. Загороднюка. – К. : Вид–во НАДУ, 2009. – Т. 4. – С. 39–43.

158. Руликівський В. П. Роль та місце продовольчої безпеки в системі забезпечення національної безпеки України // В. П. Руликівський // Державне управління: теорія і практика : Електрон. фах. журн. – 2007. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/.../index.html.

159. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем : пер. с англ. / Т. Саати, К. Кернс. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.

160. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

161. Саблук П. Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 3–7.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

162. Саблук П. Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : монографія / П. Т. Саблук, Г. А. Калієв, В. І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.

163. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практ. посіб. / П. Т. Саблук. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.

164. Самуэльсон П. А. Учебник, Пер. с англ. – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.

165. Сеперович Н. В. Ефективність програм державної підтримки аграрного сектору в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://amdi.org.ua/docs/RT20130419/4-Seperovich.pdf.

166. Сизенко Е. И. Концепция системы безопасности и качества продовольствия в РФ / Е. И. Сизенко, В. А. Панфилов, С. П. Андреев // Пищевая пром–сть. – 2003. – № 1. – С. 4–6.

167. Ситник В. П. Трансформація АПК України в ринкові умови. – К.: ІАЕ, 2002. – 518 с.

168. Скидан О. В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О. В. Скидан. – Житомир : Вид–во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2008. – 376 с.

169. Скидан О. В. Державна політика у сфері продовольчого забезпечення населення / О. В. Скидан // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. аграр. ун–т, 2006. – № 13. – С. 23–30.

170. Соколов И. НАССР: обеспечение качества и безопасности производства пищевых продуктов по мировым стандартам / И. Соколов, Ф. Долинин // Продукты и ингредиенты. – 2004. – № 4. – С. 50–52.

171. Социальная защита как инструмент обеспечения продовольственной безопасности [Електронний ресурс] / Доклад Группы экспертов высокого уровня по вопросам продовольственной безопасности и питания Комитету по всемирной продовольственной безопасности, ФАО, Рим, 2012. – Режим доступу: http://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe.

172. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України - К.: НІСД, 2011. – 19 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

173. Стан та перспективи розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом (аналітично–довідковий матеріал) // Безпека життєдіяльності. – 2005. – № 7. – С. 4–7.

174. Статистика: Підручник / [Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М., та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с.

175. Статистичний збірник «Сільське господарство України" за 2012 рік» [Електронний ресурс] //Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/09_13/zb_sg_12.zip.

176. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Відповідальний за випуск Н. П. Павленко / Державна служба статистики України. – К., 2011. – 560 с.

177. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 559 с.

178. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 552 с.

179. Статистичні дані ФАО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://faostat.fao.org/site/368 /default.aspx.

180. Стратегії продовольчої безпеки країни / І. Л. Жук, Я. І. Юрик // Агросвіт. – 2013. – № 22. – С. 34–39.

181. Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 163–173.

182. Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 12 лют. 2007 р. 173 105/2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http/www.prezident.gov.ua.

183. Структура сукупних витрат [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/strukt2006_u.htm .

Національний університет
водного господарства
та природокористування

184. Стукач Т. М. Аграрний протекціонізм і вільна торгівля при вступі до СОТ / Т. М. Стукач // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 146.

185. Сунцова О. О. Особливості забезпечення продовольчої безпеки держави / О. О. Сунцова // Економічна стратегія України, 2014. – № 3. – С. 25–36.

186. Сунцова О. О. Шляхи удосконалення інструментів забезпечення продовольчої безпеки в межах національного господарства / О. О. Сунцова // Колективна монографія "Організаційно–економічний механізм управління авіатранспортними підприємствами", 2014. НАУ – С. 72–90.

187. Суровцев В. Влияние изменения климата на социально–экономическое развитие АПК и сельских территорий / В. Суровцев, Е. Частикова // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2013. – № 5/6. – С. 17–22.

188. Сутыгина А. И. Региональные аспекты продовольственной безопасности / А. И. Сутыгина // Экономика с.–х. и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 6. – С. 32–36.

189. Сучасна земельна політика України / Юрченко А. Д., Греков Л. Д., Мірошниченко А. М., Кузьмін А. В. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

190. Тарасов А. Использование экономико–математических методов в управлении агропредприятиями / А. Тарасов // Экономика сел. хоз–ва России. – 2003. – № 9. – С. 14.

191. Теорія ймовірностей та математична статистика: навч. посібник / С. Г. Глеч, С. Ф. Ледяєв, І. В. Ольшанська. – Севастополь: СевНТУ, 2011. – 176 с.

192. Тригуб А. Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: автореф. дис ...канд. юрид. наук / А. Ю. Тригуб. – Київ : Б.в., 2012 . – 18 с.

193. Угода про сільське господарство СОТ [Електронний ресурс] / СОТ; Угода, Міжнародний документ від 15.04.1994. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005.

194. Україна у цифрах 2010: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук / Державна служба статистики України. – Київ, 2011. – 248 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

195. Україна у цифрах 2011: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук / Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – 251 с.

196. Україна у цифрах 2012: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук / Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 249 с.

197. Україна у цифрах. 2004 рік / за ред. О. Г. Осауленка ; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2005. – 260 с.

198. Файчук О. М. Передумови інтеграції АПК України у світове господарство / О. М. Файчук // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 59–63.

199. Фурдичко О. І. Якість і безпечність сільськогосподарської продукції в контексті продовольчої безпеки України / О. І. Фурдичко, О. С. Дем'янюк // Агроекологічний журнал. – 2014. – № 1. – С. 7–12.

200. Фурса А. Державне регулювання цукробурякового підкомплексу в умовах ринкових відносин / А. Фурса // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 58–66.

201. Халатур С. М. Продовольча забезпеченість в умовах глобального розвитку світогосподарських відносин / С. М. Халатур // Агросвіт. – 2014. – № 13. – С. 32–36.

202. Хвесик М. А. Продовольча безпека України / М. А. Хвесик, А. С. Лисецький ; Нац. акад. наук України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : 2008. – 160 с.

203. Холод Л. И. Регулирование аграрного рынка в Польше / Л. И. Холод // Экономист. – 1996. – № 3. – С. 91–94.

204. Хорунжий М. Й. Продовольча безпека: соціально–економічна суть, стан і показники / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 146–152.

205. Хромов Ю. С. Проблемы продовольственной безопасности России: международные и внутренние аспекты / Ю. С. Хромов. – М.: РИСИ, 2005. – 73 с.

206. Шатаєва Т. Недоліки Закону "Про дитяче харчування" / Т. Шатаєва, Н. Московська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/quality/detail.php?ID=6900.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

207. Шевченко О. О. Економічна доступність продовольчого забезпечення / О. О. Шевченко // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 35–39.

208. Шевчук О. В. Сучасні тенденції розвитку ринку продовольчих товарів в Україні / О. В. Шевчук // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 9–16.

209. Шишкін В. С. Людський розвиток: оцінка та основні напрями підвищення його рівня: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.09.01 / В. С.Шишкін; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. - К., 2004. - 20с.

210. Шлапак О. В. Продовольча безпека і роль тваринництва в її забезпеченні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 83–91.

211. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

212. Шпичак О. М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 11–19.

213. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України в умовах посилення світових інтеграційних процесів / О. В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2 (20). – С. 83–87.

214. Шубравська О. В. Агропродовольчий розвиток України в контексті глобальних викликів / О. В. Шубравська // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 52–54.

215. Шумский Н. Единое экономическое пространство Беларуси, России, Казахстана и Украины: проблемы и перспективы / Н. Шумский // Вопр. экономики. – 2005. – № 8. – С. 114–123.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Д О Д А Т К И

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ДОДАТОК А

Таблиця А1

Характеристика індикаторів продовольчої безпеки України

№	Назва індикатора	Формула розрахунку
1.	Добова енергетична цінність раціону людини	$P = \sum m_i * u_i$, де P – енергетична цінність добового раціону людини, i – вид продукту харчування; m – маса i-того продукту, спожитого однією особою, u_i – енергетична цінність одиниці маси i-того продукту
2.	Забезпечення раціону людини основними видами продуктів	$C = c_ф / c_р$, де C – індикатор достатності споживання окремого продукту, $c_ф$ – фактичне споживання окремого продукту на одну особу за рік, $c_р$ – раціональна норма споживання окремого продукту на одну особу за рік, погоджена з МОЗ
3.	Достатність запасів зерна у державних ресурсах	$З = Н / Х * 100\%$, де $З$ – індикатор забезпечення зерновими продовольчими ресурсами, $Н$ – наявність продовольчого зерна у державному продовольчому резерві; $Х$ – середньорічне внутрішнє споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно
4.	Економічна доступність продуктів	$E = B_x / B_c * 100\%$, де E – індикатор економічної доступності продуктів, B_x – витрати населення на харчування за рік, B_c – сукупні витрати населення за рік

Національний університет водного господарства та природокористування

продовження табл. А1

5.	Диференціація вартості харчування за соціальними групами	$Д = Д_в / Д_м$, де $Д$ – індикатор диференціації вартості харчування, $Д_в$ – показник вартості стожитих продуктів у 20% домогосподарств з найбільшими доходами, $Д_м$ – показник вартості стожитих продуктів у 20% домогосподарств з найменшими доходами
6.	Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів	$Є_i = Ф_i * Ч$, де $Є_i$ – ємність внутрішнього ринку i-го продукту, i – вид продукту, $Ф_i$ – річне середньодушове споживання i-го продукту, $Ч$ – середньорічна чисельність населення
7.	Продовольча незалежність за окремим продуктом	$П_i = I_i / Є_i * 100\%$ де $П_i$ – частка продовольчого імпорту i-го продукту, i – вид продукту харчування, I_i – імпорт i-го продукту, $Є_i$ – ємність внутрішнього ринку i-го продукту

Національний університет водного господарства та природокористування

ДОДАТОК Б

Таблиця Б1

Споживання продуктів харчування у домогосподарствах із дітьми, залежно від кількості дітей у їх складі (у розрахунку на одну особу за рік, кг)

Назва продукту харчування	2009			2010			2011			2012		
	кількість дітей			кількість дітей			кількість дітей			кількість дітей		
	одна	дві	чотири і більш	одна	дві	чотири і більш	одна	дві	чотири і більш	одна	дві	чотири і більш
Мясо і м'ясопродукти	52,8	43,2	30,0	55,2	45,6	34,8	56,4	44,4	39,6	54,0	46,8	42,0
Молоко і молочні продукти	207,6	201,6	214,8	202,8	195,6	236,4	202,8	192,0	182,4	207,6	192,0	208,8
Яйця, шт.	228	216	144	228	216	180	240	204	180	228	216	180
Риба і рибопродукти	19,2	15,6	9,6	18,0	14,4	12,0	18,0	14,4	13,2	16,8	15,6	10,8
Цукор	33,6	31,2	28,8	31,2	30,0	32,4	33,6	31,2	28,8	33,6	30,0	28,8
Олія	19,2	16,8	15,6	18,0	16,8	16,8	18,0	15,6	14,4	18,0	15,6	16,8
Картопля	84,0	86,4	132,0	76,8	85,2	115,2	80,4	82,8	78,0	80,4	80,4	111,6
Овочі та баштанні культури	104,4	92,4	85,2	99,6	90,0	87,6	104,4	91,2	79,2	104,4	91,2	96,0
Плоди, ягоди та виноград	43,2	34,8	31,2	43,2	37,2	30,0	44,4	36,0	30,0	45,6	38,4	30,0
Хліб і хлібні продукти	94,8	90,0	86,4	94,8	92,4	108,0	94,8	88,8	99,6	92,4	87,6	96,0

Національний університет водного господарства та природокористування

ДОДАТОК В

Таблиця В1

Нормалізовані значення показників достатності та стійкості продовольчої безпеки

Роки	Показники достатності			Показники стійкості		
	Індекс споживання	Індекс енергетичної цінності	Індекс харчової цінності	Індекс виробництва	Індекс запасів	Індекс волатильності
2000	0	0	0,41509	0	0,02779	0
2001	0,19628	0,13408	0,24528	0,01906	0,07617	0,54441
2002	0,29155	0,34277	0,84906	0,09189	0,04110	0,54441
2003	0,37448	0,39094	0,90566	0,42205	0,16193	0,71313
2004	0,54482	0,59925	0,24528	0,45998	0,39913	1
2005	0,66891	0,64580	1	0,63485	0	0,87879
2006	0,70445	0,77437	0,50943	0,48877	0,12490	0,77172
2007	0,76680	0,81082	0,43396	0,56444	0,22594	0,70505
2008	0,95180	0,93761	0,66038	0,51596	0,89332	0,50303
2009	0,90168	0,85669	0,18868	0,41663	0,88090	0,50101
2010	0,89762	0,87967	0	0,86189	0,62448	0,40808
2011	0,97611	0,89294	0,09434	0,93355	0,91251	0,35960
2012	1	1	0,01887	1	1	0,34949

Таблиця В2

Нормалізовані значення показників фізичної та економічної доступності продовольчої безпеки

Роки	Показники фізичної доступності			Показники економічної доступності		
	Кількість підприємств роздрібної торгівлі з перевагою продовольчого асортименту на 10 тис. чол. (од.)	Кількість ринків з продажу продовольчих товарів на 10 тис. населення (од.)	Продукція сільського господарства, вирощена у підсобних господарствах на 10 тис. чол., млн. грн.	Індекс витрат	Індекс реальної заробітної плати	Індекс бідності
2000	1	0,02212	0	1,08167	0,991	0,812
2001	0,86059	0	0,19276	1,04333	1,193	0,827
2002	0,74813	0,16374	0,31058	1,00833	1,182	0,833
2003	0,68659	0,30821	0,25199	0,99833	1,152	0,762
2004	0,55702	0,38064	0,66089	0,98167	1,238	0,666
2005	0,42925	0,99390	0,63063	0,96833	1,213	0,553
2006	0,36661	1	0,60407	0,91500	1,183	0,497
2007	0,29194	0,97901	0,32343	0,88613	1,125	0,127
2008	0,26288	0,99396	0,60939	0,84685	1,063	0,071
2009	0,16896	0,94729	0,56427	0,86302	0,908	0,068
2010	0,13762	0,95737	0,50976	0,88951	1,102	0,088
2011	0,09890	0,91504	1	0,88575	1,087	0,078
2012	0	0,89369	0,92284	0,86620	1,144	0,091

Таблиця В3

Нормалізовані значення показників незалежності, якості та безпечності продовольчої безпеки

Роки	Показники незалежності		Показники якості та безпечності	
	Індекс імпортозалежності	Індекс покриття	Частка продукції забракованої органами контролю в загальній кількості проінспектованої (од)	Кількість підприємств сертифікованих за стандартами якості (од)
2000	0,76985	0	0,21467	0
2001	0,99303	0,21577	0,21333	0,04919
2002	1	0,02261	0,69457	0,07247
2003	0,43401	1	0	0,09574
2004	0,74640	0,89541	0,48933	0,13972
2005	0,52260	0,58513	0,09200	0,43205
2006	0,53387	0,16560	0,56133	0,68299
2007	0,24521	0,72506	0,76257	0,60278
2008	0	0,32954	0,90800	0,68342
2009	0,35270	0,60809	0,47333	1
2010	0,33449	0,48623	0,79200	0,33937
2011	0,50307	0,73026	1	0,21035
2012	0,48341	0,77006	0,84400	0,19423

Таблиця В4

Розрахунок ваг узагальнюючих індикаторів продовольчої безпеки

Узагальнюючі індикатори	Фактори						Максиванант	Добуток, g_i	Вага, w_i
	F_1	F_2	F_3	F_4	F_5	F_6			
Індикатор достатності	0,982	-0,108	-0,032	0,039	0,130	0,068	0,982	0,706	**0,213**
Індикатор стійкості	0,889	-0,386	0,140	0,168	-0,107	0,035	0,889	0,639	**0,184**
Індикатор фізичної доступності	0,852	-0,139	-0,500	-0,056	-0,034	-0,028	0,852	0,612	**0,176**
Індикатор економічної доступності	0,972	-0,004	0,203	0,045	0,045	-0,104	0,972	0,699	**0,201**
Індикатор незалежності	-0,306	-0,936	0,081	-0,154	0,018	-0,009	0,936	0,181	**0,052**
Індикатор якості та безпечності	0,892	0,320	0,180	-0,259	-0,046	0,027	0,892	0,641	**0,184**
Власні значення	4,313	1,158	0,351	0,126	0,034	0,018	-	-	-
Частка дисперсії, %	71,887	19,300	5,851	2,092	0,566	0,303	-	-	-
Сума	-	-	-	-	-	-	-	3,478	1

Національний університет водного господарства та природокористування

Таблиця В5

Значення узагальнюючих індикаторів та інтегрального індексу продовольчої безпеки

Роки	Індикатор доступності	Індикатор стійкості	Індикатор фізичної доступності	Індикатор економічної доступності	Індикатор незалежності	Індикатор якості та безпечності	**Інтегральний індекс**
2000	0,055	0,011	0,356	0,062	0,385	0,107	**0,126**
2001	0,176	0,169	0,362	0,188	0,599	0,131	**0,224**
2002	0,387	0,181	0,418	0,252	0,511	0,384	**0,333**
2003	0,452	0,390	0,422	0,290	0,717	0,048	**0,342**
2004	0,529	0,560	0,532	0,415	0,821	0,315	**0,488**
2005	0,703	0,444	0,681	0,484	0,554	0,262	**0,518**
2006	0,709	0,414	0,652	0,604	0,350	0,622	**0,589**
2007	0,742	0,466	0,530	0,844	0,485	0,683	**0,660**
2008	0,907	0,662	0,616	0,921	0,165	0,796	**0,754**
2009	0,788	0,620	0,553	0,837	0,480	0,737	**0,700**
2010	0,771	0,658	0,522	0,851	0,410	0,566	**0,666**
2011	0,824	0,786	0,658	0,857	0,617	0,605	**0,743**
2012	0,870	0,842	0,591	0,908	0,627	0,519	**0,746**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Наукове видання

Кардаш Оксана Любомирівна

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ОЦІНЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Монографія

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Технічний редактор *Г.Ф. Сімчук*
Дизайн обкладинки *Т.В. Жаранова*

Підписано до друку 13.02.2015 р. Формат 60×84 1/16.
Папір друкарський № 1. Гарнітура Times. Друк різографічний.
Ум.-друк. арк. 12,1. Обл.-вид. арк. 12,6.
Тираж 300 прим. Зам. № 4434.

Видавець і виготовлювач
Редакційно-видавничий відділ
Національного університету
водного господарства та природокористування
33028, Рівне, вул. Соборна, 11.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.